

In Diui Pauli Apostoli Priorem ad Timotheum epistolam distributiones XX.

<https://hdl.handle.net/1874/428524>

IN DIVI

PAVLI APOSTOLI PRIO-
rem ad Timotheum epistolam di-
stributiones XX. autore Tho-
ma Venatorio.†

B A S I L E A E
apud Andream Cratandrum

M. D. XXXIII.

REVERENDO IN
CHRISTO PATRI AC DOMI
no, D. IOANNI Schopero, apud
fontes salutare Abbati dignissi
mo, THOMAS VENA
TORIVS S.

VI Stagiritæ illius, philosophi equis
dem diligētissimi, placitis auscultāt, R.
P. neminem in puris hominibus repe
riri posse arbitrantur, cui prorsus uni
uersa naturalium rerum cognitio contigerit: neminem
esse qui, hisce de rebus, absolutā mundo polliceri poss
sit scientiā: quod sublimior sit earum uirtus, quā ut
ab homine mortali, exiguo, quo hic interim in terris
agere licet, temporis spacio, peruestigari queat. Et
haud cæcutiunt illi quidē, meo iudicio, hac in parte.
Nam omnibus eadem in re laborātibus, conantibusq;
hactenus, ut in intimos illos naturæ recessus intromit
terentur, longe contrā euenisse compertum est. Siquis
dem ea cognitio, quæ tot uigilias, tot labores, ceu iure
quodam meritissimo, sequi maxime debuit, uix tenui
tam toties suum illū mundus sapientē, ne sperare quis
dem amplius debeat. Quod si in cognoscenda fluxarū
rerū ueritate, pro innata sibi cæcitate, tam caligat hu
manus intellectus: quæ erit hebetudo carnis nostræ,
ubi

EPIST. DEDICAT.

ubi non prophana, sed sacra: nō mundana, sed supera
mundana: nō carni & sanguini consentanea, sed spiri
tui duntaxat cōprehensibilia, proponuntur? Quales
profectō sunt omnes ab Apostolo sancto cōscriptæ epi
stolæ. Quarum tanta semper ab optimis quibusq; exi
stimata est sublimitas, ut omne prorsus humana sa
pientiæ supercilium q̄ longissime post se despexerint.
Vnde & repurgatū à fece carnis lectorem requirunt.
Tam enim magnifica referta sapientia sunt omnia,
ut facile omnes omnium philosophorū argutias elude
re, omnia rhetorum ornamenta contemnere queant.
Et meritō quidem. Nam de deo quæ scribit, quæq; de
gratia dei, de misericordia quoq; & dilectione dei era
ga peccatores: rursus autem & de fide uerbi, qua ser
uamur credentes, nulla unquam humana cogitatio sa
tis, & pro magnitudine rei cuiusq; cōcipere, nulla uer
borū natura pro dignitate interpretari potuit hacten
nus: uel quia crassi sunt sensus carnis nostræ, uel quia
uniuersa uerborum supellex, ad diuini uerbi diuitias
collata, paupertas et inopia censerī possit. Etenim om
nis humane ratiōis perspicuitas, ad percipiēda Pau
line philosophiæ sacramēta, tam est, sine spiritu Chri
sti, efficaç, quàm est nocturne oculus ad solis radios in
tuendos idoneus. Neq; ulla interim, dum hæc dico, anti
mum meum libido subiit deterrendi mortales à Pau
line philosophiæ studio, aut alioqui ad meliorem fru

EPISTOLA

gem contendentes remorari. Illud duntaxat indicare placuit, quia profundis omnia scatent mysterijs, non statim ad quorumuis uoluntatem sese submittere spiritum illorum, sed ad eos peruenire tantū, qui iam ipsis carnalibus affectibus, ueluti in deditionem receptis, superiores euaserunt: qui carnem suam crucifixerunt cum affectibus & concupiscentijs, ut scribitur: quiq; iam sese exercent, exemplo beati uiri, in lege domini die ac nocte. Proinde ad nullum magis, quam ad Patulinæ philosophiæ studium inuitandas esse mortalium mentes, iure equidem existimauerim. Etenim si esuris, Ambrosiam spirat hic tibi spiritus dei, qua famem esurientis iustitiam animæ sedare solet. Si sitim pateris, Nectar propinat ille, quo sitim & incentiua carnis quæq; extinguit. Si nudus es, uestem ostendit ille, quo baptizatus in mortem Christi, refrigerantis charitatis incommoda à te arceas. Si te ceto cares, munitiones donat ille, quibus anima aduersus infesta tentationum genera munire se possit. Quod si cui tam uariæ diuitiæ sordent, abundet licet

Cunctis diuitijs, quæ sunt à Gadibus usq;

Auroram & Gangen, est miser ille tamen.

Et est præterea mirificus in dicendo artifex apostolus Paulus: nam omnes dicendi formas, ceu Proteus quidam, imitatur: nunc metum & trepidationem peccantibus incutit, nunc tristitiam obijcit, nunc, ueluti auto-
ritatens

DEDICATORIA.

ritatem habens, aperte impetit: nunc rursus consolidatur, ac uerba submittit, uelutiq; fixis in terram luminibus, uerecundius quædam carpit, id quod potissimè in oratore quæerunt sapientes. Porro si cum his consuetudinè habere debemus, qui nos facere possunt meliores, quem, quæso, post Christum admittere par est, si Paulum ecclesia catholica excluderet? Nemo fortior illo, nemo in ferendis, pro Christo, malis constantior. Hic est enim quem nulla unquam afflictio, nullæ angustie, nullæ persecutiones, non fames, non nuditas, non periculum, non gladius, neq; mors, neq; uita, neq; angelus, neq; principatus, neq; potestates, neq; instantia, neq; futura, neque altitudo, neque profundum, neq; ulla creatura alia potuit separare à dilectiõne dei. Quid præterea doctius, uel ipsis Athenis, uisum est unquã? Qui salutem prædicans, non eminentia rhetorici sermonis instructus, annunciabat testimonium dei: eratq; sermo illius non in persuasorijs humanæ sapientiæ uerbis, sed in ostensione spiritus & potentiæ, ut uirtutis nostræ basis non esset in sapientia hominum, sed in potentia dei. Hic est ille, qui nec quicquam scire se existimauit, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum: per quem sibi mundus, & uicissim ipse mundo erat crucifixus. Sed hic tam mundo uilis & abiectus, quem non orbis angulum prædicatione sua repleuit? Quos non populos ad consortium Christianæ religionis addu-

EPISTOLA

xit? An non, per potentiam spiritus dei, ab Hierosoly
 mis, ad Illyricū usq; omnia impleuit euangelio Chris
 sti? An non idem in Christum mentis desiderium, si
 ne malignitate affectuum carnalium, ad extremū usq;
 que uitæ huius actum perdurauit? Hic est qui per fia
 dem Christi, reformatus ad imaginem dei (quatenus
 conueniebat in terra adhuc degenti) dicere non crua
 buit: Viuo iam non ego, sed uiuūt in me Christus. Et ite
 rum: Nostra, inquit, conuersatio in cælis est, ex quo et
 seruatore[m] expectamus, dominum Iesum Christum,
 qui transfigurabit corpus nostrum humile, ut confor
 me reddat corpori suo glorioso, secundum efficaciam,
 qua potest etiam subijcere sibi omnia. Hac nimirū lau
 dabili instructus pertinacia, fortiter iuxta præfixum
 signum insequatur ad palmam supernæ uocationis
 dei, omnia quæ à tergo sunt obliuiscens: gestiensq; ani
 mo si quo modo posset olim ad imaginem dei plenè re
 formari, quæ ut maculam nescit, ita nullam infirmita
 tis iniuriam admittit. Cæterum & hoc ad laudes Apo
 stoli sancti accedit, quod qui illum audiūt, Christiū au
 diunt: sic enim ipse ad quosdam loquens, testatur: An
 experimētum queritis eius, qui in me loquitur, Chris
 sti? imò quia ubique spiritum Christi refert meritò li
 bertatem assequuntur, quicūq; animum philosophiæ
 illius ut seruiāt, adiiciunt. Proinde ego, propitio Chri
 sto, in hanc harenam, Christianè duntaxat philoso
 phandō

DEDICATORIA.

phandi gratia, descendi: ex omnibusq; quas illius nomine legimus epistolis, priorē illam ad Timotheum transmissā, enarrandā suscepi, succinctā quidē uerbis, sed plurimis tamē subinde refertā mysterijs: quæ merito ad episcopū, aut in rebus sacris exercitātū quempiam, trāsmissa uideri queat, etiā si alioqui nullā in ea Timothei fecisset mentionē Apostolus. Quia in re etsi ad singula nō potuit assurgere animus noster, propter reaq; minus apostolico culmini satisfactū putabūt quidam, illos primū nos ad cōmunē humanæ sortis miseriam remittimus, dum intelligant, neminem esse inter mortales, qui exactā in rebus sacris præstiterit cognitionem. Semper enim humanæ mentis nubilū fugiunt quædā, quæ nisi post exutā mortalitatē, in cognitionē nostram peruenire fas est. Deinde susceptæ pronūciæ magnitudinē, cū nostra tenuitate cōferre æquū est, uiderēq; num aliū quempiā mihi in hoc scribūdi genere proposuerim scopū, præterq; Christū, & pietatē. Faæteor autē esse quædā etiā in hac epistola, quæ attentū lectoris & animum & iudicium & sensum requirunt: quod genus est in primis de uiduis, cap. 5. locus, ubi ait: Iuniores uiduas reijce: cū enim lasciuire coeperint aduersus Christū, nubere uolunt, habentes cōdemnationem, quod primā fidē reiecerint. Hūc locū falso quidam de uotis monasticis intelligūt: quasi uero apostoli tempore eadē uotorū ratio, atq; hodie sub Papæ regno est cernere, in ecclesia Christi fuerit. Ego, quia nō

EPIST. DEDICAT.

putabā ullos tāta cæcitate laborātes unq̄ futuros, qui per reprobū malitiæ suæ sensum uim facerent apostolicis uerbis, paulò minus fortè, q̄ rei dignitas postulabat, hūc locū expendi. Quāq̄ si perrexerint cōtendere pertinacius aduersarij ueritatis, et ad sua impia uota detorquere hūc locū uoluerint: cōtendemus & nos ad idem quoq; pertinere, quod uetat uiduā eligi minorem annis sexaginta: erūtq; inualida omnia uota, quæ ante eam ætatē facta fuerint. Nō enim Apostolus fidē primā ibi uocat uotū monasticæ, sed fidem, qua in baptismo Christo nomen damus credētes: quā deinde fidem, mox ut cōtemnere, lasciuireq; aduersus Christū cœpissent quædā, petulantiores ex illis publicis, quibus alebantur, ecclesiæ sumptibus factæ, reiciebant. Sed missa sint hæc: neq; enim digni sunt aduersarij quibus cū digladiemur amplius, qd' multo sint infirmiores, q̄ ut impetū apostolici spiritus unq̄ sustinere queant. Quod reliquū est, ego hosce meos, qualescūq; tandem sint, labores, Paternitati tuæ nominatim dicare uolui, cum quod mei erga te signū sint amoris, tum quod tui in me officij testimoniū ubiq; legāt Paulinæ philosophiæ studiosi. Scripsi aut̄ oīa q̄ potui modestissime, ac simplicissime: citraq; omnē ostentationē uias persecutus sum omnes, quibus putauī ad id, quod uolebam, peruenire posse. Bene ualeat R. P. T. cui me iterum atq; iterū cōmendo. Ex Norimberga, sexto Calend. Aprilis, anno M. D. XXXII.

IN COMMENTARIA PRIORITY
 ris ad Timotheum diuini Pauli
 epistolæ, Index.

Cham cuius figura.	66.b
Adam prior nõ seductus, quomodo intel ligendum.	54.b
Aequus qui dicatur.	60.b.61.a
Angeli testes operum nostrorum.	109.a
Angeli prædicarunt aduentum Christi.	72.b
Annæ exemplum sequantur uiduæ.	101.b
Antichristus non una persona.	76.a
Aquilarum natura.	7.a.b
B ilingues.	66.a
Boui trituranti os nõ alligare, quomodo intelli gendum.	104.b.105.a
C atabaptistæ taxantur.	17.b
Cham ob malitiam factus seruus.	116.b
Charitas.	20.a.b
Christi diuinitas.	2.b.30.a
Christi duo aduentus.	142.a
Christũ & patrem unũ esse, quomodo intellig.	142.b
Christus unica uia ad salutem.	49.a
Christiani charitatem amant.	15.a.b
Cibi nulli prohibiti.	78.a.b
Coniugium quare dicatur.	77.a
Conscientia mala.	36.a
Crimine omni uacare, quomodo intelligendũ.	58.b

D ebborā prophetiæ donum habuit.	100. a
Deus uult omnes saluos fieri, quomodo intelligendum	45. b. 46. a
Deum uidere, quomodo intelligendū.	142. b. 143. a. b
Diaconi prius probentur.	67. a
Disputandum cum quibus.	124. b
Diuitiæ quomodo utendæ.	129. a
Diuitiæ auaris in pœnam.	131. b
Diuitiarum Stilpho contemptor.	140. b
Diuitiarum incommo. a.	127. b. 128. a. b
Doctoris officium facile non committendum est.	65. a
Doctrina diuersa.	13. b. 14. a
Doctrina qui indigeant.	90. b
Domui suæ præesse quid.	62. b. 63. a
E cclēsia templum dei.	70. b. 71. a
Ecclesiæ status perturbatus.	40. a
Ecclesiæ mali præficiendi non sunt.	113. b
Electio à deo pendet.	45. b
Eleemosyna quid proprie.	82. b
Eleemosynæ hypocritarum.	83. a
Eleemosynæ laus.	42. b
Episcopus Christi exemplari respondeat.	127. a
Episcoporum auaritia.	140. a
Episcopus aptus sit ad docendum.	60. a
Episcoporum falsorum pœna.	57. a. b
Episcoporum uxores quales esse debeant.	68. b
Episcopi	

I N D E X.

Episcopi sint serui, non domini.	63. a
Episcopi munus.	57. a
Errores unde.	21. b
In excommunicatos, magistratus potestatem habet.	
Excommunicationis diligentia. 108. b	(39. a
Excommunicatio.	36. a. b. 37. a. b
Excommunicati lugendi.	37. a
Excōmunicationis forma describitur.	37. b. 38. a
F Abule prophane.	80. b
Fabule aniles.	81. a
Fides quid.	135. a
Fidei diuersum quid.	14. a
Filij Abrahæ.	5. b
Filij dei.	5. b
Filij sponse.	5. b
Filij noctis.	6. b
Filij alieni.	6. b
Filij scelerati.	6. b
Filij adulterini qui.	7. a
Frater qui.	19. b
G Iezæ cuius figura.	66. b
Gradum bonum acquirere quid.	70. a
Gratia dei saluamur.	9. b
H Eli inobedientes filij.	64. b
Hieremias incusatur, quod uocatione non mox secutus fuerit.	57. b

INDEX.

Hospitalitas in episcopo sit.	59. b
Historia Luc. 10. declaratur, de illo qui in latrones inciderat.	10. a. b
Hora ultima quæ.	75. a
Hora undecima quæ.	75. a
I eiunium quid.	82. b
I nsulæ habitator in Amos quis.	3. b
Iudæi progenies uiperarum.	6. b
Iudith uirtutes.	99. b. 100. a
Iustificatio in spiritu quæ.	72. a
Iuuentus non contemnenda.	88. a
L acedæmoniorū sententia de pueris. 63b.. 64. a	63b.. 64. a
L ex puniendi quibus constituta.	25. b
Lex spiritualis.	22. a
Legis opus.	22. b
Lege abuti.	23. b. 24. a
Leges iusta uolunt.	26. a
Liberi probe educandi.	63. b
Liberi euehunt gloriam parentum.	1. a
Locus Lucæ 15. declaratur, de 99. iustis.	29. a
Loquacitas in muliere damnatur.	53. b
M achabæorum mater.	101. b
M alis hominibus quomodo utatur deus.	32. b. 33. a
Manuetudo.	137. b. 138. a. b
Manus puras tollere, quomodo intelligendum.	51. a
Manuum	

INDEX.

Manuum impositio ob quid.	91. b
Manus imponendæ cuiquam non temere.	91. b
Matrimonij laus.	52. a. b
Mendacium perdit regna.	106. a
Meretricius ornatus.	52. a
Ministris uerbi debetur uictus.	105. a
Misericordia dei.	9. b
Misericordiæ dei encomium.	10. b. 11. a. b. 12. a
Momi cuiusdam apophthegma.	113. b
Moses pusillanimitatis notatur.	57. b
Mulieris Christianæ ornatus.	53. a
In mulieres inuehitur, quæ ornatum naturalem inficiunt.	52. b
Mulieris ornamentum pudicitia.	52. a
Mulieris officium.	55. a
Mulieris dictum sapiens.	68. a
N Aboth iudicio Iesabelis perijt.	109. a
N εóφυλoς qui.	64. b
Noëmi uirtutes.	100. a
O pera non iustificant.	25. a
O perariorum genus uitæ triplex.	105. b
Orare in spiritu.	89. b
Orare in fide.	89. b
Orandum in omnibus locis Christiano.	50. b. 51. a
Orandum pro peccatoribus.	43. b
Oraadum quare.	42. b

INDEX.

Oratio quid proprie.	82. b
Orationes magicæ.	40. b. 41. a
Orationes piorum sint continuæ.	42. a
Oratio immisericordium non exauditur.	42. b
Orationem pueri à cunabilis ediscant.	43. a
Orationis utilitas.	40. a. 41. a
P arentum cura erga liberos.	1. a
Patientiæ laus.	137. a
Pauli laus.	1. b
Pauli delegatio unde.	2. a
Paulus se peccatorem confitetur.	29. a
Pauperum adsit cura.	136. a. b
Pauperum clamor.	132. b
Pax quibus contingat.	12. b
Peccata hominum quomodo corrigenda.	94. b. 95. a
Percussor qui.	60. b
Phinices impudicos perfodit.	32. a
Pietas quid proprie.	135. a
Pietatis natura.	81. b. 82. a
Pœnitentia in tribus consistit.	82. a
Præcepta dei quomodo impleantur.	18. b. 19. a. b
Prophetiæ nomen.	33. b
Prophetiæ de Timotheo quæ.	34. a
Prophetiæ donum uarium.	31. b. 32. a. b.
33. a. b. 34. a. b	
Pueri coercendi uirga.	69. b
Questiones	

I N D E X.

Q uestiones uitandæ.	127. b
Q uestiones ueritas nescit.	126. a
Q uestiones uariæ unde.	17. a
Q uestiones quid mali in ecclesiam inferant.	17. a
R VTH laudes.	100. b
S acerdotibus quare uini usus interdicitur	60. a
S alutis caput fides.	105. a
Samaritanus qui.	10. b
Sarai exemplum pudicæ uxoris.	69. a
Sareptanæ Sidoniæ laudes.	100. b. 101. a
Satanæ tradi, quomodo intelligendum.	38. a
Satanæ dolus.	90. b
Scientia falsa inflat.	121. b
Scientia uera pacifica est.	121. b
Scripturarum scopus.	18. a
Seniorem seuerius obiurgare quam obrem non liceat.	
fol. 95. b	
Sermo simulacrum factorum.	89. a
Serui à signo fœderis non exclusi.	117. b
Serui quando à dominis fugere possint.	118. a. b
Seruorum domini curam habeant.	119. a. b
Seruorum conditio.	115. b. 116. a
Seruitus Ioseph nihil nocuit.	116. b. 117. a
Spes uana	3. a. b
Spei uocabulum.	4. b
Susanna mulieribus imitanda est.	89. a
Spiritus	

INDEX.

<i>Spiritus idem Euangelij & legis perdendi ma-</i>	
<i>los. 25. b</i>	
<i>Σύμφυτος qui.</i>	64. b
T <i>Estes bene examinandi.</i>	109. a
T <i>estimonium habere bonum, quomodo intelli-</i>	
<i>gendum.</i>	65. a. b
<i>Timothei laus.</i>	13. b
<i>Timotheus filius Pauli quomodo.</i>	5. b
V <i>eritas inopiam regibus conciliat.</i>	106. a
V <i>ictimæ Iudeorum Christum præfiguras</i>	
<i>runt. 91. a</i>	
<i>Vidua paupercula laudatur.</i>	102. b
<i>Viduarum partitio.</i>	97. a
<i>Vini incommoda.</i>	110. b. III. a. b. 112. a. b.
<i>Vini immodicus usus regibus interdictus.</i>	66. b
<i>Vir imperet mulieri.</i>	53. b
<i>Vita honesta cum doctrina.</i>	57. a
<i>Vita humana in quinque gradus diuiditur.</i>	86. b. 87. a
<i>Vitia facile addiscuntur.</i>	62. a
<i>Vxoris unius uir quomodo intelligendum.</i>	58. b. 59. a
<i>Vxores multas concepit lex.</i>	58. b

INDICIS FINIS.

IN DIVI

PAULI APOSTOLI SANCTI

priorem ad Timotheum epistolam

distributiones XX, autore

Thoma Venatorio,

DISTRIBVTIO PRIMA.

NIHIL NATVRÁ
ipsa melius, omnium ferè
parentum animis, insecuit,
quàm quod liberos suos, ro-
bur posteritatis, ut inge-
nuas artes imbibant, opti-
mis quibusq; doctoribus cõ-
mittere student. Et si enim

ipsi aliquando parentes non perinde honestas profici-
tentur artes, tamen ut quamoptime institutos habeãt
filios, nihil non salutaris operæ impendunt: nec quic-
quam est cuius dulcedine magis capiantur parentes,
quàm si filij à recte sapientibus, non perinde male in-
stituti uideantur. Sæpe enim gloria filiorum, paren-
tes alioqui obscuros, claros reddidit: quemadmodum
non raro uidemus, parentũ gloria, filios, alioqui igna-
uos, euehi. Semper enim filiorum gloria ad parentes
transit: & rursus parentum gloria in filios deriuat

ANNOT. IN EPIST. PAULI

tur: id quod magnus ille apud Græcos theologus, eleganti equidem carmine sic expressit:

Κυδός γάρ τοκέεσι τέκνων κλέσθ, ὡς τεκέεσι
 Ἰν τοκέων, ξυνὴ δὲ χάρις, καὶ ξυνὸν ὄνειδιθ.

Transit ut ad canos natorū gloria patres, (hoc est,

Rursus ut ad natos gloria sepe patrum:

Sic manet haud raro communis gratia utrosq;.

Et commune illos dedecus usq; manet.

Sed quorsum hæc? dicet mihi aliquis. Audite in Christo mihi charissimi. Ego nos uniuersos, qui Christo nomen dedimus, filios iure apostolorum uocauerim, quod hi nos potissimum uerbo salutis genuerint Christo. Et nihilo secius etiam doctores uoco, qui per spiritum Christi docti mysteria regni cœlorum, nos rudes adhuc rerum spiritualium, ad plenam salutis nostræ cognitionem instituire queant. Et id genus apostoli simul sunt omnes, quos Christus in mundum misit uniuersum, docere omnes gentes omnia, quæ ipse prius illos docuerat. Paulus autem apostolus, cuius in præsentia priorem ad Timotheū epistolam enarrandam suscepimus, nō uno nomine reliquos in docendi magisterio superat: uel quod in tertiū usq; cœlum raptus ea uidit, quæ homini eloqui fas non est: uel quod plus omnibus alijs et laborauit et scripsit in euāgelio Christi. Sed diutius in laudibus illius immorandum nō est: ipsum potius, ad Timotheū sic scribentē, audite.

Pauli

2
PAVLI APOSTOLI

SANCTI AD TIMOTHE-
um Epistola prima.

CAPVT I

Aulus apostolus Iesu Christi, iuxta delegationem dei seruatoris nostri, & domini Iesu Christi, qui est spes nostra.

Vt Timotheum in officio episcopali, ac reliquis ecclesie Christi disciplinis instituat, pio quodam artificio autoritate suam cum primis insinuare studet Apostolus: quod ipsi non solum hic, uerum etiam in singulis epistolis facere placuit. Id autem ab eo non sine ratione factum maiores nostri tradiderunt. Potuisset alioqui contemni à Iudæis, ut qui haud ita longe à lege Mosi desciuisset, ac præter expectationem omnium, nouam quandam, ac longe etiam diuersam, quam quæ per legem est, iustitiam annunciaret mundo: à gentibus autem incredulis minus fidei ac roboris inuenisset doctrina sancta, si autor suum nomen non statim in ipso doctrinae salutaris limine insinuasset. Ne porro doctrina sua tanquam ab homine profecta impune contemni posset: ne ex eorum numero esse crederetur, de

ANNOT. IN EPIST. PAULI

- IOAN. 10 quibus Christus dicit: Quotquot ante me uenerunt, facti
 res sunt & latrones: ne crederetur currere, antequam
 missus esset, aut prophetare, antequam loquutus ad eum
 esset dominus. Legatum se dicit non Mosi, aut alterius,
 sed Iesu Christi: docens interim quidnam credentes
 per Christum à deo sperare & possint & debeant.
 Præterea quia à deo missus est, proculdubio tutum non
 est, allatam per illum negligere gratiam. Nam quemad-
 modum ipsi integrum non erat deprecari hanc apostola-
 tus sui functionem, quod non humanitas, sed iuxta delega-
 tionem, siue imperium dei, illi obuenuisset, cui impium
 sit nolle parere: ita ingrati nomen haud unquam effu-
 giet, quisquis illius admonitionibus mentem (ne acqui-
 escat sanis doctrinis) subduxerit. Proinde ne quispiam
 addubitaret solum patrem, excluso filio, uocasse hunc
 ad munus apostolicum, adiunxit: Et domini Iesu Chris-
 ti, qui est spes nostra: qui utique (ut Ioannes testatur)
 uerbum est in principio apud deum, operaturque eodem
 modo, quo pater in omnibus. Omnia uocat, cum pa-
 tre, quæ ubique; utcumque; uocantur: omnia reijcit, quæ
 ubique; utcumque; reijciuntur. Et nemo uenit ad patrem,
 nisi filio ductore. Neque item pater iudicat quenquam,
 sed omne iudicium dedit filio, ut omnes honorent filium,
 sicut honorant patrem. Quicquid igitur à filio
 iniungitur, à patre iniunctum esse interpretamur.
 IOAN. 10 Sic enim ipsemet Christus dixit: Ego & pater unum
 sumus.

sumus. Et hæc est spes nostra, de qua hic loquitur Apostolus: nempe tantam fuisse charitatem dei (cui unquam quicquid habet hic mundus, acceptum referre debet) ut filium pro nobis redimendis in mortem tradiderit. Quem rursum, quia ad immortalitatem resuscitavit, exemplum esse uoluit credentibus in se, ne presentibus malis oppressi, aliqua ex parte uel succumberet, uel desperationem admitterent. Siquidem ut ille iam non moritur amplius, ut illi mors ultra non dominatur: sic spem esse fidelibus, per filium Christum, & se eripi posse à malis, ac tandem uel serò, post uarios casus, post tot discrimina rerum, hæreditatem filiorum dei percepturos. Quocirca, quibus hac spe uacuum est cor, frustra illis Christus seruator prædicatur. Eneruata enim spe in Christum, omnia desperationi pateant oportet.

Roma. 6

Sunt qui confidunt in uirtute sua, alij in multitudine diuitiarum suarum glorientur, alij suam iustitiã cum Iudeis statuẽtes, iustitiæ dei nõ subduntur. Quæ omnia non possunt non falsam gloriationem parere in corde humano: sanè contra id quod dominus per prophetam loquitur: Non gloriatur sapiens in sapientia sua, neq; fortis in fortitudine sua, neq; diues in diuitijs suis. Et apud alium prophetam: Væ æterni doloris denunciatur his, qui opulentia sua occæcati, cõfiderent in monte Samariæ, & nõ in domino deo suo.

Hiere. 9

Amos. 6

ANNOT. IN EPIST. PAULI

Quinetiam in Esaia Israëlitici populi confusio describitur, quod relicta in deum spe, in regem Aethiopiae ac Aegypti spei suae anchoram figerent: à qua spe tandem exciderunt. Nam uidentes ignominiam confœderatorum suorum, magis timebant, & confundebantur ab Aethiopia paulò ante spe sua, & ab Aegypto gloria sua. Sed quid præterea ait propheta sanctus? Et dicet habitator insulae huius in die illa (Hierusalem & terram Iuda, propheta insulae nomine cõprehendit, quod hostibus undequaq; tanquã infesti maris fluctibus circumuallata essent omnia: uel quod ab oriente mari mortuo, ab occidente mari magno alluitur.) Hæccine erit spes nostra ad quos confugimus in auxilium, ut liberarent nos à facie regis Assyriorum? Est & alius apud alium prophetam locus, quo planè maledicitur, quisquis dominũ non posuerit spem suã: **Hiere. 17** Maledictus, inquit, homo qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum, & à domino recedit cor eius. Cuius ratio à sapiente quodam, his quidẽ uerbis affertur: Spes, inquiens, impij, quasi lanugo, quæ à uento tollitur: & tanquã spuma gracilis, quæ à procella dispergitur: & tanquã fumus, qui à uento diffusus est: et tanquã memoria hospitis, unius diei prætereuntis. Contrà Apostolus instar sapientis architecti, non aliud fundamentum spei nostræ ponit, quàm Christum filium dei, docens hunc unum & solum esse in quem

quem sperauerint patres nostri, (ut ait propheta) spe **Psal. 21**
 rauerint & liberati sint: ad quem clamauerint, & sal
 ui facti sint: in quem sperauerint, nec senserint confu
 sionē. Ac ideo spiritu sanctus per Hieremiam, bea
 tum prædicauit uirum, qui confideret in domino, es
 setq; dominus fiducia eius. Futurum enim ut sit tanquā
 lignum quod plantatur super aquas, quod ad humo
 rem mittit radices suas, neq; timet cū incaluerit æstas.
 Etenim folium eius uiride semper, neq; unquam time
 bit tempore ariditatis, nullo non tempore ferens frus
 trum. An non talis tibi uidetur fuisse Hiob, qui dice
 bat: Etiam si occiderit me, in ipso sperabo? Talis ipse **Iob. 31**
 Dauid qui dixit: Non enim in arcu meo sperabo, &
 gladius meus nō saluabit me. Et de patribus olim san
 ctis loquens, ait ad deū: Nō enim in gladio suo possede
 runt terram, & brachium eorum non saluauit eos,
 sed dextera tua, & brachium tuum, & illuminatio
 uultus tui, quoniam complacuiisti in eis. Qua re factū
 est, ut nulli prorsus deinceps creaturæ fiderent, sed in
 dextera & brachio dei sui spem suam fixam haberēt.
 Et meritò quidem: ut enim alio loco idem propheta et
 rex testatur: Deus scutum est omnium sperantium in **2. Reg. 22**
 se: imò nemo unquā sperauit in domino, & confusus **Eccl. 22**
 est. Haec fiducia fretus alibi Apostolus, de se, suiq; si
 milibus, dicebat: Gloriamur sub spe gloriæ dei. Nec
 id solum, uerum etiam gloriamur super afflictionibus,

ANNOT. IN EPIST. PAULI

Sciennes, quod afflictio patientiam pariat, patientia ue-
 ro probationem, probatio autem spem. Porro spes nõ
 pudefacit, quod dilectio dei effusa sit in cordibus nos-
 tris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Hac
 spe animati, aduersus quæc; uel durissima, persistet
 spiritus noster, alioqui facile succubiturus in aduersa
 Roma. 8. sis. Siquidem quomodo in persecutionibus durabit qui
 carnem, illiusq; desideria adhuc sequitur? An non est
 affectus carnis inimicitia aduersus deum? contraria le-
 gi diuine, & cui nunquam subijci queat? At qui iam
 spiritu dei agi cœperūt, quia filij dei sunt, neq; homi-
 nem, sed deum seruatorem habent, statim eripiendi à
 malis spem concipiūt, patienter expectantes, quæ per
 Christum promissa est, gloriam filiorum dei. Interim
 ut fides & spes in admirationem uenirent apud homi-
 nes, nõ statim oculis nostris subijcere uoluit deus, quæ
 preparauit dilectoribus suis. Et licet, qui Christo no-
 men dedimus, sciamus præstitam mundo salutem per
 mortẽ illius, tamen eam salutẽ nõdum aspectu & frui-
 tione honorũ dei tenemus, sed spe dũtaxat adhuc quæ
 nõ uidetur, expectamus. Vt enim alibi loquitur Apo-
 stolus: Spe salui facti sumus. Spes autem quæ uidetur,
 non est spes. Quod enim uidet quis, quid speret? Si
 autem quod non uidemus, speramus, per patientiam
 expectamus. Qua in re intelligimus spei naturã non
 esse scilicet aliud quàm deum ipsum in eo potẽtiæ loco
 consti-

constitutum, ut quod promisit, præstare possit: deinde
 & infinite sapientiæ, ut qui congruo & tempore &
 loco laturus sit opem sperantibus in se: postremo tam
 esse bonum, clementem & ueracem, ut quod promi-
 sit, non sit negaturus unquam. Et hæc est illa spes quæ
 hic allatam Apostolus dicit mundo per Christū, quæ
 utiq; parua aut abiecta esse non potest, sed magna &
 gloriosa: utpote quæ nullis periculis aut laboribus ce-
 dit, nec ulla cruce, aut tribulatione consternata succū-
 bit, semper quæ à tergo sunt obliuiscens, ad ea uero Philip. 3.
 quæ à fronte sunt fortiter enitens: iuxta præfixum si-
 gnum insequitur ad palmam supernæ uocationis dei,
 sciens per patientiam expectari debere (tanquam uix
 aliquando peruenturi sumus) promissam nobis to-
 ties in Christo salutem.

Itaq; Paulus qui non temere, sed uoluntate spiri-
 tus dei, et imperio Iesu Christi uocatus est apostolus,
 scribit hanc epistolam.

Timotheo germano filio in fide.

Breuis epigraphæ, sed quæ magni quippiam in se-
 se comprehendit. Docturus nanq; Timotheum, non
 quàm late pateat terra, non coeli spacia, non syderum
 uices, non Solis lunæq; uel ortus uel occasus, in qui-
 bus olim philosophi curiose magis quàm pie sudarūt:
 sed ueluti imaginem quandam subijcit oculis, iuxta
 quam sese componāt quicunq; præficiendi sunt eccle-
 siæ.

ANNOT. IN EPIST. PAULI

sic Christi. Sed hæc postea. Audistis Timotheum uerum & genuinum uocari filium, non quidem carnis, sed filium in fide, utiq; Iesu Christi. Quæ filiatio hoc est melior, quo sanctius est uerbum ueritatis, per quod renascimur, quàm gloria carnis nostræ. Postq̄ enim quispiam purificauerit animam obediendo ueritati (ut
i. Pet. i Petrus dicebat) intelligit quàm sit incapax bonorum dei, prima illa ex Adam natiuitas: rursus quàm sit idonea & undiq; capax bonorum spiritus dei, illa quæ est ex semine immortalis per sermonem uiuentis dei, et manentis in æternum. Nam ut alibi quoq; scriptum est:
Iaco. i Et nos deus destinata uoluntate progenuit, sermone ueritatis, ut essemus primitiæ quædam ipsarum creaturarum. Tales filios habet deus, ut qui tandem hæreditatem accepturi sint cum Christo omnium paternorum bonorum in cælo: qui hic interim, quia filij lucis sunt, secundum lucem, quæ Christus est, ambulant, fructu edentes spiritus, qui situs est in omni bonitate, & iustitia, & ueritate. Hi non raro filij uocantur Abraham, quod fidei illius uirtutem sequantur & indolem. Aliquando filij sponsæ & ecclesiæ, quod deus sibi illos fide & misericordia desponsauerit. Quinetiam filij dei uocantur, quod deum ut patrem amore integro prosequantur, quem obseruant unice, & in cuius sinu omnia uitæ huius aduersa effundunt, ut qui solus eripere suos, & possit, & uelit. Huic filiationi nunq̄ defuit

defuit ueritas dei, siue ante legem, siue sub lege, siue post legem. Et licet usq; adeò lex neminem ad perfectionem adduxerit, ut ipse etiam Moses & prophetae sancti inter filios, deputentur in seruitutem generatim ancillæ: tamen quatenus lex etiam spiritualis est, non aliud habens fundamentum salutis, quàm summum illum lapidem angularem Christum Iesum, & ipse Moses & prophetae filij fuerunt liberæ, non quidem uel naturæ, uel legis beneficio, sed sola adoptionis gratia in Christo: quia factum est, ut & ipsi tuto, cum filiis noui testamenti clamarent: Abba pater. Etenim & ipsi spiritu dei ducebantur. Nec alia fides exhibendæ adhuc gratiæ tempore, patres commendauit deo, quàm hodie manifestata Euangelij gratia credentes commendamur. Vna & eadem fidei uirtus ad iustitiam imputata est & patribus sub lege adhuc constitutis, quæ & filiis exutis iam ab onere legis. Hæc dicēs, nō illos intelligo, quorū cor nō erat rectum cum deo, & ad quorum cognatos Christus dicebat: Vos ex patre diabolo estis: sed illos duntaxat intelligo, qui fide & operibus referebāt patrē suum Abraham. Hinc illud est præcursoris officiū, ut Euāgelista testatur, conuere scilicet corda patrū in filios. Quo cū difficiles se præberēt Iudæi, ac in carne dūtaxat Abraham gloriantes, dicerent: Genus sumus Abraham: ipse Baptista amarè intempestiuam illorū gloriatiōē perstrinxit,

ANNOT. IN EPIST. PAULI

uocans eos progeniem uiperarum, quod nihil commune haberent cum uirtute, & semine ueri illius Abrahamæ, & quod more uiperarum contra eos, qui se in lucem spiritus asserere conabantur, insurgerent, ac occiderent. Quales etiamnum hodie uisuntur, qui lucē

Ioan. 3 nouæ gratiæ minus ferentes, diligunt tenebras magis quàm lucem, ne fortè si in luce ambulauerint, arguantur opera illorum. Ob eam causam ab Apostolo alibi

1. Theß. 5 filij noctis & tenebrarum uocati sunt. Et à Propheta,

Psal. 61 filij alieni, filij uanitatis, filij mendaces. Et apud Esaiam

Esaiæ. 1 am, ingratiitudinis rei arguuntur Iudæi, cum ait dominus:

Filios enutriui, & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me. Indignus, inquit, uidebar eis, qui essem pater eorum, quos instar dulcissimi patris affectu prosequutus sim semper: non solum corporis curam gerens, nõ solum illis prospiciens in temporalibus, sed neq; internum hominem relinquens: enutriui illos uerbo meo, per legem & prophetas, ac tandem illos exaltaui in sacerdotium, & in regnum. Porrò quos tantum dilexit, & in quorum oculis mirabilia operatus est in Aegypto, in mari rubro, in terra Canaan, in qua deinde, (eiectis, interfectisq; illius regibus) sedes posuerunt: illi inquam, qui iam filij dei per fidem esse debebant, gens peccatrix, populus grauis iniquitate, semen nequam, filij scelerati uocantur à domino. Et Moses notam facere uolens ingratiitudinem populi illius, ac sim

mul

mul etiam pudore perfundere ingratos, dicebat: *Deut. 32*
 Pecerunt ei, & non filij eius in sordibus. Generatio
 praua atq; peruersa: hæccine reddis domino popule
 stulte & insipiens? Nunquid nõ ipse est pater tuus qui
 possedit te, & fecit, & creauit te? Non fert ingratos fi-
 lios dominus. Nothi sunt & adulterini, qui alium in
 terris, præter eum qui est in cælis, uocāt patrem. *Matth. 23*
 Habuit olim & synagoga haud paucos filios, sed omnes
 ferè Mofi habuit, non deo. Habent etiam filios suos
 Franciscus, Dominicus, Benedictus, Bernhardus: &
 quidem foecundi sunt illi in filijs: sed quàm uereor non
 esse præsentem foecunditatem ex uerbo dei uiuentis
 & permanentis in æternum. Quæ spes, quæ utilitas
 est filijs, toties plena bucca pietatem, sanctitatẽq; pa-
 trum suorum personare, si ipsi uentri obsequantur, ab-
 eantq; post deos alienos, quos non coluerunt patres
 eorum? Deplorati homines, & bis sese perdentes, &
 quod à patribus (quorum inani pietatis titulo, plus
 æquo efferuntur) fide & dilectione degenerarunt:
 & quod necdum hodie sanis doctrinis acquiescentes,
 inconstantis sibi humanæ rationis fumos diligunt, &
 sequuntur. Rarum est filios non referre paternos mo-
 res: at ex nostris illis, quidam præter uulgare illud pa-
 ternum nomen, nihil prorsus ostendunt, ut iam opti-
 mos patres, adulterinis etiam conspurcari filijs uideam-
 mus. Aquilæ pullos, quibus acies uisus aduersus solis

ANNOT. IN EPIST. PAULI

radios hebetatur, abijciunt, et tanquam à natura sua degenerantes, fami & morti exponunt. Non secus facturus est deus, qui cum diu nos exemplis patrum tanquam lacte forinsecus aluerit, tandem, nisi grana descamus in uirum perfectum, nisi assuescamus & solido uerbi sui cibo, abijcit, ac morti nos perpetue exponit.

Quemadmodum autem euangelicæ philosophiæ splendor non antè innotescere potuit mundo, nisi prius lucerna Mosaicæ legis extingueretur: ita hodie quoq; nisi hæc plusquam hypocritica filiatio sterile sciat, non poterit fidei fecunditas latius propagari. Quum olim Sara, quia sterilis esset, ab Agar despectui haberetur, sicut diuinus spiritus in libro *Gene. 16* scæus luculenter indicauit, dominus tandem ab ea uel sero, & in ipso etiamnum ultimo limine uitæ, sterilitatis opprobrium abstulit: significans filios gratiæ non ex huius carnis substantia, sed per repromissionem nasci debere. Sic enim ait ad Abraham: In Isaac (qui filius erat promissionis) uocabitur tibi semen. *Ioan. 1* Et Ioannes Euangelista, ijs duntaxat ius filiorum dei adscribit, qui non ex sanguinibus, neque ex uoluntate carnis, neque ex uoluntate uiri, sed ex deo nati sint. Erat, quod inficias ire queat nemo, fecunda olim synagoga Iudæorum, ut cuius filij circumcissione, signo fœderis & amicitie dei, certiores facti, in numero

numero filiorum soli recenserentur : contrà sterilis erat Gentilitas , quia , iuxta Apostolum , ab alienati erant gentes à republica Israël , & extranei à testamenti promissionis , spem non habentes , deoq; carentes in mundo . Nunc uero quæ multos filios habuit infirmata est , & sterilis peperit multos . Etenim qui quondam erant longinqui , propinqui facti sunt per sanguinem Christi . Vnde ecclesia ex gentibus congregata , tantam filiorum numerositatem & ad fidem Christi properantium alacritatem , admiratione operum dei capta , admirando dicit : Quis genuit mihi istos ? Ego sterilis , & non pariens , transmigrata & captiua , & istos quis enutriuit ? Ego derelicta & sola , & illi ubinam hic ? Hæc dicit dominus deus : Ecce leuabo ad gentes manum meam , & ad populos exaltabo signum meum (Leuare manum , & exaltare signum , uocationis symbola sunt per uerbum crucis Christi) & offerent filios tuos in ulnis , & filias tuas super humeros portabunt . Et adhuc alio loco foecunditatem ecclesiæ ostendere uolens , per Prophetam dicit dominus : Lauda sterilis quæ non paris , exulta quæ non pariebas , quoniam multi filij desertæ , magis quàm eius quæ habebat uirum . Hæc foecunditas spiritalis est , idèoque ad immortalitatem nos transmittit , Caro gignit paulò post morituros ,

ANNOT. IN EPIST. PAULI

hic nascimur uitæ æternæ. Conuenienter autem illos, quorum opera et studio primum imbibimus doctrinã Christi, paterni nominis honore dignamur, ut qui nos quodammodo genuerint, cum per eos renascentia illa aquæ & spiritus nobis innotuit. Sic ille idem Apostolus noster, cum Corinthij, qui primum ab ipso uerbũ ueritatis audierant & receperant, per falsos deinde apostolos aliud edocti, iam periculo proximi essent: ipse officij sui partes esse censuit, admonere illos animo uere paterno, tanquam filios, ne unquam scilicet agritam suo labore ueritatem aut proderent, aut amitterent, dicebat: Nam etsi innumeros pædagogos habeatis in Christo, non multos tamen habetis patres. Siquidem in Christo Iesu, per Euãgelion ego uos genui. Eodem amore in Galatas affectus, loquitur: Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in uobis. Eadem cura & sollicitudine haud ita dudum ecclesiæ Christi genuerat Timotheum. Nec est præterea quicquam quod poenitere debeat utrunque. Non caret gloria sua pater, ut qui talem genuerit filium, cui tutò committere queat dominici gregis curam. Habet & filius quod gloriatur, ut cui talis contigerit pater, qui non ab hominibus, sed à Iesu Christo, ac deo patre uocatus sit, ea tantum proponere munda, quæ ad sanæ doctrine negocium, ac diuinæ filiationis propagationem proprie conducunt. Cæterum

ne

ne Timotheus præter modum animo intumesceret, aut illi, cuius opera in fide Christi initiatus primum fuerat, tantæ filiationis gloriam, tanquam auctori tribueret, & non potius gratiæ & misericordiæ dei: (quæ duo ut percepta fuerint, non potest non sequi pax & tranquillitas conscientiarum) erudito, penèq; diuino salutationis genere, totius humanæ salutis & summæ, & caput, tribus duntaxat uerbis, plenissime completus est, dicens:

Gratiâ, misericordiâ, pax, à deo patre nostro, & domino Iesu Christo, domino nostro.

Principio gratiam, siue fauorem dei, iræ & indignationi, quæ semper comitantur peccatum, opponit: sic misericordiâ dei, miseriæ humanæ: sic pacem, poenæ, quæ & ipsa, iuste quidem, peccatum comitari solet. Ut autem à peccato deterreret animos nostros, ut collapsæ ac penè iam constrictæ conscientiæ, aliquam adhuc salutis suæ spem conciperent, toties gratiæ siue fauoris dei meminit, cuius utiq; beneficio factum est, ut uindicem dei manum effugerimus. Gratiâ autem dei non semel, non impigre, sed frequenter iterum atque iterum instillat auribus nostris, ne scilicet unquam primæ illius transgressionis obliuio nos capiat, ex qua in nos primum ira dei deriuata est, deinde & miseriâ & poena iusto dei iudicio inflicta. Itaq; cum gratiam

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

indignantis dei iræ opponit, certiores nos facere uoluit, quàm nullo neq; legis Mosaicæ præsidio, neq; ullo operum nostrorum respectu seruati simus, sed solius beneficio diuini fauoris: id quod quibusdam scribens

Eph. 2 his quidem uerbis testatur: Gratia, inquit, estis seruati per fidem, idq; non ex uobis. Dei donum est, non ex operibus, ne quis gloriatur. Et rursum alio loco dicit:

Rom. 3 Omnes enim peccauerunt, & destituuntur gloria dei: iustificantur autem gratis per illius gratiam, per redemptionem quæ est in Christo Iesu, &c. Nulla commendantur hic opera, nulla merita humana, nullæ humanæ uoluntatis uires, sed gratia, munificentia, beneficiumq; miserentis dei. Quid dicemus ad hæc? Si salus nostræ caput ex gratia, utiq; iam non ex operibus: alioqui gratia iam non est gratia. Neq; item adminiculo legis Mosaicæ ab ira dei seruati sumus: nam lex spiritum seruitutis ad timorem ministrat, ideoq; nihil ad perfectionem ducere potuit, nec quicquam ueræ libertatis habuit. Contrà, lex spiritus uitæ per Christum sola hanc manumissionem dare potest à iure peccati & mortis. Sed quid hoc est aliud, quàm quoddam misericordie dei erga nos beneficium? Voco præterea

Misericordia. misericordiam dei, summam illam & ab æterno existentem beneuolentiam, qua deus ipse, qui summe misericors est, summæ miserie innotescere uoluit. Nam de

Eph. 2 us qui diues est in misericordia (quasi in sese transferebat miseriam

miseriam nostram) propter multam charitatem suã,
 qua dilexit nos, etiam cum essemus mortui per delicta,
 conuiuificauit nos unã cum Christo, ut propheta lo- Psal. 137
 quitur: Vulneratus est propter iniquitates nostras, at-
 tritus est propter scelera nostra. Disciplina pacis no-
 stræ super eum, & liuore eius sanati sumus. Proinde
 uix alio loco immensa illa misericordia dei, cum summa
 humane propaginis miseria tam graphice ex- Luc. 10
 pressa est, ut apud Lucam historia hominis ab Hie-
 rusalem in Hiericho descendens, & in latrones inci-
 dentis, indicauit: qui spoliatus uestibus, hoc est can-
 dore innocentie exutus, ac uulneribus inflictis (ex
 una enim peccati miseria, uarijs undique infestatur
 malis) semimortuus Samaritano curandus relinquitur.
 Magna proculdubio miseria fuerit oportet, ad cuius
 curationem neque Moses, neque Aaron, neque ulli
 alij prophete quantumuis alioqui spiritum dei haui-
 sissent, idonei reperti sunt: solus Samaritanus misera-
 ricordia motus, hunc sibi relictum existimans, in-
 iumentum suum imposuit, dum scilicet peccata nos-
 tra ipse pertulit in corpore suo, super lignum. Et ut 1. Pet. 2
 quandoque pristinae ualitudini restitueretur, inter-
 rim oleum illius uulneribus ac uinum infudit, duxitq;
 in diuersorium, curam eius diligenter agens. Ne-
 porro quippiam illi tam misere affecto, in absentia
 miseratoris sui, ad recuperandam pristinae sanitatis

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAUL

uigorem, deesset, duos denarios hospiti, donec plene conualesceret saucius, liberaliter erogauit, admonens, ne unquam non curam illius ageret: nam ipse cum olim redierit (rediturus est autem in nubibus caeli cum uirtute & gloria multa) persolutorum se promisit quicquid praeterea insumpsisset expensarum. Quanquam autem nusquam non relucet illius misericordia, tamen in hac una peccati miseria, imperuestigabilem misericordiae dei magnitudinem tanquam in speculo licet intueri. Sunt qui infinitam potentiam dei admirentur, ut qua creata sint haec uniuersa ex nihilo: alij sapientiam illius in admirationem ducunt, ut qua sic condita ab ipso, conseruat & gubernat. Verum haec ipsa etsi magna sint, meritoque admirationem adferant creaturis, tamen quia ex aequo exposita sunt omnibus, neque ipsos daemones latere possunt. At misericordiae dei magnitudinem, non daemones ulli, sed unum mortaliu[m] genus recte intelligit: siquidem misericordia sua deus uoluit nobis non solum potentiam & sapientiam suam commendari, uerum etiam clementiam suam admirabiliosam reddere, eamque siue clementiam, siue beneficentiam, omni prorsus hominum generi ex aequo communem esse uoluit. Vos, quaeso, mihi hominem date, cui saltem pectus sapit, uel ex infelicissimis mundum hunc inhabitantibus, qui non uel in ipsis iam prorsum deploratis aliquando rebus, multipliciter erga sese contemnerit

spexerit miserantis dei clementiam. Quis unquã fuit,
 aut quis modo est, aut quisnam erit futurus, qui iure
 sese extra spaciosissimũ misericordie dei campum re-
 cipere queat? Audeo dicere, operum dei non esse aliud
 quod tam late pomeria regni sui dilatarit, ac ipsa de
 qua in presentia loquimur misericordia. Id ne quis me
 sine autoritate scripturæ dicere arbitretur, mysticũ il-
 lum Psalten testem citabimus, cui alioqui haud illiben-
 ter acquiescere uos didici haftenus. Verba psalmo cen-
 tesimo quadragesimoquarto sic habent: Suavis domi-
 nus uniuerfis, & miserationes eius super omnia ope-
 ra eius. Mirabilis est rerum omnium, atq; adeo homi-
 nis ipsius creatio: sed restitutio hominis tanto est mira-
 bilior, quãto est homo reliquis creaturis deo similior.
 Perdiderat enim homo imaginẽ dei, ad quam in prin-
 cipio conditus fuerat, indueratq; alieni, nempe diabo-
 li, non conditoris, sed prædatoris imaginem. Condi-
 disse hominem ut esset, potentiæ dei opus est: repara-
 se hominem ut bene esset, ut ad pristinam dignitatem,
 tandem uel postliminio rediret, misericordie dei iure
 optimo adscribimus. Sed tam latum misericordie dei
 pelagus, qui unius duntaxat horæ spacio percurrere
 queat, an inter mortales reperiatur, non temere affir-
 mauerim: certe ex his quos ego nouerim, nemo tanta
 præditus est eloquentia, qui iustũ pro dignitate rei ena-
 somion instituerit unquam. David rex & propheta

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

sanctus, ostendere uolens, deum ipsum non uno saltem
misericordiae beneficio adesse nobis, sed iusto, ceu quo
dam bonorum suorum thesauro, quotidie penè obrue-
re mundum, dicebat: Misericordia domini plena est
Psal. 32 56 terra. Et rursus: Magnificata est usque ad caelos mise-
ricordia tua. Quod considerans Apostolus noster, de-
um ipsum, patrem misericordiarum uocare non dubi-
2. Cor. 1 tauit, ut qui, quod est commissum in Adam peccatum,
ignoscere uelit: imò non solum ignoscere peccatum,
sed & consolatorem agere, si quando in uarias cū ten-
tationes tum afflictiones inciderimus. Nam quoquo
nos uerterimus, misericordiã domini contemplantur
oculi nostri. Ob id opinor, Ethan ille Extrahita in gra-
Psal. 88 tiarũ actionẽ prorũpens, dicebat: Misericordias domi-
ni in aeternũ cantabo. Et quidã qui hoc dicebat, in se-
prius descendisse credẽdus est, ac cor suũ omni uitiorũ
lerna conspurcatũ reperisse: mox deinde patētissimos
misericordiae dei cãpos ingressum esse: nimirũ quod in-
tellexerit Propheta sanctus, nullũ esse opus dei, cuius
gloriã nõ quodãmodo obscuraret summa illa & toties
à nobis prædicata misericordia dei. Ideoq; fidenter di-
429 xisse Dauidẽ: Quoniã apud dominũ misericordia, &
copiosa apud eũ redẽptio. Et ipse redimet Israël, &c.
Intellexit inquam Propheta & rex sanctus, q̃ sit peri-
culosum, si ab hoĩbus misericordiae suae manũ abstra-
bat deus. Nam omnia illa, uniuersae salutis nostrae mys-
teria

steris, quod filius dei carnem induit, quod mortuus est propter peccata nostra, quod resurrexit, & ascendit ad coelos, quodq; sedens in dextera patris interpellat pro nobis, uni misericordiae dei acceptum referre decet. Olim misericordia dei in una duntaxat Iudaea praedibatur, nunc per Euangelion dilatatur prorsum in omnes fines orbis terrarum: nunc uero ex omni parte impletur, quod olim patres tanto desiderio futurum expectabant. Nunc uere adest quod spiritus sanctus per os Prophetae dixit: Misericordia & ueritas obuiauerunt sibi, iustitia et pax osculatae sunt. Nam quod deus olim misericorditer, multisq; modis promiserat, tandem misso filio exhibuit, ut sic ueritas exhibentis, cum misericordia promittentis conueniat: ut sic iustitia & pax in mutuos se recipiant amplexus. Est autem hic iustitia, fides illa qua nos committimus uerbo tam misericorditer promittentis dei, qui ueraciter omnes in Christo promissiones prestare uoluit: quam iustitiam non potest non sequi pax & tranquillitas conscientiarum: id est Pax. quod luculenter ad Romanos scribens, Apostolus non solum testatus est, inquit: Iustificati ergo ex fide, pacem habemus erga deum, per dominum nostrum Iesum Christum. Ea de causa Christus ab Esaia princeps pacis uocatur, cuius pax nunquam sit inuentura finem. Atq; haec est pax illa & tranquillitas conscientiarum, cuius hic meminit Apostolus, quae recte fideles post

Psal. 84

Pax.

Rom. 5

Esaie. 9

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

gustatam illam gratiam & misericordiam dei comita-
tur, qua maxime destituuntur impij, sicut dixit domi-
Esa. 48 nus per quendam prophetarum suorum: Non est pax
57 impijs. Iterumq; inquietudinē illorum ostendens, ait:
Impij quasi mare feruens, quod quiescere non potest.
Quod reliquum est, orabimus deum, ut penitus men-
tes nostras omni impietate exuat, ut contra peccati ty-
rannidem uera nos animi pace & tranquillitate prae-
muniat, & ut in amorem ipsius ardenti spiritus desira-
derio rapiamur, per gratiam & misericordiam Chri-
sti, AMEN.

D I S T R I B U T I O I I

CVIUS sit haec, quā in praesentia enarrandā susce-
pimus, epistola, & cuius scripta, audistis. De-
inde ne quis posthac frustra desudaret in cognitione
gratiae & misericordiae dei: aut aliunde cū deo in ami-
citiā redire posse contenderet, praeterq̄ per unam in-
stitutiā fidei, quae sola gratia & misericordia, quibus-
cunq; tandem uere adest, ut adsit, paratur: gratiā dei
irae: misericordiam, cōmuni generis humani miserie:
pacem, poenae, quantum licuit, opposuimus: quod uera
pax & tranquillitas conscientiae nemini contingat, nisi
si gratia & misericordia dei: quae, ut mihi persuadeo,
adhuc tenetis. Nunc uos quaeso rursus animi aures
afferte, & audite, quid primum tantus pater, à filio
suo

suos deposcat.

Quemadmodum, inquit, rogavi te, ut remaneres Ephesi, cum proficiscerer in Macedoniam, ita facito: ut denuncies quibusdam, ne diuersam sequantur doctrinam, nec attendant fabulis & genealogijs nunquam finiendis, quæ quæstiones præbent magis quàm ædificationem dei, quæ est per fidem.

Non dormiscit bonus pastor, nedum etiam cū longe abest à grege, sed undique sedulo prospicit, ne qua parte desint ouibus pascua uitæ: ne qua parte lupus sanctum contristet ouile. Talis esse debet ingenui pastoris ouium Christi natura, qui semper conuersos ad Christum uegetiores in fidei ueritate reddere, rempublicam ecclesiæ collapsam erigere, ac simul curam totius corporis Christi, promptissime in sese transferre & queat & uelit. Quanto putamus studio sanctissimus Apostolus Timotheo commendarit uerbum illud cœleste, atq; illud suo labore iactum euangelicæ philosophiæ semen, istas sanctissimas leges, quas illi pulcherrius Ephesiorum ciuitati tradiderat, non ad euerendam eorum rempublicam, neq; urbem tyrannidi subiiciendam, sed potius ad salutem ciuium, dignitatem reipublicæ, ueræq; libertatis defensionem? Itaq; primum id agit cum Timotheo, ut denunciaret quibusdam,

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

ne diuersam sequantur doctrinam, hoc est, ne posthac
 pseudapostolis ius sit sua somnia instillare, uel auribus
 uel mentibus fidelium: diligenterq; perspiciat, ne una
 quam ecclesia pugnantem ab Euangelio Christi recia
 piat doctrinam: idq; denunciandum existimat & pu
 blice uniuersis, & priuatim singulis. Nam si tum uos
 tis pseudapostolorum successus aspirasset, quanta ia
 ctura animarum, aut quanto turbine ruitura fuisse cre
 ditis, alioqui firmissima, & haud ita löge ante ab ipso
 met Apostolo, iacta fidei fundamenta? Verum ne tana
 tus labor interiret, sed semper magis magisq; qui
 Ephesum incolebant, in fide Christi redderentur ala
 crioires, ipse in Macedoniam, Euangelij propagandi
 gratia, profectus, omne illud conseruãde, in fide Chri
 sti, Ephesiorum ecclesie negocium, in Timotheũ con
 ferre uoluit, ut cuius fides & prompta in membra
 Christi charitas, iam pridem illi innotuerint. Et erat
 Timotheus cum summis animi dotibus exornatus, id
 quod alio magis opportuno tẽpore dicetur, tum in re
 bus ciuilibus, ut apparet, nobiliter institutus, quibus si
 fidei gratia accesserit, magnum ac penè diuinum red
 dunt hominem: cuiq; facile paratur facultas, & dia
 latandi imperij Christi, & conseruandæ Christian
 itatis libertatis.

Vocat autem diuersam doctrinam, quicquid fi
 dei puritatem conspurcat, quicquid candorem char
 ritatis

ritatis obfuscat. Fidei diuersum est, quicquid fidei
 dem proximi lædit: qualis esse queat doctrina ope-
 rum, citra fidei adminiculum: uel satisfactiones illæ,
 quæ gratiam & misericordiam dei non ubique agnos-
 scunt: qualis esse potest illa, nostro etiam tempore,
 primum & plusquam tyrannice introducta Romani
 Pontificis potentia, de clauibus & iure ligandi, ab-
 soluendiq; , & si quæ sunt aliæ id genus imposturæ,
 quibus uarie ac propè infinitè Christianæ fidei dero-
 gatum est hactenus: quæ quod longius à Christi in-
 stituto absunt, hoc minus sunt consentanea sacris li-
 teris, minime uero utilia populo Christiano. In hanc
 sententiam dicebat Christus: *Qui scandalizauerit* Matth. 18
 unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei, ut
 suspendetur mola asinaria in collum eius, ac demerga-
 tur in profundum maris. Hoc genus etiam est, quod in Acto. 15
 Actis scribitur: quia descenderint quidam à Iudæa in
 Antiochiam, ubi tunc Paulus unà cum Barnaba, Euan-
 gelij negocium curabat, docuerintq; fratres, dicentes:
 Nisi circumcidamini secundum morem Mosi, non pote-
 stis esse salui. Et orta est haud parua disceptatio Pau-
 lo ac Barnabæ aduersus illos, ad eò ut sint compulsi
 si ascendere ad apostolos ac presbyteros Hierosoly-
 mam, super hac quæstione. Tunc quidam Phariseorū
 supercilio tumentes, contrà iustificantis fidei gratiã,

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

legem adhuc circumcisionis docebant. Cum autē acriter disceptarent partes, surrexit Petrus dicens: Viri fratres, uos scitis, &c. Et iterum: Quid tentatis deum, ut imponatur iugum super ceruices discipulorū, quod neq; patres nostri, neq; nos portare potuimus? Sed per gratiam domini Iesu Christi credimus nos saluos futuros, quemadmodum & illi. Non poterant ferre olim primores illi ecclesię sanctę præsides, si quippiam uel leui ex parte in contumeliam euangelicę gratię reuolundasset: adeo non putabant esse tutum in rebus sacris ludere, aut diuersa & pugnantia tradere. Quid hodie dicturi essent sanctissimi apostoli, si tam inconstantes sibi undiq; concertationes, non quidem de lana caprina, quod aiunt, sed de magnis illis ac præcipuis fidei nostrę mysterijs, de Baptismo et Eucharistia noui testamenti signis, quibus propensum erga nos amorē suum testari uoluit deus, audirent? si illas citro ultroq; conscriptas legerent inuectiuas? quę tam nihil profunt prouexisse fidem Christi, ut etiam inuisum apud alios nos Christianū nomen fecerint. Magis nocent illi euangelico negotio, hac sua diuersa doctrina, quàm qui palàm nos impugnant Turcę. Hi enim quia palàm hostes sunt, sepe in nos progrediētes, uicti à nobis in gloria ad sua redierunt: illi autem quia semper in ore habent Christum, quia nobiscum in euangelio laborare uidentur, facile capiunt incautos, facile imponunt imperitis.

peritis. Turcæ arma habent ferrum & flammam, quibus in uiscera nostra crudelissime quandoq; grassantur, quibus corpus hoc occidere possunt, animam occidere non possunt: at illi fallacijs uerborum, persuasionibus, insidijsq; instructi, quò facilius simplicium mentes sibi cõciliant. Fortes sunt persuasiones illæ, & quas nisi oculatissimus, & in sacris literis exercitissimus tutò euadere queat. His artibus columbinam simplicitatem simulant: & qui optimi sunt inter illos, tam sua mordicus tuentur, tam sua hæc noua superstitiose sequuntur, ut impie magis in Christum præuaticari uelint, quàm latum culmum, quod dicitur, ab instituto recedere suo. Perinde faciunt illi, atq; olim faciebant qui diuersa tradebant Ephesijs, & quæ ex diametro pugnant cum fidei simplicitate, quàm illis, dum præsens esset, annunciarat Paulus. Non secus faciunt, qui charitatem in proximo ledunt, hoc est, qui turpis lucri gratia, fratrum necessitates negligunt, et ut Ioannes ait: Qui habuerit substantiam mundi, & uiderit fratrem suum egentem, & clauerit uiscera sua ab eo, quomodo charitas dei manet in eo? Et sunt qui turbas excitant, ob quascunq; alioqui causas leues: uel quia non reddunt tributum, cui tributum: nec uectigal, cui uectigal: nec timorem, cui timorem: nec honorem, cui honorem: sanè homines sua quærentes, nec satis capiunt Christianæ charitatis latitudinem. Certe Christus

1. Ioan. 3

Roma. 13

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

aliud exemplo & uerbo docuit. Nam cum dominus
esset rerum omnium, ob idq; nulli mortali regi iure
subiectionis deberet quicquam, tamen obsequiuus est
nonnunquam exactoribus tributorum, in his duntaxat,
quæ ueram pietatem ne quicquã lædebant. Nam
quodam tempore ne offendiculo esset ihs qui tributa
Matth. 17 exigebant, ait ad Petrum: Abi ad mare, mitte hamũ,
& cum piscem qui prodierit primus, tolle: & aperto
ore illius, inuenies staterem, accipe eum, & da illis
pro me & te. Nec aliud docuit uerbo. Quum enim tri
butaria esse cœpisset Romanis Iudææ ac Iudæi ob id
in diuersas scinderentur sententias: affirmantibus quibus
dam pendi debere tributum Cæsari, quod illius au
spicio tranquillam liceret agere uitam: alijs contra
dicentibus, indignumq; ducentibus, si populus deo dica
tus principi idololatriæ tributarius fieret. Itaq; roga
tus Christus, blande quidem, sed dolose tamen, liceret
ne dare censum Cæsari, an nõ? mirabili quæ erat præ
ditus sapientia, respondit: Quid me tentatis Hypocri
Matth. 22 tæ? Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt
ei denarium. Et ait illis: Cuius est imago hæc, & inscri
ptio? Dicunt ei: Cæsaris. Tunc ait illis: Reddite ergo
quæ sunt Cæsaris, Cæsari: et quæ sunt dei, deo. Paulus
ne quid charitati diuersum admitteret etiam cum liber
I. Cor. 9 esset ab omnibus, omnibus seipsum seruum fecit, quo
plures lucrifaceret. Tanti constitit apud apostolos cha
ritas.

ritas, ut nedum in liberis alioqui rebus contrarium il-
 li quippiam admittere ducerent. Contra sanè quàm
 nostra tempestate faciunt quidam, qui cum aberrave-
 rint à fide, fieri nequit ut non diuersa, ab apostolo-
 rum doctrina, tradant. Qui fidem Christi non habet,
 in fide Christi alios instituet? Qui suoapte studio frigida
 est, alios inflammabit? qui sua quærit, nos mutue
 charitatis recte commoneret? facile nimirum diuersa
 Christianæ philosophiæ prædicabit, cui in primis deus
 est caput salutis humanæ, fides: facile in charitatē com-
 mittit, qui summam legis & prophetarum charitatē
 ignorat. Tales quia spiritu Christi carent, facile ad ua-
 niloquium dilabuntur. Quinetiam quo plures sibi fã-
 bulis suis concilient, quandam pietatis (ne dicam im-
 pietatis) notam in oculis mundi circumferunt, cum
 prorsus animo ipso pietatem & odiant & execren-
 tur. Sed quo magis adhuc tam impiæ pietatis do-
 cumentum præbeant imperitis, docti sunt prolixas
 quasdam patrũ enumerare genealogias, id quod com-
 mune habent cum Mosaicæ legis prædicatoribus;
 quemadmodum etiam tum cum uiueret adhuc aposto-
 lus, quidam sese plus æquo uenditabant, sicut in episto-
 la ad Philippenses indicauit ipse. Nam cum illi ma-
 gno studio in carne sua gloriantur, quod scilicet esse-
 rent circumcisi, quod essent Israëlitiæ, & semen Ab-
 rahæ: ipse sum nulli hac in re cederet, utpote cui

Philip. 3

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

iuxta legem Mosi circumcisio contigisset octauo die,
essetq; ex genere Israëlis, de tribu Benjamin: Hebræus
ex Hebræis: iuxta legē Phariseus, iuxta studiū per
sequens ecclesiā: iuxta iustitiā quæ est in lege, factus ira
reprehensibilis: tamen hæc, quæ alioqui illi lucra esse
poterant, omnia arbitratus est propter Christum das
mna esse. Apud imperitos laudē fortassis meretur tan
tus patrū catalogus, tanta ordinis dignitas, tāta carnis
nobilitas. At apud deum ut non est respectus persona
rum, ita nihil pietatis habet titulus, si hunc aut illum
habuisse nos dicamus uel patrem uel doctore, nisi fide
& operibus bonis referamus illos, quorum nomine et
doctrina tantopere nobis blandimur. Quid prodest
habitu quandam in terris angelicam exprimere, seu si
mulare potius, uitam, si spiritu Christi destituti, ab
hæreditate filiorum dei excludamur? Non sunt filij
dei, qui alium in terris, præter unum deum, uocant pa
trem. Non hic loquimur de patribus carnis nostræ,
quorum honori, præsentis loco, nihil derogatum iri uo
lumus, quorum uel apud planè impios semper fuit pri
ma dignitas. Sed ex ijs omnibus à quo petere possis sa
lutem, & in Adam deperditam semel naturam recuo
perare, præterquam unum deum, inuenies nullū: imò
ab illis etiam sectarum patribus, Benedicto, Domini
co, Francisco, alijsq; id genus cerimoniarum patria
bus, si quis salutem sperarit, non magis promouebit,
quàm

quàm si impij Iudæi hodie sese pro ueris & germanis
 Abrahæ filijs uenditarèt: ob illamq; carnis duntaxat
 circumcisiõnẽ, statim se coelo dignos iactitent: quando
 ij ueri Iudæi sunt, non qui præputium carnis resecant,
 sed qui spiritu Christi, omnia uitia ex animo præci-
 dunt. Hinc tam uariæ in ecclesiam Christi paulatim
 irrepserunt quæstiones, quæ hoc sunt nocentiores, quo-
 minus habent suggestorem spiritũ dei. Quia uero sine
 plex est Euangelio philosophia, frigidæ illas & inex-
 plicabiles quæstiones ut non admittit, ita non agnoscit
 eos, qui ut in precio habeantur, curiose magis quàm
 pie illis addicti sunt. Quæstiones, dubitationem ex se
 generant præsentissimã, fidei sanctæ pestẽ. Quæstio-
 nes dissidere faciunt fratres, cũ uel imperitia, uel teme-
 ritas illis cõiuncta fuerit. Quæstiones turbas excitãt,
 intestina bella cõcitant, ciuitates euertunt, uulgũ in ra-
 biam armant, reges in bella prouocãt, sacerdotes inuti-
 les reddũt, filios aduersus parẽtes exasperant, seruos
 aduersus dominos in mutuas cædes inflammãt. Et quis
 omnia enumerarit quæstionum incõmoda, quibus iam
 penè totus cõflagrauit orbis? Nihil enim interim dicã
 de monachorũ fabulis, quibus frustra iam mundo suas
 preces, sua merita obtrudũt. Hodie inutiliter de uerbis
 cœnæ dominicæ quærentibus, quanta se oculis illorum
 obsudit caligo? qui si compendiõ ac simplicissimè uer-
 bis Christi ut sunt simplicissima, fidem haberent, nunq̃

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

in tot diuersarum opinionum capita dissectus esset iam
mūdus. Quid dicam de Catabaptistis, qui inextrica-
biles illos quæstionum labyrinthos ingressi, et fidei no-
stræ solida fundamenta, quantum quantum possunt,
euertunt, & pignora nostra, atq; ad eò filios nostros,
nisi palàm in oculis ecclesiæ fidem suam testentur, ab
illa inæstimabili baptismi gratia, excludunt? Homi-
nes cum primis stupidi, & à mente spiritus sancti alic-
ni. Non hic dicam quæ præterea habeant illi in con-
uiujs absurda, quæ agant in cubilibus obscæna. Hæc
& alia longe absurdiora gignunt nobis fabulæ illæ,
quæ quæstiones præbent magis, quàm ædificationem
dei, quæ est per fidem.

Porro fideles dei, omnes illas uel inanes fabulas,
uel superciliosas quæstiones, quæ dissidia & pugnas
uerborum adferunt secum, una illa ueræ charitatis co-
gnitione, declinare queunt. Nam charitas & summa,
& caput dicta est à Christo, tum legis, cum propheta-
rum. Hanc quisquis uere tenuerit, non amat in rebus
salutis nostræ, cōtentiosas quæstiones, et quæ dubitati-
onem augeant magis quàm pietatē: sed pie credens omnia
diuinæ dispēsationis mysteria, captiuam ducit omnem
cogitationem ad obediendū Christo. Sed libet ipsum
potius Apostolum sic de charitate differentē audire.

Porro finis præcepti, est charitas ex
puro corde, & conscientia bona, & fide

non simulata : à quibus aberrarunt quidam, deflexerunt ad uaniloquium, uolentes esse legis doctores, non intelligentes quæ loquuntur, neque de quibus asseuerant.

Totius diuinæ uirtutem legis, paucis quidē uerbis comprehendit, imò unius charitatis noīe, quicquid ubique est sanctarū scripturarū cōplexus est. Quid enim aliud docent uniuersæ scripturæ, quæ fidem in deū et charitatē erga proximū? Quisquis per fidei donū intelligit iā, quia suauis et bonus est dominus deus, nihil deest posthac, nisi ut charitate respōdeat tantæ beneuolentiæ dei. Quæ charitas, ut alibi loquitur Apostolus noscitur, est plenitudo legis. Vbi autē est plenitudo, ibi proculdubio deest nihil: etenim qui manet in charitate, in deo manet, quia deus charitas est: qui uero in deo est, quia in fine et plenitudine legis est, supra legē iam utique ascendit, nec iam ulla alia premitur lege, charitatem uelocis legis habens. Quinetiā intelligit, talem esse naturā charitatis, quæ nullis obtineri queat operibus legis, sed quæ gratis per spiritum sanctum infunditur cordibus fidelium. Et sicut credentes possunt omnia, ita charitate referti sufferunt omnia. Nihil durum est amanti. Hinc illæ uoces erumpunt: Quis nos separabit à charitate dei? num afflictio? num angustia? num persecutio? num fames? num nuditas?

Roma. 13

1. Ioan. 4

Roma. 8

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

num periculum? num gladius? Et licet arduū sit, prorsumq; omnes uires superet humanas, quod de unitate dei, deq; dilectione illius in lege Moses præcepit, dis
Deut. 6 cens: Audi Israël, Dominus deus tuus, deus unus est. Diliges dominū deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua. Tamen quis quis uere per fidē uerbi dei illuminatus est, huic perinde nihil horum impossibile uidebitur. Quia enim uere unum deum esse nouit, uere etiam illum in spiritu et ueritate adorat, & colit, reputans nihil extra hunc ipsum & unicum deum adoratione siue cultura, dignum. Nam alio modo intelligere esse nisi unum deū, cōmune est etiam impijs, ipsiq; dæmones illud ignorare non possunt, qui ad limperiū illius contremiscunt. Proinde cuius adhuc spiritus uel fide uel spe aliorum rapitur, huic neq; fides, neq; spes est certa in solum & unicū deū, sed uaga quædam & incōstans opinio, quæ nunquā ausit sese fortiter inferorum portis opponere, tantum abest ut ex toto corde, & anima, & fortitudine diligat deum. Et quanquā negari nō queat, præceptum hoc de diligendo deum, dum adhuc peregrinamur à domino, à nobis, ut nihil desit, impleri nō posse, tamē quodā modo impleri dicimus, cū quicquid nobis deest, misericordia sua deus ignoscit. Itaq; implentur etiā præcepta dei, ab his qui luteas has domos adhuc incolunt: implentur autem nō quidem uiribus aut operibus

operibus nostris, sed planè gratia & misericordia dei ignoscētis. Hinc illa uox: Omnia possum in eo, qui me corroborat. Et Christus, cum rogarent discipuli, quis potest saluus fieri? respondit: Apud homines hoc impossibile est, apud deum autem omnia possibilia sunt. Nam etsi præcepta dei grauiora sint, quàm ut nō superent uires nostras, tamen quæ grauiasunt, si spiritum charitatis hauriamus à deo, leuia nobis uidebuntur. In quem sensum & Christū loquentem, & ad sese uocantem omnes illos qui importabili iugo legis premebantur, aut alioqui peccatorū conscientia intus distorquebantur, accipimus: Venite, inquit, ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo uos. Tolle iugum meum super uos, & discite à me, quod mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus uestris. Iugum enim meū suauis est, et onus meū leue. Et Ioannes in epistola sua, charitati adscribit, si quando prompte et alacriter præceptis dei aduigilauerimus, dicens: Hæc est charitas dei, ut præcepta eius seruemus. Et præcepta eius grauiasunt, quia diffundente spiritu sancto in corda nostra charitatem, ardentioribus rapimur in deum animis, qui robur, quod sufficiat, infirmitati carnis nostræ addens, spontaneos & alacres reddit suæ legis obseruatores. Quamquàm, quod ante etiam dictum est, plenam & ex omni parte consummatam præceptorū dei impletionē, nemini adhuc

Philip. 4

Matth. 19

II

I. IO. 5

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

in terris agenti, sed futuræ duntaxat felicitati, concedimus. Quis enim temere sibi persuadeat, id sese comprehendisse quod Paulus ipse testabatur se nondum comprehendisse? Nec ideo falsa sunt quæ diximus, impleri scilicet à nobis præcepta dei, dum quod in sufficientiæ nostræ deest, ipse deus misericorditer aut contegit, aut non imputat nobis, aut ignoscit. Nec latuit pijsimum patrem deum, cum præcepta daret, pondus illorum humanas excedere vires: sed nobis interim consulere uoluit, ut propriæ quisque admoneretur insufficientiæ, sciremusq; ad quemnam iustitiæ finem niti pro uiribus oporteret quenq;. Cæterum nemo se recte in hoc primo et maximo præcepto excrucuerit, nisi se quoque in secundo, quod illi est simile, exerceat, nempe, Diliges proximum tuum perinde ac teipsum. Euidens documentum dilectionis dei, **1. Ioh. 4.** si diligatur proximus. Nam ut Ioannes ait: Si quis dixerit, diligo deum, & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum quem uidit, deum quem non uidit, quomodo potest diligere? Et hoc præceptum habemus ab eo, ut qui diligit deum, diligat & fratrem suum. Dico autem fratrem, omnem qui induerit opera nostra, siue malus sit, siue bonus. Si malus, amandus in hoc est, ut uictus beneuolentiæ nostræ, uel serò corpori Christi mystico conglutinetur: si bonus, ametur in eo Christus, cuius spiritu cooptatus

mus

mus in ius filiorū dei. Felix studiū charitatis, per quod iugo Christi subduntur etiam peccatores. Felix uictus, quo mali etiam & inimici aluntur. Felix labor, cuius fructum egeni expectant. Vere euāgelici pectoris candor, qui pro fratribus nō solum usq; ad rerū externarum iacturā, sed usq; ad extremū uitæ quoq; huius discrimen haud grauatim diffunditur: & meritō quidē: amat enim communi fratrum saluti magis quāmodo proprio consulere Christiana charitas. Quod si secus quis fecerit, non est charitas dei in eo, tantum abest ut sinem legis diuinæ apprehenderit. Vulgaris est charitas, si quando beneuolentia prosequaris de te benemeritum: si diligas diligentem te, si benefeceris ei, qui possit referre gratiam tibi. At perfecta erit charitas, si animi tui candorem iuuantis studio, deprehendant alieni, atq; adeo inimici, & hi à quibus ad te nihil redire queat gratiæ, sicut Christus præcepit, dicens: Diligite inimicos uestros, bene precemini deo uentibus uos, benefacite ijs qui uos odio prosequuntur: orate pro ijs qui lædunt & insectantur uos, ut sitis filij patris uestri, qui est in caelis, quia solem suum exoriri sinit super malos ac bonos, & pluuiam mittit super iustos & iniustos. Et hæc proximi perinde ac dei dilectio, uulgaris non est, neque naturæ est, sed per spiritum sanctū gratis cōceditur. Nam diligere proximū ex corde puro, conscientia bona, & fide nō simulata,

Matt. 7

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

euangelicæ duntaxat uirtutis opus est. Ex quibus facta
le deprehenditur quid uoluerit Apostolus, cum dice-
ret: Finis præcepti charitas: quæ si desit, nihil confert
totius legis obseruatio, nihil recte agitur uel erga de-
um, uel erga proximū. Proinde alio loco copiose quia
dem, sed necessariò tamen, de hac ipsa charitate, quæ
plenitudo, uel finis est præceptorū dei, differuit, eamq;
inter potiora dona spiritus dei, excellentiorē uiam uo-

1. COR. 13 cauit, dicens: Si linguis hominū loquar, & angelorū,
charitatem autem nō habeam, factus sum æs resonans,
aut cymbalum tinniens. & cætera quæ ibi sequun-
tur. Et ne obijciat quispiam, legem quasi innumera cō-
tinere præcepta, quibus officia erga fratres insinuan-
tur: ipse in epistola ad Romanos breui fasciculo totius
legis summā complectitur, his quidem uerbis: Nemini
quicquā debeatis, nisi hoc, ut inuicem diligatis. Nam
qui diligit alterum, legem impleuit. Siquidem illa: Nō
adulterabis, non occides, nō furaberis, non falsum tes-
timoniū dices, non concupisces, & si quod aliud præ-
ceptum, in hoc sermone summam comprehenditur,
nempe, Diliges proximū tuum sicut teipsum. Dilectio
proximo malum nō operatur. Consummatio itaq; le-

Col. 3 gis est dilectio. Ad Colossenses scribens, charitatē uin-
culum perfectionis uocare nō dubitauit, quod ibi nula
lus sit defectus. Vbi charitas, perfectio legis diuinæ ad
est. Postremo illud quoq; annotabimus de charitate, ut
si quispiā

si quispiam dona dei iuxta diurnitatem temporis aestimet, non fidem, non spem, sed charitatem esse diurniorum: nempe charitas, ut idem testatur Apostolus, nunquam excidit, siue prophetiae abolebuntur, siue linguæ cessabunt, siue scientia abolebitur. Et iterum: Nunc autem manet fides, spes, charitas, tria hæc, sed maxima in his charitas. Quod dicit charitatem esse maximam in tribus, ad durationem temporis utique respexit. Namque fides post huius tempora uitæ, necessaria non erit, quod tunc non amplius per speculum in ænigmatibus, sed facie ad faciem uidebimus. Sed neque spes necessaria futuro seculo, quod iam amplius non expectabimus promissiones dei impleri, cum ea iam, quæ promisit deus, in sinu nostro teneamus, & secure possideamus. Quid igitur restat, nisi quod fideles post hanc uitam, se totos per charitatem in deum colligentes, in quo omnia uident, omnia possident, nihil posthac habentes, quod se, extra deum, intendant, sed securi iam, in deo tantum in summo & solo bono quiescunt. Et hic est ultimus animæ fidelis gradus, imò patria & tranquilla ueritatis possessio. AMEN.

D I S T R I B U T I O I I I

Quanquã suapte sponte in Euangelicæ doctrinæ cæpo currere sciret Apostolus Timotheum, tamen præter officium suum esse ratus, si currentem

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

recte quidem discipulū, cōmissē prouinciæ nō admo-
neret saltem. Quandoquidē & qui cursu certant sæ-
penumero admonentur, nō solum ut alacres currant,
sed etiam ut tutò currāt, ne alacritate nimia extra me-
tam ferantur. Nam qui timorem & prudentiā amittunt,
facile incidunt in pericula: & fiducia uelocitatis
non raro currentem perdidit. Id quod in sacris quoq;
litteris, doctis alioqui uiris, contigisse cōperimus. Quis
enim nesciat quā fœde aliquādo labantur quidā, eti-
am in planis scripturæ locis, & ubi minimū est pericu-
li, qui in præruptis & lubricis locis, inoffensis gradis
untur pedibus? Adeò non tutum est fidere uiribus pro-
prijs. Aufert à nobis sua dona deus, nisi timore sancto,
& sollicitudine quadā pia custodiantur. Nec minus so-
mniculosos illos & frigidos, quā fidentes proprijs ui-
ribus, fastidit spiritus dei. Qui desides sunt, facile peri-
clitantur in fide, facile à charitate, scopo legis exci-
dunt, & ad uaniloquiū prolabuntur. Quales etiānum
hodie passim uidere licet, qui inani doctorum nomine,
pro ueris falsa, pro luce tenebras, pro Christo Belial,
pro uita mortem adserunt ecclesiæ Christi. Cæterum
quia falso doctrinæ titulo tument, nimirum uolentes
esse legis doctores, anteaquā caput & perfectionem le-
gis, Christum cum bonis suis cognouerint, iure excæ-
cantur à deo, ut non intelligant, quæ loquuntur, neq;
de quibus assueuerant. Porro ne quis legem posthac te-
mere,

mere tanq̄ omnino inutilem damnaret, sapienter in cō
sequentibus episcopū ecclesiæ Christi instituit, dicens:

Scimus aut̄ quia lex bona est, si quis ea
legitime utatur: sciens illud, q̄d iusto lex
non sit posita, sed iniustis & inobsequē-
tibus, impijs & peccatorib, irreuerētib,
& prophanis, patricidis, matricidis, ho-
micidis, scortatoribus, masculorū concu-
bitoribus, plagiarijs, mēdacibus, periur-
is, & si quid aliud est, q̄d sanæ doctrinæ
aduersatur secundū euangelion gloriæ
beati dei, quod concredītum est mihi.

Neq; hodie desunt, qui legē prædicāt: sed quia legē
nō recte interpretātur, in mortē et exitiū sui abutūtur
lege, quæ alioqui bona est, ijs qui recte illius sensum cal-
lent. Vnde qui recte sensum legis tenēt, sciūt legē esse
spiritualē, atq; adeo spirituales etiā requiri affectus, ea
ut legitime impleatur. Nam affectu carnis ut maxime
impleatur in oculis mūdi, certe in oculis dei, nisi affe-
ctu spiritus, nō impletur: quod ut alibi testatur Aposto-
lus, affectus carnis, mors sit: affectus uero spiritus uita
& pax: imō affectus carnis, inimicitia est aduersus de-
um, nec legi dei subditur, siquidem ne potest quidem.
Neque hi qui in carne sunt, deo placere possunt. Fieri
non potest, ut qui carnali affectu ducuntur, morbum
animi sui uideant: tantum abest ut officium legis recte

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

intelligent, ut non tam cœlū à terra distet, quàm illi à uera et genuina cognitione legis absunt. Proinde opus legis est, terrere primū conscientias, imò omne illud totius rationis iudiciū damnare, atq; prorsus omnes mortificare uires carnis nostræ: ueruntamen sic conterritas conscientias, & in desperationem & mortem adactas, restituere lex nō potest: unde præterquam quod ostendit peccatū, præterquā quod terrentur conscientie reuelatione legis, etiam aliud est opus illius, nema

Gala. 3 pe, ut ad Galatas loquitur Apostolus: Lex pædagogus noster fuit ad Christum, ut ex fide iustificaremur: quæ fides antequā ueniret, sub lege custodiebamur, cōclusi in eam fidem, quæ erat reuelanda. At postquā uenit fides, non amplius sub pædago sumus. Quod quid est aliud, quàm per fidem Christi cōterritas anti officio legis conscientias, ac penè iam confractas atq; extinctas humanæ naturæ uires, erigere, consolari, atq; in pristinæ & per peccatū exuta innocentie candorem restituui? Porro terroris, & confusionis conscientiarum quæ fiunt potissimū uerbo legis, ipse nos ty

Exodi. 12 rus esset legem deus, terretur populus uehementer, & ut scriptura loquitur, coeperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura, & nubes densissima operire montem: clangorq; buccinæ uehementius perstrepebat, & timuit populus qui erat in castris. Item, totus mons
Sinai

Sinai fumabat, eo quod descendisset dominus super eum in igne, & ascenderet fumus ex eo quasi de fornace. Statimq; capite sequenti, uolens spiritus sanctus ostendere, quam uarijs cum desperationis, tum peccati spectris concutiantur humanæ conscientiæ, si quando uere uim legis sentiant, de populo legis sic loquitur: Cuius autem populus uidebat uoces & lampades, & sonitum buccinæ, montemq; fumantem, & perterriti ac pauore concussi steterunt procul, dicentes Mosi: Loquere tu nobis, & audiemus: non loquatur nobis dominus, ne forte moriamur. Hic Moses nisi mature & uocem & officium cõmutasset, haud dubie periissent, quibus tam ægre fuit audisse et uidisse tot irascentis dei signa. Itaq; iam nõ legislatorẽ, sed Euangelistã agens, dicebat: Nolite timere: ut enim probaret uos, uenit deus, & ut terror illius esset in uobis, & nõ peccaretis. Quæ uox nisi cõfusa iam, ad faciẽ iudicis dei, conscientie insonuerit, haud fieri potest, ut unq; aduersus inferorum portas feliciter sumatur bellũ. Et est præterea iustificãdis peccatoribus cum primis necessaria cognitio peccatorũ, qua qui carent, quia nondũ confunduntur, nõ terrẽtur à faciẽ peccatorũ suorũ, iustificantẽ gratiã nõ requirunt. Dauid ad increpantis prophete uerbũ cõfusus, gratiæ beneficiũ implorat, dicens: Peccaui domino. Dixitq; illi propheta Nathan: Dominus quoq; transtulit peccatum tuum, non morieris. Quo uerbo

Exod. 20

2. Reg. 12

mox ut credidit Dauid, omnem illam cordis sui malitiam siue concupiscentiam euertit, humiliter committens peccati sui miseriam, diuinæ misericordiae. Nam uerbum domini quia omnipotens est, si per fidem capiatur, omnes humani cordis tentationes uincit, omnia mala mortificat, nec quicquã est quod uirtute sua non expugnet. Videbatur sibi Dauid ante reuelationem peccati, atq; adeo priusq̃ iudiciũ domini ipsi innotuisset, perpulchre quidẽ ualere: at cognita peccati tyrannide, reuelatoq; iudicio domini, hic labor, hic metus & dolor coangustabant undiq; cõscientiam: & nisi mox illi per Euangelij prædicationem Propheta tanquam auxiliares copias misisset, nimirũ haud unquã constisset Dauidi securitas aut tranquillitas mentis.

Itaq; non legitime utitur lege, quisquis nõ fide misericordiae dei, sed legis adminiculo iustificari contendit peccatores. Nam lex quid est aliud, sine gratia, quàm litera occidens? quàm administratio mortis, & condemnationis? Paulus de se, suiq; similibus loquens:

1. COR. 3 Si ad aliquid idonei sumus, inquit, id ex deo est, qui & idoneos fecit nos ministros noui testamenti: non litera, sed spiritus. Nam litera occidit, spiritus autem uiuificat. Vnde colligimus, etsi quispiam legem doceat, spiritum legis non doceat, abuti illum lege, quod scopum legis ignorat. Lex per se inefficax est, dare peccatoribus salutem; imò ipsa est occasio peccati, dum carni uolunt

uoluntate dei detegit, cui non potest non reluctari natura nostra. Est autem lex, occasio peccati, non quod mala sit, non quod in culpa sit, sed quia peccatum non cognoscitur nisi per legem. Sic alibi loquitur Apostolus noster: Nam et concupiscentiam, inquit, non nouissem, nisi lex Rom. 7 dixisset: Non concupisces. Sed occasione accepta, peccatum per preceptum genuit in me omnem concupiscentiam. Et iterum: Peccatum occasione accepta per preceptum, decepit me, et per illud occidit. Itaque lex ipsa quidem sancta, et preceptum sanctum, et iustum, et bonum. Ergo quod bonum erat, mihi factum est mors? Absit. Imo peccatum. Ad hanc sententiam multa differit Apostolus in epistola ad Romanos, capite septimo. Nos breuiter hic dicimus abuti eos lege, qui per opera legis auocant a Christo simplicioris turbæ mentes. Quod dico, apostolico calculo confirmauerim. Gal. 3 Ad Galatas dicit: Si data esset lex, quæ posset uiuificare, uere ex lege esset iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccatum, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Et alio loco: Iustitia dei Rom. 3 per fidem Iesu Christi in omnes, et super omnes eos, et 4. qui credunt. Non ait, qui operibus legis iustitiam quaerunt. Nam et de Abraham sic loquitur: Si Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet quod glorietur, at non apud deum. Quid enim scriptura dicit? Credidit autem Abraham

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

deo, & imputatū est ei ad iustitiam. Ei uero qui operatur, merces nō imputatur secundū gratiam, sed secundū debitū. Porro ei qui nō operatur, sed credit in eū qui iustificat impium, imputatur fides sua ad iustitiam.

Nunc quo tempore fidei iustitia caremus, execratio
Deut. 27 ni obnoxij sumus, sicut scriptū est: Execrabilis omnis
Gal. 3 qui nō manserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro
legis, ut faciat. Quod autem in lege nullus iustificetur
apud deum, palam est. Siquidem & Propheta testatur,
Abacuc. 2 iustus ex fide uiuet. Lex autem nō est ex fide, sed
qui fecerit ea homo, uiuet in ipsis. Christus nos redemit
ab execratione legis, dum pro nobis factus est execratio.
Quid igitur opera? fructus sunt iustificantis hominem
fidei. Quare igitur tot opera in lege præcipiuntur?
ut exercente se in his populo, imbecillitatis suæ
admoneretur, disceretq; promissam illam in Christo
implendæ legis fidem desiderare: ac nō tam ipsi, quam
nos sciremus, solius esse muneris misericordis & igno-
scentis dei, si quo modo ab execratione legis libera-
mur. Hac uia legis, cuius impletio quamlongissime
humanas uires excedit, omnes sub peccatum conclusit
deus, ut omnium misereatur: hoc est, ut ipsi soli acce-
ptum feratur, quicquid est ubiq; salutis, sciremusq; ex
tam uarijs lapsibus, transgressionibus, & peccatis,
multiplicem illam misericordiā dei suspicere. Non dis-
co peccandū esse, aut in peccato manendum, ut miseri
cordiam

cordiam dei sepius experiamur, aut ut gratia abundet. Absit hoc à nobis: qui enim mortui sumus peccato, quomodo posthac uiuemus in eodem? An rursum nos accommodabimus seruos peccati ad mortem? Qui sub lege sunt, ut execrationi obnoxij sunt, ita peccatores sint oportet. Nos autem quia sub gratia sumus, & per Christum liberati à peccato, non tantum serui facti sumus iustitiæ, sed & legem iam nulla amplius ex parte cognoscimus, tantum abest ut iram quam lex operatur, timeamus. Unde qui operibus iustificari quærunt, ij cum uiro stulto super arenam ædificant. Vt enim circuncisio, sabbatum, sacrificia in carnibus pecudũ, neomeniæ, lotiones, & aliæ id genus leges, nõ iustificabant populum tempore legis: ita gratiæ quoque tempore, nulla nos opera iustificant, neq; eleemosyna, neq; oratio, neq; ieiunium, sed ea tantum fructus sunt iustitiæ, quæ est per fidem Iesu Christi. Hæc quicunq; norunt, & sentiunt, non beneficio legis operum, sed gratiæ dono iusti iam sunt, ideoq; posita lex illis non est. Quid enim illis lex præscriberet, qui quemadmodũ spiritu dei iam aguntur, ita in omni scientia spiritus dei longe rectius insistantur, quàm ullæ unquã præscribere queant leges? Nulla igitur nunc est cõdemnatio (quæ nisi legis populum manet) ijs qui insiti sunt Christo Iesu, qui non iuxta carnem uersatur, sed iuxta spiritum: sicut de seo.

Rom. 6

Matt. 7

Rom. 8

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

Gal. 5 se dixit idem Apostolus noster: Lex spiritus uitæ per Christum Iesum, liberum me reddidit à iure peccati et mortis. Et nos ergo ubi spiritu dei ducimur, non sumus.

2. Cor. 3 sub lege: ubi autem spiritus dei, ibi & libertas. Et hi tales redduntur beneficio spiritus dei, ut si nulla esset lex, cuius metu à uitijs abstinendum, tamen suapte sponte, & ut quidam dixit, uirtutis amore, nihil contrariū honestati admissuri sint unquam. Cæterum lex puniendi peccata, ijs duntaxat instituta est, qui frigidi charitate, aut uitam, aut res proximi temere & per uim iniusserint, aut alioqui pro libidine sua tranquillam reipublicæ statum conturbant. Nam quemadmodū, si quando putruerit membrum, à corpore abscinditur, ita in republica si qui ordinationi dei resistunt, à reliquo corpore, iure gladij merito abscinduntur. Qui enim talia agunt, quæ sanæ doctrinæ & Euangelio gloriæ beati dei aduersantur, iure legis austeritate coercentur: carebuntq; magistratus crimine, si qui lege non ad odium, non ad uoluptatem, non ad reliquos priuatos animi affectus abutuntur, sed communi duntaxat reipublicæ tranquillitati, imò gloriæ dei studentes, pœnas infligant delinquentibus. Proinde idem & unus est, legis, & nunc euangelij tempore, spiritus, puniendi, perdendiq; malos: alioqui cur Apostolus potestatem super eminentiorem, dei ministrum uocauit, ultorem ad iram ei qui quod malum est fecerit? Vnde si magistratus

Rom. 53

gistratus, ea parte qua minister dei est, à delinquentibus iustam exegerit pœnam, non utiq; nomine suo, sed eius cuius est minister exigit. Hinc iniuste uel deo, uel legi, cuius exequutor est magistratus, perditionem suam imputauerint iniusti illi & inobsequentes, impij & peccatores, irreuerentes & prophani, patricidæ, & matricidæ, homicidæ, scortatores, masculorum concubitores, plagiarij, mendaces & periuri, qui sibijpsis autores sunt perditionis, postquã in profundum peccatorum uenientes, contra mentem legis dei in proximũ seuire, & omnes sanas admonitiones spernere cœperunt. Nunc quemadmodum Euangelion gloriæ beati dei, quod concreditũ erat apostolo Paulo, nullam id genus peccatorũ speciem in suis agnoscit: ita nihil dubitant, quin ab eo qui iniuste egit, equidẽ iuste sumenda est pœna. Idq; etiam ex naturæ legibus colligunt, quas semper præmium scilicet & pœna comitantur. Nam leges quia iusta uolunt, iniusta prohibent: iustos præmijs et honore prosequuntur, iniustos autem probro & pœnis afficiunt. Sed iam quid præterea dicat Apostolus noster, audiamus.

Et gratiã habeo, me qui potentẽ reddidit Christo Iesu domino nostro, quia fidelem me iudicauit ponendo in ministerium, qui prius eram blasphemus, & persequutor, & uolentus: sed &

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

misericordiam adeptus sum, quod ignorans fecerim per incredulitatem.

Primū hic gratiam habet deo, qui robur ipsi (alio qui tanto muneri haudquaquam idoneo) in negotio euangelico suffecerit, quod constanter coram mundo gloriam Christi Iesu, contra omnes insultus satanæ asseruerit hactenus: quod toties commissus cum hoste, nunquā cesserit, nunquā non uictoriā sperauerit, & uicerit, ad nullum unquā canentis tubæ classicum, hastam aut clypeum abiecerit. Deinde quod deus ipsum tanta fide iudicauerit dignū, ut omnium augustissimā illam euangelicæ dispensationis prouinciā ipsi committere uoluerit, cui utique, si prioris uitæ ingenium spectes, omnia diuersa, ab hac erumpentis Euangelij gloria cōtingebant. Nam prius, inquit, quia blasphemus eram in nomen Christi, qui gloriam illius amassem? Quinetiam persecutus sum cum uiros, tum mulieres, qui Christū sequebantur: sed neq; illud uerbis & conuicijs duntaxat à me factum est, sed insuper & à uiolentia non temperabam mihi, usq; ad uerbera, usq; ad carceres, usq; ad sanguinē, caedes & mortem, persecutus sum hoc uitæ institutū, quod nunc periculo proprij capitis tueor, neq; unquam tueri desinam, dum me uita manet, dū spiritus hos reget artus. Nunc cum talis fuerim, neque tamen ob id aspernatus est me Gal. I deus, sed misertus mei, partim quod segregauerit me ab utero

ab utero matris meæ in Euangeliū filij sui dilecti: par
 tim quod ignoranter, & sancta quadam æmulatione
 legis paternæ, cuius gloriã tantifaciebam, ut reputa-
 rem obsequium me præstare deo, si quàm possem for-
 tissime oppugnarem, quicquid in obfuscationem illius
 cedere uidiſsem. Non eram tanta cæcitate obrutus, ut
 me uel scienter, uel malitiose euangelicæ luci oppo-
 suissem. Amor legis Mosaicæ, quam tum solam sanctã
 esse, solam perfectionem continere iudicabam, ut pera-
 tinacius Christi doctrinæ repugnarem impulit. Fecit
 hæc Paulus cum nondũ illi arcanum illud diuinæ dis-
 pensationis mysteriũ innotuisset: cum nondum uoca-
 tus esset in nouæ legis lucem. Porro nostro hoc seculo
 quam excusationem habebunt aduersarij Christi, qui
 Christum professi, Christi præcones extinguunt, deo
 placentes præscribunt? Deniq; hoc agentes uolunt ne
 fidei, ne religionis, ne pietatis, ne aliarum quæ docuit
 Christus meminisse liceat. Quid tandem expectandiũ
 nobis, nisi ius & fas omne ab his deleri, quibus uel in-
 primis curæ esse debent res quæcunq; mortaliũ? Vti-
 nam uel serò intelligant, quæ trahuntur hic passim cõ-
 tra hanc indignitatem suspiria: qui gemitus, qui sin-
 gultus audiantur. Vtinã admonitionem nostrã admit-
 tant, priusquã hic penitus uertatur rerum orbis: utinã
 semel animũ adijciant, ut uere consultum uelint, & si-
 bi, & patriæ. Sed quorsum rapior imprudens? Vos

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

quæso promptitudinem meam boni consulite. Fateor, pronus fui, sed opportune pronus fui. Nam in tanto rerum omnium turbine, si quod asperius excidit uerbum, non audaciæ nostræ, sed atrocitati rei attribuendum. Oportuit enim & necessariò hæc contra hostes ueritatis, contra Christianæ libertatis oppressores, cõtra diuini uerbi contemptores diximus, qui obstinata cæcitate & malitia, mendaciũ defendunt, aduersus orientem Euangelij ueritatem. Pecerat olim illud & Paulus, cum legis adhuc Mosaicæ studio infensus persequeretur Christum. Sed quia gratiam dei nondum ex lege intellexerat, nec quicquam obstinata malitia commisit, respexit eum, misericordiæ suæ oculis, deus: factumq; est deinceps, ut pro studio legis, studium & amor euangelicæ gratiæ succederet, eoq; nunc ardentius Christi laudes prædicaret, quo uehementius antè illius odio tenebatur: & quos antè conuicijs & maledictis persequeretur, nunc affectu ueræ charitatis complecteretur: & quos uiolentia sua in carceres coniecerat, nunc ne pœnis ullis cederent, admoneret. Et hæc est illa nimirum exuberantissima gratia, cuius hic meminit, dicens:

Exuberauit autem supra modum gratia domini nostri cum fide & dilectione, quæ est per Christum Iesum.

Vide

Vide Apostoli humilitatē, quā se ubiq; deicit, quā omnia gratiæ tribuit. Tantum enim absuit ut legis beneficio gratiā sit consequutus, ut semper magis magisq; peccatum peccato cumularit. Nunc sine ullo legis adminiculo ex blasphemo, persecutore, uiolento, factus est talis, gratia & benignitate dei, qualem nos hodie prædicamus. Quin non tam exuberavit peccatum Pauli, quā exuberavit gratia dei in illo, cum fide & dilectione: hoc est, gratiæ beneficio, omnem illam iustitiam legis mancā esse intellexit, et imperfectā, quod nulla opera legis quantumuis speciosa, iustificare queant hominem in oculis dei, sed fidentaxat Christi perfectā consequi posse salutem, absque operibus legis: id quod alio loco scripsit: *Arbitramur, inquit, fide iustificari hominem, absq; operibus legis.* Ipse quoq; reperiri cupit in Christo, non habens suam iustitiam ex lege (iuxta quam utiq; irreprehensibilis uixerat) sed eam quæ per fidem est Christi. Et ad Galatas loquitur: Si, inquit, per legem est iustitia, igitur Christus frustra mortuus est. Et iterum: Quicumque, ait, per legem iustificamini, à gratia excidistis.

Rom. 3

Phil. 3

Gal. 2 & 5

Sic illi proculdubio contigerat olim etiam dilectio, sed uulgaris, sed imperfecta. Suos enim duntaxat Hebræos, carne circumcisos, & qui Mosaicæ legis studio tenerentur, amore complectebatur: at eos qui

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

secus erant affecti, tanquã inimicos odio persequebatur, tantum abest ut iuxta quod Christus exposuit legem, inimicos diligeret. Nunc uero gratia dei factum est, ut indiscriminatim & Iudæos, & gentes amore
1. Cor. 9 prosequeretur, quo plures Christo lucrificeret: imò omnibus factus est omnia, ut omnino aliquos seruaret. Et hæc tam magna non lex Mosi, nõ ullæ carnis uires suppeditarunt ipsi, sed gratia domini nostri cum fide & dilectione, quæ est per Christũ Iesum. Proinde ne quem posthac peccatorũ magnitudo absterret, quominus se cum deo in gratiam posse redire existimaret, certissimis ac ualidissimis simul argumentis, dei erga peccatores benignitatem aperuit, dicens:

Certus sermo, & dignus, quem modis omnibus amplectamur, quod Christus Iesus uenit in mundũ, ut peccatores saluos faceret, quorũ primus sum ego.

Primam recuperatæ salutis uiam fuisse dicit, quod Christus Iesus uenerit in mundũ, ut peccatores saluos faceret. Vnde ne quæ posthac admiratio habeat, quod Paulo peccatori tam augusti muneris functionem concesserit deus: docemur hic, quo magis sunt ingentia quæ illi concredita sunt, eo magis infinitam misentis dei atq; hæc largientis suspicere debemus benignitatẽ, qui non uni Paulo, sed prorsum uniuersis peccatoribus
in salua

in salutē aduenerit. Quæ ut certa sunt & indubitata, ita ab omnibus credi & excipi decet. Nam quemadmodum scriptū est: Non misit deus filiū suum in mundum, ut condemnet mundum, sed ut seruetur mundus per eum: qui credit in eum, non condemnatur: qui uero non credit, iam condemnatus est, quia non credidit in nomen unigeniti filij dei. Ioan. 3

Porro Paulus ipse inter præcipuos se peccatores connumerat, ut exemplo sui, etiam reliquos utcumque uarijs sceleribus conspurcatos ad pœnitentiã & fidem Christi pelliceret, qui de seipso dixit: Non opus habēt ij qui ualidi sunt medico, sed qui male habent. Et rursum: Non ueni uocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. Item: Venit filius hoīs quærere & saluū fieri eum quod perierat. Sic etiam murmurantibus contra se Phariseis, quod peccatores reciperet, & cibum caperet cum illis, respondit: Quis ex uobis est homo, qui habet centum oues, &c. Tandem concludens: Dico uobis, inquit, quod ita gaudiū erit in cœlo super uno peccatore resipiscente, magis quàm super nonagintanouem iustis, qui non indigent pœnitentia. Latenter indicans, Phariseos iniustos esse coram deo, etsi alioqui iustitia legis & operum supra modū coram mundo superbi uideantur. Solos autem peccatores, & eos qui esuriunt & sitiunt iustitiam, à Christo animarū nostrarum pastore, ad pristinã reduci innocentiam. Ingens

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

miseriordia dei condonare nobis peccata: sed non minor gratia, si condonatis peccatis, posthac ipsius praesidio iuste uixerimus, Hoc enim & iustum est, & fidei nostrae natura exigit. Nam pessimi sint oportet, qui immemores uinculorum, immemores & liberationis, ad pristinae uitae sordes redeunt. Sat fuerat olim sic deditos fuisse peccatis, antequam in mortem Christi baptizati essemus. Sed posteaquam mortui peccatis, renati autem gratiae, conueniens est ea omnia, quae prius ad euangelij praescripta remorabantur nos, abijcere. Quocirca ne putares ideo misericordiam adeptum esse Paulum, ut quod reliquum erat huius uitae turpiter in peccatis exigeret, & non potius ut clementia dei in illo, credituris in Christum, futuro tempore patefceret, ut post condonatum prioris uitae peccatum, nihil posthac indignum fide Christiana, in oculis dei admitterent, quo se alienos facerent a uita aeterna, sic dicit:

Verum ideo misericordiam sum adeptus, ut in me primo ostenderet Iesus Christus omnem clementiam, ad exprimendum exemplar ijs, qui credituri essent in ipso, in uitam aeternam.

Adhuc persistit in argumento magnitudinis peccatorum suorum. Iam nullus in ecclesia Christi desperationi locus relinquitur. Misericordia domini plena est terra,
ait Proa

ait propheta. Nemo præsumat, nemo deprecetur hæc
 dei nostri misericordiã. Nam quod uocamur ad uitam
 æternam, misericordia dei præuenit nos: quod in tam
 duris uitæ huius casibus perduramus, misericordia dei
 subsequitur nos. Nemo desperet, cum hic audiat Pau-
 lum, qui blasphemia, persecutione, & uiolentia in
 Christũ & Christianos quãmultos, nõ dico æquaue-
 rit, sed etiam superauerit, misericordiã esse adeptũ. In
 summa, hic ad spem ueniæ prouocãtur peccatores, ad
 monenturq; ut fiduciã omnẽ constituent in bonitate
 Christi, qui factus est nobis sapientia à deo, iustitiãq;
 & sanctificatio, & redemptio. Quia aut magna de
 Christo dixerat, ne quis hunc tanq; abiectũ aliquẽ ho-
 minem, ut quẽ Iudæi in crucẽ adegerint, cõtemneret,
 ac fortassis propterea regem illũ seculorũ, immorta-
 lem, inuisibilẽ, solum & unicũ deum patrẽ excludere
 quibusdã uideretur, ita deo patri honorẽ & gloriã tri-
 buit, ut tamen Christũ filiũ, à gloria patris nõ exclu-
 dat. Sic enim Christus dixit: Ego & pater unũ sumus. Ioan. 10.
 Et iterũ: Qui non honorat filiũ, non honorat patrem 5
 qui misit illum. Nos patrem à filio, aut filium à patre,
 nõ separamus: nec spiritum sanctũ à patre & filio se-
 cernimus: sed quemadmodũ unam deitatis naturã, ita
 unam in uocandis peccatoribus, patris & filij & spi-
 ritus sancti misericordie uoluntatẽ esse credimus, dici-
 musq; fidenter nõ tam ore quã corde cum Apostolo:

I. Cor. 1

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

Regi autem seculorum immortalis,
inuisibili, soli sapienti deo honor, gloria,
in secula seculorum, Amen.

D I S T R I B U T I O I I I I

HAtenus certissimis documentis usus est Aposto-
lus, ostendens misericordiam dei caput esse salu-
tis humanæ. Nam deus, penes quem puniendi nos ius
erat, non solum non puniuit, sed ultro etiam passus
est uerbum suum carnem fieri, ut nos illius morte, uitæ
æternæ assereret. Quid hac charitate, siue misericor-
dia dei, maius cogitare potest humanum pectus? Quis
posthac diffideret tam uehementer amanti nos deo?
Quis male speraret posthac? An non maxime comen-
dauit suam charitatem erga nos deus, cum adhuc esse-
Rom. 5 mus peccatores, ipse filium pro nobis in mortem dedit?
Nonne multo magis iustificati nunc sanguine eius, ser-
uabimur per eum ab ira? Nam si cum inimici essemus,
reconciliati fuimus deo per mortem filij eius, nonne mul-
to magis reconciliati seruabimur per uitam ipsius?
Certe Apostolus, ne quid horum surda aure pertransi-
ret Timotheus, ne quid diuersum sanæ doctrine in eccle-
siam Christi latenter irrumperet, autoritate, qua
pater in filium uti solet, admonet, imò præcepto etiã
obstringit illum, ne unquam non prophetijs, quæ de ipso
precesserant, respondeat: ne unquam militiæ suæ tam sa-
lutari,

lutari, per socordiam desit. Nam hæc dum neglexissent quidam, miserandū circa fidem Christi naufragiū passos esse. Certe si reliqua omnia in unum coëant peccata, nihil erit hoc scelere grauius, nec aliquod magis extimescendū Christiano episcopo, quàm fidei robur aut per inertiam, aut per arrogantiam amittere. Foedissimum fuerit militi, ab eo duce, in cuius sese iandudum militiam fide adstrinxerat, in aduersariorū castra deferere. Porro ne quod maximarū uirtutum opus detrearet Timotheus, ne quam sanctissimæ huius militiæ gloriam non strenue assequeretur, omni, quo maxime potuit studio, & fidei sanctæ constantiam, & morum integritatem illi, his quidem uerbis commendauit:

Hoc præceptum cōmendo tibi fili Timothee, iuxta prophetias, quæ de te præcesserūt, ut milites in eis bonam militiam, habens fidem & bonam conscientiam, qua repulsa nonnulli circa fidem naufragium fecerunt, quorum de numero est Hymenæus & Alexander, quos tradidi satanæ, ut discant non maledicere.

Tres hodie insignes tractandi se nobis loci offerūt: & qui meritò cum dignitate & magnitudine sua, tum incuria nostra & culpa, animis nostris dolorem incuriant: partim quod nulla hodie cernantur pristinae pie-

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

tatis uestigia, ad quorum exemplar restitui posset illa iam penè collapsa ecclesiasticæ & reipublicæ facies: partim quod sæpenumero, non quæ optima, sed quæ pessima dantur consilia prospere eueniant, ut iam necesse sit uera dicentem, odium sibi contrahere, non imperiati solum uulgi, uerum etiam illorum, de quibus scriptum est, quod dicant, *ὅτι δὲ ἰσχυροὶ ἐσὶ καὶ οὐκ ἐπινοοῦσι τὸν δούλον τοῦ κυρίου*. Nos nihilo secius tamen memores gloriæ Christi, memores officij nostri, primum de prophetia, & illius significatione dicemus: Deinde de militia Episcoporum: Tertio de medendorum peccatorum modo, & quatenus uel recipiendi, uel amputandi sint peccatores. Non hic autem omnia corradere est animus, quæ in hanc rem dici possent: sed ea duntaxat proferam, quæ intellectu nostrum utcunq; iuuare uidentur. Itaq; de prophetiæ dono quædam altius repetenda censeo, cuius non unum munus est, sed uarium. Quibusdã enim rerum duntaxat imagines quædã demonstrantur: cæterum quia fide carent, intellectu & scientia earum destituuntur: cuius rei euidentis nobis documentũ præbuit Pharao, qui cum per somnium uisisset septem boues pulchras & crassas nimis, contra septem alias scædas, confectas q; macie: rursumq; septem spicas pullulantes in culmo uno, plenas atq; firmos, alias quoq; totidem spicas tenues, ac percussas uredine,

Sap. 2

Gene. 41

uredine, deuorantes omnem priorum pulchritudinē,
 non intellexit, quod uidere poterat. Vnde Ioseph ē
 carcere adductus rerum significantiam illi aperuit,
 dicens; Somnium regis unum est. Quæ futurus est de-
 us ostendit Pharaoni. Septem boues pulchræ, & se-
 ptem spicæ plenæ, septem ubertatis anni sunt: septem
 quoq; boues tenues atq; macilentæ, et septem spicæ te-
 nues, et uento urente percussæ, septem anni uentura
 sunt famis. Quod aut uidisti secundo ad eandem rem
 pertinens somniū, firmitatis indicium est, eo quod fiat
 sermo dei, & uelocius impleatur. Eandem rationem
 habet, cum Nabuchodonosor uidisset somnium, cuius Dan. 2
 postea mysterium Danieli per uisionem nocte reuela-
 tum est. Porrò illud non unis impijs uidemus accidisse
 ut futura uiderint, nō autem intellexerint: sed quibus
 dam optimis, deoq; charissimis, eadem contigisse legis
 mus. Nam Iosepho, quod dominus fratrum suorum fu- Gene. 37
 turus esset, deus per uisionem nocte ostendit. In nouo
 quoque testamento, cum irruisset super Petrum mens- Acto. 10
 tis excessus, uideratq; cœlum apertum, ac descen-
 dens ad se uas quoddam, uelut linteam magnum, qua-
 tuor initijs alligatum, summitti è cœlo in terram, in
 quo erant omnia quadrupedia terræ, bestięq; & re-
 ptilia, & uolatilia cœli, non utique statim quid illa si-
 gnificaret demonstratio, intellexit, donec per spiritū
 sanctum de uisione certior fieret.

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

Quinetiam planè nescientes quidam afficiuntur spiritu prophetiæ, dum quod loquuntur, nō intelligūt ipsi, nimirum aliò respicientes, nō attendentes, quod nō à seipsis loquuntur. Quid impudentius Caiphas et tamen ille uniuerso simul congregato pontificum & pharisæorū concilio, impellente se spiritu prophetiæ, **Ioan. 11** in hæc uerba prorupit: Vos, inquit, nescitis quicquid, nec perpenditis quod expedit uobis, ut unus homo moriatur pro populo, ac non tota gens pereat. Hoc autē à semetipso non dixit, ut testatur Euangelista, sed cum esset pontifex anni illius, uaticinatus est, quod Hiesus moriturus esset pro gente, & non tantum pro gente, sed ut filios dei, qui erant dispersi, congregaret in unum. An non prophetiæ spiritu pollebat Balaam re **Gene. 24** probus ille, qui mercede conductus ab hoste, quo magis diris maledictionibus intenderet, hoc magis benedictionibus populum dei cumulabat?

Olim & Saul, quem postea abiecit deus, inter prophetas, ut illi Samuel prædixerat, connumeratus est. **1. Re. 10** Quod factū in prouerbiū abijt: Nunquid & Saul inter prophetas? Verum non illi perpetuò mansit prophetiæ spiritus. Nam, ut postea scribitur: Spiritus autē domini recessit à Saul, & exagitabat eum spiritus malus à domino. Iudicia domini sunt hæc, qui etiam impijs utitur ad sui nominis gloriā. Utitur enim malis **1. Re. 16** uel ad uindictam peccatorū, uel ad probationē electorum.

rum. Et quamuis qui malus est, uoluntate mala, qua
 præditus est, bonis nocere uelit, tamen nocendi pote-
 statem non habet, nisi ab illo, qui omnia certis præscie-
 ntie suæ gradibus complectitur, cõcedatur. Sic Chri-
 stus Pilato dixit: Non haberes in me potestatem ullam, Ioan. 19
 nisi datum tibi esset desuper.

Est adhuc aliud prophetiæ genus, ubi non solum
 imagines rerum demonstrantur prophetis, sed & in-
 telligentia rerum indubitata mente concipitur: quales
 sunt illæ, Esaiæ, Hieremiæ, Danielis, & aliæ id genus
 uerorum prophetarum uisiones. Illi enim propheticum
 accipientes donum, non solum prædixerunt in carnem
 uerbi dei aduentum, sed & oculis mentis suæ conspe-
 xerunt: & ut maturaret aduentum suum deus, etiam
 tum crebris suspirijs desiderarunt. Quia autem omnia
 iam in Christo cõpleta esse cernimus, quæ de illo præ-
 dixerunt propheta, iure in præsentia huiusmodi pro-
 phetiæ munus mittentes, de alio nunc, nostro seculo nõ
 tam utili quàm necessario, differemus. Meminit huius
 ad Romanos scribens Apostolus, inter præcipua &
 uaria alioqui corpori ecclesiæ collata charismata: Ha-
 bentes, inquit, dona iuxta gratiã datam nobis uaria,
 siue prophetiam iuxta portionem fidei. Nam quia fi-
 des, summa & caput est rerum spiritualium: prophetiã,
 tanquam utilissimum in ecclesia donum (si tamen fidei
 portionem non excedat) primo loco ponere non duo

Rom. 12

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

1. Cor. 13
¶ 14

bitauit. Et quid præterea nomine prophetiæ intelligi
uelit, nõ obscure in priore ad Corinth. epist. aperuit,
ubi cum multa de donis spiritus, quibus uarie corpus
Christi ecclesia semper afficitur, dixisset, tandẽ sic in-
fit: Sectemini charitatẽ, amulemini spiritualia, magis
tamen ut prophetetis. Dixerat prius ad complementũ
corporis Christi, deum ipsum posuisse in ecclesia, pri-
mum apostolos, deinde prophetas, tertio doctores, de-
inde potestates, deinde dona sanationum, subsidia, gub-
ernationes, genera linguarum. Nullum in his tam u-
rijs dotibus, tam necessarium ecclesiæ duxit, ac pro-
phetiæ donum. Nam ait: Qui loquitur lingua, non ho-
minibus loquitur, sed deo: nullus enim audit: spiritu ue-
ro loquitur mysteria. Cæterum qui prophetat, homi-
nibus loquitur ædificationem, & exhortationem, &
consolationem. Qui loquitur lingua, seipsum ædificat:
at qui prophetat, congregationem ædificat. Volo au-
tem omnes uos loqui linguis, magis tamen ut prophe-
tetis. Postquam Thessalonicenses hortatus esset, ne
spiritum extinguerent, mox subdidit: Prophetias ne
aspernemini: nihil æque in ecclesia necessarium du-
cens, ac prophetiæ spiritum. Hunc spiritum ha-
bent quicumque sensum Christi genuinum ex scriptis
sanctis nobis afferunt. Et tamen in his quoque
ecclesia Christi discrimen agnoscit. Nam quod ad sen-
sum fidei

sum fidei attinet, singuli à deo doceri opus habent, alioqui qui sensum fidei non callet, quomodo alijs mysteria fidei aperiret? Hinc mihi persuadeam par est, non aliter accipi hic prophetias, quæ de Timotheo præcesserant, quàm eas reuelationes, quas per spiritum sanctum acceperat Apostolus, ut certò sciret, dignum esse Timotheum, quem tam amplæ, sanctissimi uerbi dei, prouinciæ præficeret: nec ob aliud, opinor, illi imposuit manus coram ecclesia, quàm quod illum cognouisset pollere prophetiæ spiritu. Utinam hodie ab ecclesia salubriter auferre queamus, ne cuiquam posthac ex media imperiti uulgi colluione, temerario ausu in hæc sacratissima scripturæ sanctæ mysteria, irrumperere liceat. Nam qui, spreto ordine comunitatis, temere, & ut prouerbio dicitur, illotis pedibus, tractandis se in ecclesia mysterijs ingesserit, quid quæso aliud, quàm turbas excitabit ille? Dona spiritus sancti utcumque uaria sint, non tamen in destructionem corporis ecclesiæ dantur, sed in ædificationem duntaxat: esset alioqui spiritus sanctus, non pacis, sed dissensionum spiritus. Aut si quenque indiscriminatim ad tractanda fidei mysteria admitti censemus, cur prophetas constituit deus, in ædificationem ecclesiæ? Non possum induci ego, ut credam conducere Christiano orbi, si quibuslibet relinquamus

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

integrum, interpretari in conuentu ecclesiae scripturas. Quod dicam, nemo sanus improbabit (modò seculi nostri mores nō ignoret) quorundā plusquā audaci impudentia factū esse, ut hodie magna ex parte oblitteratam conspiciamus pristinae illius & uerae apostolicae ecclesiae faciem. Quid nō enim periculorum imminere putamus nobis, si ab ecclesia prophetiae spiritum secludemus? Quod ratio est in corpore humano, hoc prophetia in ecclesia fidelium. Aufer rationem à corpore humano, quid præter belluam constitues? Exime ab ecclesia prophetiae donū, quid præter monstrum relinques, dum uarijs patet erroribus, dum nulla iam membra officij sui partes gnauiter obeunt? Quod ideo uehementius dico, ne quid per contentionem, aut præter ordinem & decorum in publicis congregationibus tentemus.

Cæterum quia uarijs undiq; premitur ecclesia malis, non erit alia profligandis fidei hostibus armatura efficacior nobis, ac prophetiae spiritus. Atq; utinā in hac imperatoris nostri militia, eo munere, quo nullū apud Christianos augustius est, sic fungantur Episcopi quiq; ut sibi laudem magnā, ecclesiae uero multam inde reportent utilitatem. Proinde hostes quibus cum congregiendū, haud obscure in epistola ad Ephesios recensentur: Quoniā, inquit Apostolus, non est nobis lucta aduersus sanguinē & carnem, sed aduersus principatus.

cipatus, aduersus potestates, aduersus mūdi dominos,
 rectores tenebrarum seculi huius, aduersus spirituales
 astutias in cœlestibus. Deinde ne ignoremus quibusnā
 armis potissimum pugnandum nobis, his quidem uer-
 bis, quasi classicum intonans, ad pugnā nos euocat, di-
 cens: Quapropter assumite uniuersam armaturā dei,
 ut possitis resistere in die malo, & omnibus peractis,
 stare. State igitur lumbis circumcinctis baltheo per ue-
 ritatem, & indui thoracem iustitiæ, & calciati pedis-
 bus, ut parati sitis ad Euangelion pacis: super omnia
 assumpto scuto fidei, quo possitis omnia iacula mali il-
 lius ignita extinguere: galeamq; salutaris accipite, &
 gladium spiritus, qui est uerbum dei. Alio loco arma
 uocauit iustitiæ, quibus à dextris & sinistris sese tutan-
 tur ministri Christi. Et iterum: Arma militiæ nostræ
 non carnalia sunt, &c. Porro ut huic toti semel incū-
 beremus militiæ, denuò ad Timotheū scribens admo-
 net, ne principi nostro Christo, cui iam olim in bap-
 tismo nomen dedimus, ad unum duntaxat temporis mo-
 mentum, sed continue ac perpetuò, uel in medijs turbi-
 nibus istis indiuisim adhaeremus, qui semper pro re-
 gia sua magnificentia uarijs milites suos uirtutibus illu-
 strat, auget, ornat. Nunquā non uigilat, nunquā abest
 suis: infirmos tutatur, erigit prostratos, adiuvat cer-
 tantes, & simul uictoribus præmia decernit. Sed quid
 loquitur Apostolus? Nemo qui militat, implicatur

2. Cor. 6

2. Cor. 10

2. Timo. 2

Cap. I. ANNOT. IN EPIST. PAULI.

uitæ negocijs, ut ei qui se in militiam delegit, placeat. Nos ascripti in militiam Christi, cur aciem deserimus? cur non persistimus in delegato officio? cur infecto bello retro abimus? cur animum deijcimus, qui iam certi facti sumus, ad immortalis uitæ gaudia commigraturus nos, si quando pro Christo occubuerimus? Olim apostoli sancti, etsi in medio luporum positi, facile tamē omnes mundi huius insultus contemnebant, in eo
Ioan. 16 qui dixit: Confidite, ego uici mundū. Nos contra neq; deum, neq; homines animo habentes, dum satrapas, et monarchas agimus: dum auaritia, luxu, ambitione instructi, dum discordiæ seminaria alimus, dum semper magis magisq; in nouas subinde factiones scindimur, latissimis fidei nostræ finibus paulatim exuimur. Tantum ualet semel à paupertate & ignominia crucis Christi, ad opes & gloriam mundi deficere. Quod quàm sit indecorū, uos, qui præditi estis prudentia, facile iudicabitis. Sequitur:

Per fidem & conscientiam bonam.

Hæc duo coniuncta simul, cum deo, tum hominibus commendant Episcopum. Nam quia fides uerbo ueritatis dei nititur, qui sensus illius expers fuerit, huius quoque uitæ mores facile inficiuntur. Et qui eò infidelitatis labitur, ut promissionibus dei minus capiatur, quomodo spectatæ, cum fidei, tum uirtutis exemplam
pla edia

pla editurus est? Quomodo, qui cupiditatibus priuatis superatus, sua querit, non quæ Iesu Christi, ecclesie commoda quæreret? Cui uitij infectus est animus, aliorum mores recte formaret? Non credo. Et hoc nimis credo, quo minus hæc duo sine periculo disiungi possunt. Qui enim infidelitatis morbo laborat, huius non potest esse bona conscientia. Nec mirum. Cum enim impura mens & uita fuerint, nihil spei reliquum iam est, quàm mox fidei nauem errorum procellis conquassatam, naufragio corripì, & mergi. Ut enim sine fide impossibile est placere deo, ita sine fide nemo salubriter in portum salutis appellere potest. Quod dicimus, deprehenderat uerum esse Apostolus, in Hymenæo & Alexandro: Hi enim in perfidie scopulos impingentes, primum ipsi à Christo defectionem pararunt, deinde & Christi doctrinam conuicijs incescere cœperunt. Quos ideo satanæ se dicit tradidisse, ut discerent non maledicere: aut certe ne quis posthac simile in ecclesia scandalon designaret. Erat olim non alia atrocior in ecclesia Christi poena, quàm si quando publice peccantes, sanis admonitionibus non acquieuisent, à reliquo corpore abijcerentur. Habet Ecclesia, more indulgentissime matris, discipline uirgam, qua filios suos, si qui intemperantius agere uoluerint,

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

in officio conseruet. Habet & gladium iustitiæ, ut eos qui ruptis operantis per dilectionē fidei claustris, præcipites in quæq; pessima feruntur, uel coherceat, uel omnino à sese refecet. Ipsa enim utrobiq; sponsi sui uo-

Ioan. 3 cem audit: & cum dicit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non intrabit regnum coelorum. et

Matt. 7 cum dicit: Nisi abundauerit iustitia uestra plusquã scribarum & pharisæorum, nõ potestis ingredi in regnum

Gal. 7 coelorum. Ecclesia audit Apostolũ cum dicit: Vos in libertatem uocati estis fratres. Sed illud insuper etiam non negligit audire, quod sequitur: Tantũ ne libertatẽ in occasionem detis carni, sed per charitatem seruite uobis inuicem. Quod si quispiam malitiæ suæ uel amẽtium habuerit libertatem, is etsi latuerit ecclesiam, in oculis dei excõmunicatus est. Et quisquis aliud, quã Christus & apostoli, docuerit, iure spiritus dei amputatus est à cõmunionem bonorum Christi. Sic Aposto-

Gal. 1 lus ad Galatas prædixit: Cæterũ, inquit, etiam si nos, aut angelus è coelo prædicauerit uobis Euangelion, præter id quod prædicauimus uobis, anathema sit. Ad alios scribens, declinare docet, quotquot pugnantiã sa-

Rom. 16 nã doctrinã traderent. Nam, ait, qui eiusmodi sunt, domino Iesu Christo nõ seruiunt, sed suo uentri, et per blandiloquentiã & assentationẽ decipiunt corda simplicium. Porrò ecclesia amputationẽ peccatoris non ob aliud exercet, nisi ut peccati magnitudinem agnos-

scens,

scens, resipiscat is, qui peccauit: agendumq; semper iuxta præscriptū Christi. Debet autem præcedere admonitio priusquam amputetur peccator, ne quid forte per crudelitatem, & nō potius per compassionē agere uideatur ecclesia: neq; odio habendus est quē sic amputauerimus, sed lugendus, sed declinandus. Nam iuxta apostolicum præceptum, si quis sanis sermonibus non obediuerit, nihil cōmercij habendum cum illo, ut pudore suffundatur: neq; uero uelut inimicus habendus, sed admonendus ut frater. Nam diligenter prospiciendum nobis, ne acerbitate correptionis, desperatio nō locum aperiamus. Videndū etiam, ne quid candorē Christiano diuersum admittamus, in excludendis peccatoribus: ne difficiles simus in recipiendis, memores patris nostri qui dixit: Si impius egerit poenitentia ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est, & custodierit omnia præcepta mea, & fecerit iudiciū & iustitiam, uiu uiuet, & nō morietur: omnium iniquitatum eius, quas operatus est, non recordabor. Id considerans Dauid, dicebat: Cor contritū & humiliatū deus non despiciet. Et Christus uarijs equidem exemplis nos docuit, ne quem contemneremus, si resipisceret. Ipse peccatricem contra expectationem pharisæorū omnium, dimissis illi prius peccatis, recepit: cum peccatoribus & publicanis conuersatus est: latronem in cruce serō resipiscentem, adeo non contempsit, ut paradisum illi

2. Thess. 3

Ezech. 18

Psal. 50

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

promitteret. Ipse cum qui in latrones inciderat, misericordia motus, in iumentum suum ponens, curauit:

1. Pet. 2 Quid multis? Ipse est qui peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum, quo peccatis mortui, iustitia

Esaiæ. 42 tiæ uiueremus. Ipse est qui calamum conquassatum non penitus contriuit, nec linum adhuc fumigans extingui passus est. Sed redeamus nunc unde digressi sumus.

Præstiterit scire, qualisnam forma excommunicandis peccatoribus seruanda sit, reliquis in ecclesia permanentibus. Descripta est autem huius rei forma accuratissime in euangelio Matthæi, capite decimo octauo: neq; unus temere iudicij huius partes usurpet, quod penes totam ecclesiam esse uoluit Christus. Si peccauerit in te frater tuus, uade & argue eum inter te & ipsum solum: (non dixit, exclude: sed argue) si te audierit, lucratus es fratrem tuum. Sequitur: Sin uere te non audierit, adhibe tecum adhuc unum, aut duos, ut in ore duorum, aut trium testium, consistat omne uerbum: (neque his, qui tanquam testes patrati criminis uocati sunt, ius, excludendi peccatorem, competit.) Quod si non audierit eos, dic ecclesie. Quod si neque ecclesiam audierit, sit tibi uelut ethnicus & publicanus. Amen dico uobis, quæcunq; alligaueritis super terram, erunt ligata in cælo: & quæcunq; solueritis

ueritis super terram, erunt soluta in caelo. Huius formæ exemplum, quod imitemur, in priore ad Corinthios epistola, capite quinto, legimus, ubi Apostolus cum acriter obiurgasset eos, qui turpissimum facinus uidiissent, nec prohibuissent (contigerat enim, ut quidam nouercam suam, uxoris loco haberet) ait : Nam ego quidem ut absens corpore, præsens autem spiritu, iam decreui tanquam præsens, ut is qui sic hoc patrauit, in nomine domini nostri Iesu Christi, congregatis uobis & meo spiritu, unà cum potestate domini nostri Iesu Christi, tradatur satanæ, ad interitum carnis, quò spiritus saluus sit in die domini Iesu. Quia in re illud intelligimus, tollendum esse è medio ecclesiæ eum, qui per publica crimina offendit : ut hic erat, qui uxorem patris sui habebat. Deinde non unus Paulus, aut Petrus, sed tota simul ecclesia exclusum pronunciat. Tertio nec Paulus, nec episcopus alius, imò nec ecclesia id propria potestate recte tentauerit, sed potestate domini nostri Iesu Christi. Postremo quod, tradere satanæ, tantum concludat corpus, non etiam animam, si is qui peccauit, resipiscat. Nam alioqui si contemneret quis ecclesiæ censuram, is ad mortem peccati commisit, imò blasphemiam spiritus sancti non declinauit, quod factum tam est irremissibile, ut Christus illud neque hic neque in futuro remittendum prædixerit. Ecclesia nemis

1. Ioan. 5

Matt. 12

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

nem sic excludit à bonis spiritus, ut redeuntem nõ ue-

lit recipere, aut castigatũ & emendatũ nõ suum agno-

Luc. 15 scere. Nam & in Euangelio filium peccatorẽ respici-

2. Cor. 2 thiorum excluserat, recipi iubet, ne immodico dolore

absorbeatur qui est huiusmodi. Si quis uero emendari

In 2. epist. endus in domum non est, nec aue ei dicendũ. Qui enim

Ioannis dixerit illi aue, cõmunicabit operibus eius malis. Est

1. Cor. 5 & aliud præceptũ in epistola ad Corinthios: Si quis,

inquit Apostolus, cum frater appelletur, fuerit scorta-

tor, aut auarus, aut simulacrorum cultor, aut conuia-

ciator, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi ne cia-

bum quidem capiatis.

Quod si quis hæc omnia paruipenderit, neq; ob id

pœnitentiã agere duxerit, diuinæ ultioni relinquẽdus

est, ac uelut ethnicus & publicanus uitandus. Olim

Num. 16 cum Chore, Dathan, & Abiron contra Mosẽ in sua

perbia sua loquerentur, diruta est terra sub pedibus

eorum, & aperiens os suum deuorauit illos, cum taber-

naculis suis & uniuersa substantia eorum: descendẽs

oruntq; uiui in infernum.

Quod si etiam deus ulcisci distulerit, ipsiq; peccato

res contumacius in peccatis perdurauerint, ipsi mani-

festis produnt argumentis, tales esse sese, in quos, tanq̃

in pu

in publicæ tranquillitatis hostes, animaduertere & Rom. 13
 possit & debeat illa ordinata à deo gladij potestas.
 Nam & agricolæ, ut frondentes conferuent ramos,
 & qui digna laboris præmia spondent, non somno
 indulgent, nullamq; remittunt operam.
 Sic contrà quibus est, post curam, succus amarus,
 Aut adeò steriles, ut nullo tempore fructum
 Expectare queant, flammis ultricibus illos
 Obijcient, neu culta cadant percuntis amore,
 Neu pereat felix reliqui præstantia ruris.
 Postremo si quispiam ab impijs, uel cupiditate pecu-
 niarum, uel libidine uindicandi, uel alterius sinistri
 affectus gratia excluditur, moneo, ne timeat. Beati Matt. 5
 enim eritis, dixit Christus, cū maledixerint uobis ho-
 mines propter me. Prædixit hoc futurū confessoribus
 suis Christus, ne quid offenderentur, cum eijciendi es-
 sent à synagogis patrum suorum. Venturū enim tem- Ioan. 16
 pus, ut quisquis interficeret eos, arbitraretur cultū se
 præstare deo. Sed ne nimio dolore conficerentur, post
 pauca, quæ consolationem afferre queant moestis, ad-
 iecit: Iterum uidebo uos, & gaudebit cor uestrum, &
 gaudium uestrum nemo tollet à uobis. Cæterū quem
 admodum beati prædicantur à Christo, qui persecu-
 tionem patiuntur propter iustitiam: ita nō possunt nō
 esse beati, qui præter mentem spiritus dei, ab ecclesia
 arcentur. Quinimò omnes illæ impiorum maledi-

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

Malach. 2
Psal. 108
 ctiones, in benedictiones cessuræ sunt pijs, & ueritatē sequētibz. Ita dominus apud Malach. aduersus Leuitici generis sacerdotes loquitur: Male dicā benedictionibus uestris. Et in lib. Psal. iusti dicūt ad dominū: Male dicēt illi, tu autē benedices. Et recte quidē. Neq; enim hoīs, sed domini est salus, qui est deus benedictus in secula, Amē.

DISTRIBVTIO V

Matt. 24
Nemo est, ut opinor, qui nesciat quanta semper cum fidei tum uitæ sinceritate reliquam multitudine antecedere debeant Episcopi, quamq; non recte episcopi munus subeat, qui morum duntaxat honestate reliquos superant, nisi etiam ecclesiæ præscribere norit quæ cum primis illi sint salutaria, quæq; ad recte uiuendum uniuerso illius corpori conducant: alioqui quantum spectatæ uitæ moribus ædificat, tantum destruit, ubi minus delegato officio incubuerit. Quid enim proderit si ipse salutis propriæ domum supra petram fundare uideatur, si oscitantia & inertia sua supra arenam ædificet ecclesiā? Aut quæ utilitas, si ipse de fontibus saluatoris bibere uideatur, dum interim ecclesiā cisternas, quæ, ut Propheta testatur, aquas continere non possunt, sequatur? Non est bonus medicus, qui uni sibi, ne ægrotet, aduigilat, nisi etiam aliorū in commodis obuiam uenire, & queat, & uelit. Christus in Euangelio fidelē & prudentē appellauit seruū, qui præfectus famulitio domini sui, cibū daret illis in tem.

pore. Ad quod prudēter & religiose Timothēū hortatur Apost. ut scilicet cōmissum sibi gregem Christi, primum omnium in eo pietatis officio imbuat, quo nullū est in ecclesia utilius. Itaque ab oratione auspiciatur, quod oratio ut gloriam dei, ita prorsum oēs presentis vite necessitates cōplectatur. Verba Apost. sic habēt:

CAPVT II

ADhortor igit, ut ante omnia fiāt deprecationes, obsecrationes, interpellationes, gratiarū actio- nes pro omnib. hoībus, pro regibus &c.

Sunt quibus haud magni precij uideātur esse orationes, quæ fiūt in publicis cōgregationibus, ideoq; passim à prophanis illis quibusdā negligūtur. Vidētur hi mihi cōmunes illos peccatorū nostrorū morbos, aut nō agnoscere, aut quod iuxta est, dissimulare. Quod nostro presertim tempore intēpestiue fecerint. Nam dissimulare tot undiq; nos circumstantium incōmodorum genera, quid est aliud q̄ peccata, ingratitude nostra, in oculis dei reddere cumulationora? Cæcus sit oportet, quisquis hodie non uidet statū reip. Christianæ multis modis corruptissimum. Stupidus ac uicinus morti, qui communem hunc morbum non sentit. Denique hostis est, qui cum opem ferre queat ecclesiæ, abstinet. Porro qui hodie in ecclesia sunt rerum tumultus, non alio pharmaco melius sedari possunt, quam oratione.

Cap. I ANNOT. IN EPIST. PAULI

Illud uero tum feliciter tentabimus, si odia illa intestina, si dissidia, si simultates, & alia id genus impietatis membra, à corpore mystico amputauerimus, abiecerimus, proscripserimus. Iubet hoc, ut faciamus, Christus: hortatur ad hoc Christi apostolus. Turpissimū fuerit contemnere præceptū Christi: nec minus turpe, si ad tam sancta adhortantē Apostolū non audiamus, cuius adhortatio prorsus pertinet ad omnes: ad iuuenes & senes, ad coniuges & cœlibes, ad plebeios & principes, ad calamitosos & fortunatos, ad diaconos & episcopos. Breuiter, ut nemo ab hac cōmuni peccatorum miseria immunis est, ita nemo ab hoc orationis officio excludatur. Infelices & ingrati sint oportet, qui promissam à Christo oratoribus suis felicitatem, per socordiam suam amittunt. Quod si quicquā est (ut multa sunt) in rebus spiritus, quod minus contanter in ecclesiam aggredi conueniat, imò quod oporteat nequamquam intermittere, certe oratio est, qua non est aliud placandæ iræ dei efficacius. Qui magicis clarent artibus, nihil non impijs orationibus suis tribuunt: dum quæ nimis stultæ ac superstitiosæ fidei fundamentis nitantur, audent tamen spondere sibi, quicquid libet. Et uideamus nonnunquā illis tanquā uirgula, ut aiunt, diuina, suppeditari quædam, præter cōmunem hominū expectationem. Receptū est enim à quibusdā, tantum uirtutis inesse magicis illis ac superstitiosis orationibus, ne
dicant

dicam interim, imprecationibus, ut qui illas callent
 male adfectis rebus opem ferre, aut contra morbos &
 ste ualentibus cum uelint, inferre norint & possint.
 Tempestates cire, & tonitrua, concutere etiam fulmi
 nibus, terramq; polumq;. Nos porrò quantū putabi
 mus ualebit Christianæ congregationis ad deum ue
 rum. in fide uera, habita oratio: si tantum hæc stulta
 quorundã imprecatio ualet, quibus alioqui incognita
 est Christianæ orationis uirtus? Longe alia est uirtus
 Christianæ orationis, quàm quæ nugante ore, in ter
 ris quiescat: sed amore bonitatis dei accensa, et spe glo
 riæ filiorum dei erecta, assumptis columbæ pennis ad
 cælum seipsam transfert, totam illam peccatorū suo
 rum miseriam, coram patre misericordiarū reponēs,
 omnibus seculi huius curis facta superior, longe omnes
 post se relinquens humanos æstus. Tales oratores re
 quirat deus, ut Christus Samaritanæ aperuit, dicens:
 Venit hora, & nunc est, quando ueri adoratores ado
 rabunt patrem in spiritu & ueritate. Ioan. 4

Admonet alibi Apostolus quosdã, ut constanti pie 1. Theß. 5
 tate, sub quouis fortunæ ludibrio gaudentes, incessan
 tibus precibus, gratiam agerent deo patri per Chri
 stum. Non est cur in aliquo dissidentie malum nos re
 morari debeat. Deus noster omnipotens est, bonus est,
 uerax est. Et quidem quod omnipotens est, quod mise
 ricorditer promisit, ueraciter præstare potest. Quia

Cap. II ANNOT. IN EPIST. PAULI

uero bonus est, timendum nobis non est, ut opem con-
 fugientibus ad se laturus non sit, aut ferre nolit. Quia
 autem & uerax est, imò quia ipse est ueritas ipsa, se
 ipsum utique negare non potest. Quin fieri etiam ne-
 quit, ut non oculis misericordiae suae, respiciat in ora-
 tionem humiliantium animas suas, iuxta quod legis
 Psal. 101 mus apud Psalmistam: Respexit in orationem humi-
 lium, & non est aspernatus preces eorum. Nunc licet
 prement nos undique mala, consistant aduersus nos
 praelia, armentur in nos principes illi & reges gena-
 tium, persequantur in nobis Christum, saeuant ni-
 hilominus etiam in nos illa, peccatum, mors, infer-
 nus: nos tuti tamen bene sperabimus, inempe certiores
 facti promissionibus tam potentis, tam boni, tamq[ue]
 ueracis dei: neq[ue] mori posthac pro nomine regis no-
 stri, formidamus. Audi quae in psalmis ad cōsolationē
 Psal. 33 iustorum, loquitur spiritus propheticus: Clamauerūt,
 inquit, iusti, & dominus exaudiuit eos, & ex omnibus
 tribulationibus eorū liberauit eos. Et iterū: Ad te cla-
 mauerunt patres nostri, sperauerunt & liberasti eos.
 Ad te clamauerunt & salui facti sunt, in te sperauerūt
 & non sunt cōfusi. Quae ideo dicimus, ne quid diffida-
 mus, de tam magnificis promissionibus dei, scientes,
 quia sicut iustus est deus in omnibus uis suis, ita quoq[ue]
 Psal. 144 non longe abest omnibus inuocantibus se in ueritate
 quin

quinetiam uoluntatem timentium se faciet, & deprecationem eorum exaudiet, & saluos faciet illos. Hæc spes in tribulatione positus, esto.

Quicumque porro ad primum statim orationis suæ impetum, si non exaudiantur, retroabeunt, digne de deo sentire non possunt, qui constantes requirit oratores, adeoque uiua templa, hoc est corda humilia, in quibus habitet, qui nullum illi exauditionis terminum præscribunt. Talis erat Hiob quando dicebat: Etiam si occiderit me, in ipso sperabo. Et David constanter dixit: Si ambulauero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es. Et Abraham patienter ferebat, donec, iuxta promissionem dei, filium accepisset. Ac totus ille simul Israeliticus populus, per annos quadraginta in deserto circumactus, tandem promissæ terræ hereditatem possedit. Apud Esaiam amarissime à spiritu dei perstringuntur, qui contempta fide & misericordia, ob nescio quam boni operis speciem, tempus & locum deo constituunt, quo sint exaudiendi. Sed dominus ait potissimum respicere se ad humiles & spiritu fractos, ac trementes ad sermones suos. Oportet autem ut oratio cum fructu ad nos redeat, certam aliquam necessitatem includat, alioqui haud uideo quidnam boni inanis quorundam βαττολογία referre queat.

Esai. 66

Cap. II ANNOT. IN EPIST. PAULI

Neq; parum refert an Phariseus fastu elatus, an publicanus humilitate spiritus præditus, orationem fundat: cuius rei nos admonet Christus apud Lucam cap. 18. ubi cum ueræ orationis uirtutem, tum inanem falsæ opinionis ostentationem, uidere licet.

Neq; ita orabimus, quasi deo quippiam daturi simus, à quo utiq; poscimus, ut rebus nostris consulere uelit: imò quia uarijs in huius mundi pelago conuasamur, ac ueluti obruimur malorū procellis, nisi ipse mature opem laturus sit, frustra iam aliunde auxiliū sperare liceat: frustra imminentem capitibus nostris interitum effugere, declinare, propulsare.

Proderit omnium maxime, ut bona sit oratio, si misericordia & charitate, fidei testibus, muniatur, sana
Tobie. 12 eto Tobia sic dicente: Bona est oratio cum ieiunio & eleemosyna, magis quàm thesauros auri recondere: quoniam eleemosyna à morte liberat, & ipsa est quæ purgat peccata, & facit inuenire uitam æternam. His uirtutibus si careant, qui ad ecclesiam confluunt, frustra ad deum clamabunt. Nam, ut in Prouerbis ait Sa
Prouer. 21 piens: Qui obturat aures suas ad preces pauperū, &
Prouer. 22 ipse clamabit, & non exaudietur. Et iterum: Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur. Quisquis uero gloriæ adhuc cupidus est, aut turpi lucro inhiat, aut opibus studet, aut uoluptates uenatur, aut alios ad uitios mundi huius amores, in contumeliā Christi ad miserit,

miserit, is à promissis dei bonis, quæ nisi recte credentes manent, haud immeritò excludetur. Quinetiam sic orans, nò infrequenter iudicium uindictis dei in se prouocauit, tantum abest ut iram illius longius à se arcerere potuerit.

Nos igitur in primis apostolicæ doctrinæ acquiescentes, ipsam mox iuuentutē nostram, atq; adeo ipsa pignora nostra, sic à cunabulis ipsis instituamus, ut mox ab oratione tam salutari, ueræ religionis rudimenta auspicentur: & ne quid unquã diuersum mandato Christi in oratione sua quoquo modo præsumat, sed discant, iuxta quod hic dicit Apostolus, ante omnia deprecationes fieri debere, pro omnibus hominibus, I
 & pro his qui addicti nobiscum sunt Christo, & pro his qui Christum in nobis persequuntur, ut quàm fieri queat, latissime propagetur Christianæ orationis fructus. Pro illis quidē, ut in eo quod esse cœperunt, confirmantur, semperq; uegetiores in bonis operibus redantur: pro his uero ut & ipsi quandoq; conuertantur ad deum nostrū, indiesq; magis ac magis innotescat gloria crucis Christi. Deinde & reges seculi huius II
 orationibus nostris complectamur, ut quibus tuendæ pacis publicæ à deo concredita sit potestas, ut subiecta sibi regna, amotis perturbationibus, in iustitia gubernent, ac in pace & tranquillitate custodiant. Etenim hoc publicæ tranquillitatis bono, nihil est pro-

Cap. II ANNOT. IN EPIST. PAULI

mouendis diuinis laudibus cōducibilius, nihil ad communes huius uitæ incommoditates profligandas effica-

- III cacijs. Tertio interpellabimus etiam pro his, qui peccatorum magnitudine confusi, lapsi iam sunt, aut lapsi sunt proximi: ut percepta mentis tranquillitate, discant in medijs etiam inferni horroribus, fide & spe
 IIII in Christum respicere. Postremo, si quid in his omnibus cōsecuti fuerimus, quia dei beneficio cōtiguit, agantur illi gratiarum actiones, à quo, ceu fonte, quicquid est ubique bonorum, defluxit.

- Hier. 29 Hæc ita fieri olim à Iudæis uoluit dominus, cum admodum in duram abducendi essent seruitutem, sub Nabuchodonosor rege Babylonis, dicens: Querite pacem ciuitatis, ad quã transmigrare uos feci, et orate pro ea ad dominum, quia in pace illius erit pax uobis. Quod præceptum postea, qui capti tenebantur in Babylone, haud segniter secuti, ad sacerdotes, & reliquos qui Hierosolymis remanserant, mittentes, petebant, ut orationibus suis reges, alioqui impios, deo commendarent: Orate, inquiunt, pro uita Nabuchodonosor regis Babylonis, et pro uita Balthasar filij eius, ut sint dies eorum sicut dies cœli super terram, & ut det dominus uirtutem nobis, & illuminet oculos nostros, ut uiuamus sub umbra Nabuchodonosor regis Babylonis, & sub umbra Balthasar filij eius, & seruiamus eis multis diebus, & inueniemus gratiam in conspectu

conspetu eorum.

Iam ut maxime, peccatis nostris id exigentibus, inter impios principes vitam degere oporteat, qui omnia dei beneficia paruipendant, qui omnes dei minas contemnunt, tamen id quod reuera faciendum est, minime prætereundum à nobis, ne quo modo publicam tranquillitatem perturbemus, ne uitij nostris læcessiti principes, seuiendi illis in nos ultro addemus materiam. Mirum quàm ubique Apostolus post cognitionem Christi, quæ est per fidem Christi, uitæ candorem in suis requirat. Quid enim aliud ad Philippenses scribens orat, quàm ut fidem, charitatis officij, in oculis mundi redderent commendatiorem? Oro, inquit, ut charitas uestra adhuc magis ac magis exuberet in agnitione, omniq; intelligentia, ut probetis quæ sint præstantia, ut sitis sinceri, ac tales, ut ne mini sitis offendiculo in diem Christi, impleti fructu iustitiæ, qui cõtingit per Iesum Christum ad gloriam & laudem dei. Et alio loco dicit: Nulli dantes ullam

Philipp. 1

Rom. 13

offensionem, sic ut in die honeste ambulemus. Vult hisce officij intentos esse Christianos semper, sic pergere omnes, ne quid unquam euangelica professione indignũ in oculis uel dei uel mundi admittant.

Cap. II ANNOT. IN EPIST. PAULI

Nam, inquit, hoc bonum est & acceptū, coram seruatore nostro deo, qui cūctos homines uult saluos fieri, & ad agnitio- nem ueritatis uenire.

Pendent hæc à superioribus. Vt enim cōmuni mor- talium uitæ nihil est suauius uel salutare magis: atque ipsa regum & principū mundi huius concordia, ita promouendæ Euangelij gratiæ nihil est tranquillitate temporū accōmodum magis. Nam inter strepitus bel- li, inter tubas, inter strages, atq; adeo inter ipsas acce- ptas, datasq; uicissim cædes, quæ potest esse propas- gandæ pietatis spes? Quis locus, quod tempus uerbo salutis concedetur, tela inter media, atque horren- tes Marte furores? Illic quispiã feliciter ad honestatē morum adhortabitur, ubi ridetur religio? ubi sacra mi- scentur prophanis, ubi uis infertur uirginibus, foedat- tur alienæ nuptiæ? Quis uitam tuto prædicauerit in- ter homicidas, aut ubi uiderit: Sternere cæde uiros, et

Aeneid. 10

Georg. 1

Quippe ubi fas uersum, atq; nefas, tot bella per orbē,
Tam multæ scelerum facies, non ullus aratro
Dignus honos, squalent abductis arua colonis,

Et cura

Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem.
 Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum,
 Vicinæ ruptis inter se legibus urbes
 Arma ferunt, sævit toto Mars impius orbe.
 Proinde nisi in concordia redeat mundus, nisi placida
 ac quietam vitam degamus, non uideo, qua parte post
 hac ueritatis cognitio latius propagari queat. Et si
 enim deus cunctos homines uult saluos fieri, tamē nisi
 ad agnitionē ueritatis uenerint, saluos fieri non uult.
 Est autem hæc ueritas, Christus: quem qui fide agno-
 uerit, is recte, ut quidā dixit, hauriet salutem à domi-
 no. Porro sic est Christus ueritas, ut præterea nihil sit
 quàm ueritas. Veritas diuinitatis, ueritas humanitatis,
 ueritas iustitiæ, sanctificationis, redemptionis, salutis,
 pacis, & si qua sunt his similia, quibus uarie misericor-
 diam suam, erga peccatores, declarauit deus. Christus
 uere panis uitæ, sicut loquitur ipse in Euangelio Ioan-
 nis: Qui uenit ad me, non esuriet: & qui credit in me, Ioan. 6
 non sitiet unquā. Neq; uero existimes cuiq; liberū esse
 ueniendi ad Christū: gratiæ beneficium est, ac pater-
 næ beneuolentiæ dei signum. Sic enim dixit ueritas:
 Omne quod dat mihi pater, ad me ueniet, & eum qui
 uenerit ad me, non eijcio foras. Vbi dare patrem filio,
 gratuitam illam electionē, qua de mundo eligimur in
 Christo, accipimus. Sic quod deinceps dixit: Nemo po-
 test uenire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eū:

nihil aliud significat, quàm patrem electos iam ante à se, in cognitionem ducere ueritatis, quæ est ipse Christus, qui dicit: Ego sum uia, ueritas, & uita.

Quod si quidam erunt qui arcentur à salute, hoc ideo fit, quia in cognitionem Christi, iuste per patrem ducti non sunt. Habet autem deus in eligendis atq; pendendis hominibus uelut in luto figulus, potestatem: & alia facit in honorem, alia uero in contumeliã uasa: uocans ea quæ non sunt, tanquã ea quæ sunt. Quinetiam solidum fundamentũ dei stat, habens signaculum hoc:

2. Timo. 2. Nouit dominus, qui sint sui: & discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Christi. Proinde quod hic dixit Apostolus: Deus uult omnes homines saluos fieri: ostendit non ullam apud deum esse personarũ acceptionem, sed in quauis gente, qui timet ipsum, & operatur iustitiam, is acceptus est illi: id quod Lucas didis-

Acto. 10. cisse Petrum in actis apostolicis testatur. Itaq; per tropum non infrequentem sacræ scripturæ dixit, omnes homines saluos fieri, quando nullam nationẽ, nullos hominũ status à reuelata per Euangelion gratia ex-

Matt. 15. cludit. Sic Christus orantem pro filia Cananæã exaudivit, eamq; uerorũ filiorũ pane refectam, dimisit: ostendens non unos duntaxat Iudæos ad Euangelij gratiam

Ioan. 10. pertinere, sed & gẽtes. Sic alibi dixit: Et alias oues habeo, quæ nõ sunt ex hoc ouili, illas quoq; oportet me adducere, & uocẽ meã audient, & fiet unũ ouile, &

unus

unus pastor. Rursumq;: Multi ab oriente & occidente Matt. 8.
 uenturi sunt, & accumbent cum Abraham, Isaac, &
 Iacob in regno cœlorum. Quod Christus dixerat: ali
 as oves habeo: ac multos etiam uenturos ab oriente &
 occidente qui sint accubaturi cum Abraham, Isaac &
 Iacob: hoc Apostolus dixit, omnes homines. Intelligi
 mus itaq; uerum esse quod dicit, omnes homines saluos
 fieri: à quibus nempe non exigit pœnas, quibus miseri
 corditer peccata sua contegit deus. Iam facile locus hic
 à toto ad partē te remittit, non secus ac pleriq; alij in
 dicant, quibus specialis quædam uniuersitas continet
 tur: ut quod Christus dicit: Ego si exaltatus fuero à Ioan. 12
 terra, omnia traham ad meipsum. Et in epistola ad
 Hebræos: Extremis diebus illis loquutus est nobis Hebr. 1
 per filium, quem constituit heredem omnium. Et
 alio loco, postquam dicit: Quoniam in illo complacit Col. 1
 tum est patri uniuersam plenitudinem inhabitare:
 tandē de speciali quadā uniuersitate loquens, subiunxit:
 Et per eum recōciliare cuncta erga se, pacificatis
 per sanguinem crucis eius per eundem, siue quæ in
 terra sunt, siue quæ in cœlis. Nec ideo incerta est uol
 untas dei, nec inane consiliū potētis suæ, nec inualidū
 promissionis uerbū, si qui id manserint, quod sunt, hoc
 est, uasa iræ apparatus in interitū. Omnes enim quibus
 tam magna promisit deus, saluantur: & ut hic inte
 rim ad agnitiōē ueritatis uenire queant, dat ipse legē

Cap. II ANNOT. IN EPIST. PAULI

Hiere. 31 suam in uisceribus eorum, ut est apud Hieremiã, & in corde eorum scribit eam, eritq; eis in deum, & ipsi erunt ei in populũ. Iam nulla est amplius Iudæo prærogatiua, nulla gentili diffidentia. Nam quicumq; baptizati estis, inquit Apostolus, Christũ induistis. Non

Gal. 3 est Iudæus, neq; Græcus: non est seruus, neq; liber: nõ est masculus ac fœmina. Omnes enim uos, unus estis in Christo Iesu. Quod si uos estis Christi, igitur Abrahæ semen estis, & iuxta promissionem, hæredes. Itaq;

Ibid. 6 in Christo Iesu neq; circumcisio quicq; ualet, neq; præputiũ, sed noua creatura: quæ potissimũ fit renouatione mentis per spiritum sanctum, dum uetus ille homo indies magis magisq; corrumpitur iuxta concupiscentias erroris: resurgit uero nouus ille, qui iuxta deum conditus est, per iustitiam & sanctitatem ueritatis: in Christo Iesu seruatore nostro. AMEN.

D I S T R I B U T I O VI

HAtenus immensam illam, iuxta decretũ uoluntatis dei, bonitatẽ, in iustificandis peccatoribus conspiciere licuit: imò admissi iam in cognitionẽ latitudinis, & lōgitudinis, profunditatisq;, & sublimitatis, dilectionis Christi, intelligimus Euangelium, non ut olim legem, in una tantum Iudæa, sed longe lateq; in uniuersos fines orbis terræ, gratiæ suæ radios expansurum: ut uere iam impleatur, quod spiritus propheticus per

cus per os Davidis cecinit, his quidē uerbis: A solis or Psal. 106
 tu usq; ad occasum, laudabile nomen domini. Porro ut
 una est patris & filij in creandis, conseruandisq; re-
 bus, cum potestas, tum operatio, sicut Christus dixit:
 Pater meus usq; modo operatur, & ego operor: qui-
 bus uerbis utiq; parem, nō diuersam sibi cum patre po-
 testatem esse significauit: ita æque una est uoluntas pa-
 tris & filij in attrahendis, iustificandisq; peccatoris-
 bus. quod in hæc uerba testatur Christus: Hæc est uo- Ioan. 6
 luntas eius, qui misit me, patris: ne quid perdam ex
 omnibus quæ dedit mihi. Et iterum: Hæc est autem uo-
 luntas eius qui misit me, ut omnis qui uidet filiū, & cre-
 dit in eum, habeat uitam æternā, & ego suscitabo eum
 in nouissimo die. Vnus est deus pater & filius & spiri-
 tus sanctus: una item uoluntas deitatis in saluandis pec-
 catoribus. Quicquid salutis est ubiq; , ab uno scilicet
 patre, per unum nempe Christū, offertur: non uni dun-
 taxat genti, sed prorsus omnibus, qui saltem euangeli-
 cæ ueritatis lucem non refugiunt. Quod Apostolus
 noster iuxta pie ac docte sic expressit, dicens:

Vnus enim deus, unus etiam conciliator dei & hominum, homo Christus Iesus: qui dedit semetipsum precium redemptionis pro omnibus, ut esset testimonium temporibus suis; in quod posi-

tus sum ego præco & Apostolus (ue-
ritatem dico in CHRISTO, non men-
tior) doctor gentium cum fide & ue-
ritate.

Quia unus est deus pater & filius: conuenienter
non plures, sed unum duntaxat conciliatorem dei &
hominum, esse dixit. Nam sicut lex, quamuis sancta,
neminem tamen ad perfectionem duxit: ita quisquis ex
Adam carnem peccati contraxerit, quantumuis incul-
patæ uitæ in oculis nostris appareat, frustra tamen re-
conciliandæ reliquæ multitudinis patrocinium sibi
usurpat. Quî enim alios in gratiam offensi, per peccatum
nostrum, dei duxerit, qui ipse obnoxius sit eius-
dem scilicet offensionis in deum? Oportet eum, qui re-
conciliandi munus suscepit, quamlongissime abesse
ab his omnibus, quæ reconciliandam, per se iam, par-
tem, scedarunt.

At Christus qui solus à iure peccati & mortis li-
ber, non sua quærens, sed nostra, solus mentem patris
recte placare potuit. Et ut dixit Apostolus, secunda ad
Corinthios epistola, capite quinto: Qui non nouit pec-
catum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur ius-
titia dei per illum. Et qui execrationi legis prorsum
Gal. 3 debuit nihil, ut nos redimeret ab execratione legis, factus
est pro nobis execratio. Ipse enim, ut Esaias capi-
te quinta

te quinquagesimotertio prædixerat, uulneratus est
 propter iniquitates nostras, attritus est propter sce-
 lera nostra. Disciplina pacis nostræ super eum, & li-
 uore eius sanati sumus. Tanti constituit reconciliare deo
 patri peccatores, tanti iustificare peccatores, ut Chris-
 stus miseriam nostram, gloriæ suæ longe antepone-
 re non dubitaret, quo sic mundo perfectæ, cum misericor-
 diæ, tum dilectionis demonstraret exemplum. In quas
 sese subinde nõ mutauit formas, ut persuaderet nobis,
 non esse præter se quenquam, cuius opera reconcilia-
 tionem admitteret pater? Cum peccatoribus manduca-
 uit: nec Phariseos à consortio suo exclusit, modò op-
 portune, importune ad melioris uitæ frugem uerbo
 suo perduceret. Leprosos mundauit, paralyticos solo
 uerbo ad communis uitæ officia idoneos reddidit. Cæ-
 cis, claudis, debilibus, & reliquis id genus, qui aduer-
 sa aliqua ualetudine adfecti fuissent, uires suffecit. De-
 nique & mortuos reddidit uitæ pristinae. Ad nutum
 eius elementa mutata sunt. Et qui in principio erat
 uerbum apud deum, & per quem facta sunt omnia,
 esuriit, ut nos pane cœlesti satiaret, de quo qui ederit, Ioan. 6
 uiuet in æternum. Sitiuit, ut nos aqua illa potaret, de
 qua qui biberit, nõ sitiet in æternum, sed fiet in co sũs Ibid. 4
 aquæ salientis in uitam æternam. Quid multis? qui
 morti debuit nihil, pro nobis mortem oppetijt. Mor-
 tuus est autem propter peccata nostræ, & resurrexit Rom. 4

Cap. II ANNOT. IN EPIST. PAULI

propter iustificationē nostrī. Adeò nostra omnia in se
 transtulit Christus, ut etiam peccata nostra, sua esse
 Esaiæ. 53 uoluerit. Sic Esaias loquitur: Et posuit dominus in eo
 iniquitatem omnium nostrum. Sic Baptista sanctus ostendens: Ecce, inquit, agnus dei, qui tollit peccatum mundi.
 Ioan. 1 Hic talis ac tantus, solus innocentia sua in primum
 splendorē, munditiāq; restituere potuit humanū genus. Solus ad primā, & amissam per peccatū, dignitatem redeundi spem nobis facit. Solus romphæam illam
 Gene. 3 flammeā, & uersatilem, qua fores paradisi, ne quis ligno uitæ appropinquaret impune, custodiebat, dimouit. Solus collocatos, ante paradysum uoluptatis, angelos inflectere potuit. Hic talis ac tantus, quia nullis affectibus carnis peccati infectus, nulli parti magis studuit, sed fideliter utriusq; causas agens, utrobique promeruit laudem: & homin, ex iudice deo, patrem: & deo, ex inimicis hominibus, amicos, atque adeò ex seruis peccati, filios fecit iustitiæ. Ardua res, nec cuique facilis factu, inter duas omnino contrarias partes, ita se rebus accommodari, ut nulli magis partium fauisse uideri queat reconciliator. Nos raro quidem ita reconciliationem contrariarum partium suscipimus, ut non alterius saltem inimicitias incurramus. At Christus ita rem composuit, ut non minus læsam à nobis partem, quam nos, qui læsimus, perpetuo sibi amore deuinctos reddiderit. Et pater quidem diligit filium, sicut scriptum est:

est: Pater diligit filium, & omnia dedit illi in manum. Ioan. 3
 Et nos nisi filium diligamus, frustra reconciliatū no- 5
 bis patrem pollicemur. Quemadmodū enim qui non
 honorat filium, nō honorat patrem qui misit illū: ita
 qui nō diligit filiū, non diligit patrem qui misit illum.
 Nos autem, ait Ioannes in epistola sua, diligimus eum, I. Ioan. 4
 quoniā ipse prior dilexit nos. Qui habet filium, ha- 5
 bet uitam: qui non habet filium dei, uitam non habet.
 Hunc quia pro nobis omnibus tradidit pater, quomo- Rom. 8
 do etiam cum illo nō omnia nobis donauit? Hic est se-
 mē illud Abrahæ promissum, in quo benedicēdæ essent Gene. 22
 omnes gentes: id quod etiam Apostolus ad Galatas Gal. 3
 scribens diligenter obseruauit. Et ne quis per aliū for-
 tē, præterquā per Christū, accessum esse ad deum sibi Rom. 5
 persuaderet, ad Romanos scribens, admonet: Iustifica-
 ti, inquit, per fidem, pacem habemus ad deum, per
 dominū nostrum Iesum Christū, per quem & contigit
 nobis, ut fide perduceremur in gratiā hanc, in qua sta-
 mus, & gloriamur sub spe gloriæ dei. Et ne quis, pos-
 steaquā fortē ad uomitū peccati per carnis imbecillita-
 tem redire contigerit, dicat: peccauī, maior est iniqui-
 tas mea, quā ut ueniam merear, occlusa est mihi gra-
 tiæ ianua. Huic malo occurrens Apostolus in eadē ad
 Romanos epistola, consolatur iam lapsos, ne unquam
 ueniæ spem abijciant, quādo Christus intercessor pro
 nobis apud patrem esse uoluerit, qui partes nostras

Cap. II ANNOT. IN EPIST. PAULI

nunquã nõ fortiter tutandas suscepit, quem nunquã nõ
Rom. 8 audit pater, dicens: Christus est qui mortuus est, imò
qui suscitatus est, qui etiam est ad dexterã dei, qui &
intercedit pro nobis. Eiusdem est sententiæ, quod in epis
1. Ioan. 2 stola Ioannis legitur: Filioli mei, inquit, hæc scribo uo
bis, ne peccetis: & si quis peccauerit, aduocatũ habe
mus apud patrẽ, Iesum Christũ iustum. Et ipse est pro
pitiatio pro peccatis nostris: nõ pro nostris autem tan
tum, sed pro totius mundi. Ipse præterea deus, illud,
reconciliandi peccatores, officium, cum iuramẽto tradi
dit Christo, ne quid unquã posthac mali de deo sibi cõ
Psal. 109 ciperet peccatoris animus. Sic David dixit: Iurauit do
minus, & nõ pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternũ,
secundũ ordinem Melchizedeck. Qui secundũ ordinẽ
Aaronis fuerant sacerdotes, legimus plures: at secundũ
dum ordinẽ Melchizedeck, præter unum Christum
nõ legimus quenquã. Accedit & hoc ad maiorem di
gnitatem Christi, quod qui erant sacerdotes secundum
ordinem Aaronis, per mortem nõ sinebantur perma
nere in æternum: & quia habebant & ipsi infirmita
tem, necesse fuit illis primum pro peccatis proprijs ui
ctimas offerre, deinde & pro peccatis populi. At
Heb. 7 Christus noster, ut in epistola ad Hebræos legitur,
quia manet in æternum, perpetuum habet sacerdotiũ,
unde & saluos facere ad plenũ potest, qui per ipsum
adeunt deum, semper uiuens, ad hoc ut interpellet pro
illis:

illis. Conueniebat autem ut qui reconciliationis munus
 susciperet, maius aliquod & esset & posset quam reli
 qui omnes, qui ex Adam contraxerunt peccati carnē.
 Si enim redemptor præterea nihil est aut potest aliud,
 quam quos redimendos suscepit, non uideo cur redem
 ptor, redemptis melior esse queat. Sed quid dicit scri
 ptura de Christo? Talis enim decebat ut esset nobis *Ibidem*
 pontifex pius, innocens, impollutus, segregatus à pec
 catoribus, & sublimior cœlis factus, cui non sit quoti
 die necesse, quemadmodum illis pontificibus, prius
 pro proprijs peccatis uictimas offerre, deinde pro pec
 catis populi. Nam id fecit semel, cum semetipsum obtu
 lit. Et iterum: Christus accedens pontifex futurorū bo *Ibid. 9*
 norum, per maius & perfectius tabernaculū, non ma
 nufactū, hoc est, nō huius structuræ, neq; per sangui
 nem hircorū ac uitulorū, sed per propriū sanguinē in
 gressus est semel in sancta, æterna redemptione inuen
 ta. Et paulo post sequitur: Ob id noui testamēti cōcilia
 tor est, ut morte intercedente, ad redemptionē earum
 præuocationum, quæ fuerant sub priori testamento.
 Si qui uocati sunt, promissionem accipiant æternæ hæ
 reditatis. Vbiq; scriptura sancta unū nobis pontificem
 proponit, qui solus sit potens summū nobis placare pa
 rentē. Accedamus igitur cū fiducia ad thronū gratiæ, *Ibid. 4*
 ut cōsequamur misericordiā, & gratiā inueniamus ad *Rom. 3*
 opportunū auxiliū. Hunc enim nobis proposuit deus

Cap. II ANNOT. IN EPIST. PAULI

reconciliatorē per fidē, interueniente ipsius sanguine. Hic homo Christus Iesus, qui dedit semetipsum precii redemptionis pro omnibus: nō pro Iudæis duntaxat, sed prorsum pro omnibus: idq; certissimo documento testari uoluit mundo, dum missis in mundū uniuersum

Luc. 24 apostolis, prædicari iussit in nomine eius poenitentia, ac remissionem peccatorū in omnes gentes. Cuius legationis hic se Paulus præconem & apostolū dicit. Doctorem uero gentiū se dicit, quia non iam iustitias legis Mosaicæ, quarū ignari erant gentes, sed unam fidei iustitiam, sola euangelica ueritate instructus, docebat.

Volo igitur orare uiros in omni loco, sustollentes puras manus absque ira & disceptatione.

Vtcunq; certamen sit inter Iudæos & Samaritanos super adoratione & cultu dei: certe Apostolus nō in uno tantum Hierosolymis constructo templo, quod Iudæi uolebant: neq; in montibus, id quod peculiare fuisse olim Samaritanis, Ioannes Euangelista testis est: sed prorsum in omni loco orandū esse censet Christianis: quod nō sit locus, quem sua præsentia nō impleat deus. Neq; Christus aliam ob causam oratores suos publicum fugere, & secretū cubiculi petere uoluit, quam ut ostentationem in operibus fugere nos doceret, quod tum uitio impensius laborabant pharisæi. Quod si uera non sunt quæ dico, cur alibi præcepit, dicens: Sic luceat lux

Ioan. 4

Matt. 6

Ibid. 7

ceat lux uestra coram hominibus, ut uideant uestra bo-
 na opera, glorificentq; patrem uestru, qui est in coe-
 lis. Orandū igitur et in propatulo, sed sine ostentatio-
 ne pharisaica: orandū & in abdito, sed ne mens in ter-
 ris uagetur, sed sursum erecta, cupiditatibus carnis
 peccati uelut sub iugum redactis, seq; totam, omnemq;
 illam peccatorū suorū misericā, coram patre miseri-
 cordiarum reponat: id quod in praesentia docet Apo-
 stolus, dum uiros in orationibus uult leuare puras ma-
 nus, sine ira et disceptatione, hoc est, sine odio, & pra-
 uo aliquo animi affectu erga proximū. Est autem sum-
 pta metaphora à sacris deorum, ubi debebant omnia
 esse pura. Hinc dominus apud Esaiam sacra populi
 sui, tanquā impura abominatur: uictimas, holocausta
 arietum, & adipem pinguiū, & sanguinē uitulo-
 rum, & agnorum, & hircorū: neomeniam quoq; &
 sabbatum, aliasq; festiuitates, dicens: Cum extenderitis Esaia. x
 manus uestras, auertam oculos meos à uobis, & cum
 multiplicaueritis orationem, non exaudiam. Manus
 enim uestrae sanguine plenae sunt. Et nō solum oratio-
 nem, sed ipsum etiam iciunium populi sui aspernatur,
 nisi animus ipse ab ira & disceptatione purus sit. Ecce Ibid. 58
 inquit, ad lites & contentiones iciunatis. & reli-
 qua, quae apud eundem prophetā admodū longa ora-
 tione, cum Iudaeis, tanquā aduersarijs, exostulans, lo-
 quitur dominus. Christus in Euāgelio nō ante munus Matt. 7

Cap. II ANNOT. IN EPIST. PAULI

ad altare offerri uoluit, nisi reconciliato prius fratre. Nam deus impune laturus non est, si quando uindictae libidine impatientius aduersus proximum in-

Mat. 6 surgimus. Sic dixit Christus: Si remisistis hominibus errata sua, remittet & uobis pater uester coelestis. Quod si non remisistis hominibus errata sua, nec pater uester remittet errata uestra. Nunc ergo uocantem nos ad se, imò exhortantem, prouocantemq; nos ad mutuam charitatem, audiamus ita loquentem domi-

Esa. 1 num: Quiescite agere peruerse, discite benefacere. Querite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pro illo, defendite uiduam, & uenite, & arguite me dicit dominus. Si fuerint peccata uestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur: & si fuerint rubra quasi uermiculus, uelut lana alba erunt. Haec integritas uita non ab unis tantum uiris exigitur in oratione, sed & à mulieribus, quas non tam ab ira & animi amarulentia abesse decet, quam ab omni intemperantiori ornamento abstinere, maxime uero ubi tota se confert ad orationem ecclesia: qua de re hanc Apostoli sententiam audire libet.

Consimiliter & mulieres in amictu modesto, cum uerecundia & castitate ornare semetipsas, non tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, aut uestitu sum-

ptuoso,

ptuoso, sed quod decet mulieres profi-
tentes pietatem per opera bona.

Ut qui abiectior est habitus, Christum profiten-
tibus mulieribus non congruit: ita nec qui sumptuo-
sior est, decet. Et quæ magnificentius comuntur, in coe-
tu sacro, facile impudiciæ patent. Dum enim sic co-
muntur, fieri nequit, quin in congregatione aut uideri
aut uidere uelint: quæ mala, ut sapientes dixerunt,
passim comitatur frons meretricis, quæ pudorem ne-
scit. Nam ut scriptum est: Fornicatio mulieris in ex- Eccl. 26
cellentia oculorum, & in palpebris illius agnoscetur.
Quin & mulier in ornatu meretricio descripta est in
Prouerbijs, garrula, uaga, quietis impatiens, quæ ap- Prouer. 6
prehendens iuuenem deosculatur, ac procaci uultu
blanditur, decipiens animam illius. Nihil hic acerbis
us dicam. Optarim ecclesiæ saltem unum Phineen, qui Num. 25
zelo gloriæ dei ductus, perfoderet impudicos. Quid
uelim, uos qui sapientes estis, intelligitis. Pudicitia in
muliere præcipuum ornamentum. Et quæ pudicitie
coniugali studet, facile ab immoderatis sumptibus ab-
stinet. Nam quia mariti sui est, nulli magis placere stu-
det: præter eundem nõ nouit alterũ. Et ideo uiro data
est mulier, ut subiectam tanq̃ carnẽ propriã diligit,
non requirat alienam. Sic deus dixit: Erunt duo in car- Gene. 2
ne una. hoc est, denuò in unum redirent, qui paulò ante

Cap. II ANNOT. IN EPIST. PAULI

unum fuerant . Nam nisi in unum redire iussisset, qui
 unum fuerant, facile separatio occasionem dedisset al-
 terius. Hinc illud Apostoli celebratur: Qui diligit suā
 Ephe. 5 uxorem, seipsum diligit. Nemo enim unquā suam ipsa-
 us carnem odio habuit: imò enutrit, ac fouet eam, sicut
 & dominus ecclesiam . Et paulò post: Suam quisque
 uxorem diligit tanquā seipsum: uxor autem reueren-
 tur uirum suū . Porro parum diligit maritū, parum
 pudica esse conuincitur, quæ ornatu uestium mundo
 placere gestit . Nam auro & margaritis, & uestitu
 sumptuoso, castæ mulieris corpus non tam ornatur, quā
 prostituitur . Nihil æque ad irritandos uulgi animos
 ualet, ac quod arte operosius comptum est . Mulier
 quæ sollicita est ut pulchrior sit corpore quàm mente,
 ut mundo magis quàm marito placeat, facile alienum
 inflamat animū . Semper est deformis, quæ naturali
 pulchritudini, lenocinio suo, uim infert . Quid enim
 est aliud, capillos mutare, faciem & oculos inficere,
 speculum consulere, amictui aurū intexere, quàm deū
 donorum suorū accusare? quàm matrem naturā cor-
 rumpere? Quid liberū à deo creatum corpus, auro,
 & lapidibus peregrinis oneratis? Si liberæ estis ò mu-
 lieres, cur digitos premit aurum? cur catena liberam
 constringit ceruicem? Quid tam preciosam ostenditis
 luxuriam, si maritis uestris, imò si Christo etiam pla-
 cere studetis? Satis exculta est & Christo, & marito si
 deli,

deli, quam cum pudicitia ornavit natura. Qualis prae-
 terea esse debeat Christianarum mulierum ornatu, dili-
 gētissime, ut omnia, complexus est apostolus Petrus,
 prioris epistolae, capite tertio, ubi ornatum illum exter-
 num minime probat, qui situs est in plicatura capillo-
 rum, et additione auri, aut in palliorum amictu: uerum
 is potissimum commendatur ornatu, ubi occultus, qui est
 in corde, homo, careat omni corruptela, ita ut spiritus
 placidus sit ac quietus, qui spiritus in oculis dei magni-
 fica ac sumptuosa res est. Nam ad eum modum olim et
 sanctae illae mulieres sperantes in deo, comabant sese,
 et subditae erant suis uiris, quemadmodum Sarra obedi-
 uit Abrahae, dominum illum appellans. Hoc esto etiam
 num hodieque castae mulieris studium, haec cura.

Porro non satis est, si habitus duntaxat externi ho-
 nestate et pudicitia ab ethnicis secernantur Christia-
 nae mulieres, nisi et pudicus et rarus sermo illas com-
 mendet ecclesiae: qua de re sic loquitur Apostolus:

Mulier in silentio discat cum omni
 subiectione. Caeterum mulieri docere
 non permitto, neque autoritatem usurpa-
 re in uiros, sed esse in silentio.

Silentium, promptae ad discendum animae signum est.
 Quod si reperiantur mulieres quaedam, quae habeant
 et intelligant, quod alios docere possent, non tamen ob-

Cap. II ANNOT. IN EPIST. PAULI

id in publica congregatione, docendi partes sibi arroganter usurpent. Nam si indecorum est apud ethnicos, mulierem, doctoris partes in publicis concionibus sustinere: quàm foedum putabimus erit, in ecclesia sanctorum, ubi uiri conueniunt, si impudenter docendi praefecturam inuadat mulier? An non hoc est auctoritatem usurpare in uiros? Mulieri dictum est à deo:

Gal. 3 Sub uiri potestate eris, & ipse dominabitur tui. Agnoscant imperium uirorum, agnoscant sortem suam, nec habitu solum, uerum etiam silentio fidem suam testentur. Hoc enim naturæ ordo requirere uidetur. Non

1. Cor. 11 enim est uir ex muliere, sed mulier ex uiro. Neque conditus est uir propter mulierem, sed mulier propter uirum. Quod si quæ fortè immemores sortis suæ, impetibus loquacitatis morbo laborare coeperint, quàm ut facile mederi possint, illæ saltem meminerint quæso

1. Cor. 14 dicens: Mulieres uestræ in ecclesijs sileant, nec enim permissum est illis ut loquantur, sed ut subditæ sint: quemadmodum & lex dicit: Quod si quid discere uolunt, domi uiros suos interrogent: nam turpe est mulieribus in cœtum loqui. Et meritò quidem. Nam sicut prior formatus est uir, deinde mulier: ita iuris dominandi primordia accepit uir, non mulier. Proinde si lapsum humanæ naturæ inspicere libet, non uir, sed mulier

mulier magistra peccati facta est, ut iam non immerito docendi munere priuatur, quæ prior uiro perditionis doctrina imposuit. Sed Apostolum audiamus.

Adam, inquit, prior formatus est, deinde Eua: & Adam non fuit deceptus, sed mulier seducta, obnoxia facta est transgressioni: salua tamen fiet per generationem liberorum, si manserint in fide ac dilectione, & sanctificatione, cum castitate,

Formationem Adæ & Eue, ex libro Genesios didicimus. Nam posteaquam omnia pulcherrimo ordine instruxisset deus, & quasi florentissimum quoddam regnum, omnigenis refertum diuitijs, mundum hunc supraq; infraq; reddidisset splendidum, quem tantis bonis præficeret, cui cuncta subessent condita, quæ tellus, quæ continet aër & æquor, quasi rem arduam aggressurum, ac uelut mature secum deliberantē, sicq; dicentem deū, Moses introducit: Faciamus hoīem ad imaginem & similitudinē nostrā, & præsit piscibus maris, & uolatilibus cœli, & bestijs, uniuersaq; terræ, omniq; reptili, quod mouetur in terra. Et fecit deus hoīem ad imaginē & similitudinē suā,

Cap. II ANNOT. IN EPIST. PAULI

ad imaginem dei creauit illū, masculum & foeminam
creauit eos. & cætera quæ illic prosequitur de homine
Moses, donec uentum est ad id, quod serpens dixit ad
mulierē: Cur præcepit uobis deus, ut nō comederetis
ex omni ligno paradisi? Ad quod Eua sic respondit, ut
occasionem dederit ruinae. Hinc est quod hic ait apo-
stolus: Adam nō fuit deceptus, sed mulier seducta. hoc
est, mulier serpentis diaboli promissis credula, ac fru-
ctus nō tam suauitate quàm pulchritudine illecta, præ-
ceptum dei prior cōtempnit: ac deinde uirum intuita,
perniciosum illi fructum porrigens, unā secum omne
mortaliū genus in exitum pertraxit. Porro non sic lo-
quitur Apostolus, quasi non etiam præuaricatus sit

- ROM. 5** Adam: alioqui quomodo ad Romanos scriberet, quod
regnauerit mors ab Adam, usq; ad Moysen? Et ad Cor.
1. COR. 15 rinthios: In Adam omnes moriuntur. Sed hoc uoluit
indicare, quod præuaricatio primum apprehenderit
mulierem: deinde etiam uir, qui mulierem tanquā dux-
cem comitabatur, peccatum contraxerit. Conueniens
est, ut quæ olim uiro dux & magistra erat ad pecca-
tum, nunc uirū sequatur ad salutem. Nihil est posthac
quod cuiusquā redeundi spem ad deum remorari que-
at. Deletum est chirographum peccati: latissima uia,
per mortem Christi, ad uitam iam patet omnibus. No-
lite igitur animū deicere, ô mulieres, sed oculos uerti-
te iam potius à ruina, ad resurrectionē: à peccato, ad
gratiā:

gratiam: à morte, ad uitam. Nam etsi docendi in congregatione facultas adimitur uobis, adhuc tamen amplissimus benefaciendi campus relictus est uobis. Nam præter id quod probe curam geritis domus, etiam liberis gignendis, educandisq; ad gloriã & laudẽ nois dei, sedulo studiũ impenditis. Omnia uobis, quæ uiris, reseruauit deus. Vna uobis fides, cum uiris: unũ cũ uiris baptisma: unus utrisq; mediator, homo Christus Iesus. Quorũ primũ illud cõmunẽ uitæ Christianæ iustitiam continet, sine ulla, uel sexus, uel conditionis acceptione: reliqua amorem dei indiscriminatim & in uiros, & in mulieres magnifice cõmendant. In summa, docere in ecclesia mulieri nõ conceditur: abunde felix reputabitur, si quæ in fide Christi permanserit, si filios suos in fide ac dilectione & sanctificatione, cum pudicitia educatos, iugo Christi submiserit. Quæ dicta sunt, nemo in dubium uocet, nemo desperet: fidelis sermo, & haudquaquã temere uel falso prolatus ab Apostolo, sed necessariò, sed pie, & iuxta mentem spiritus Christi, qui est benedictus deus in secula, AMEN.

DISTRIBVTIO VII

SI quid unquã à Christo per apostolorum manus accepit ecclesia, quod nullam temporis iniuriam sentire conueniebat, illud præcipue unum episcoporiũ in ecclesia eligendorũ ius interire nõ debuit. Sed ò tem

pora. ô mores. Eò hodie uentum est, ut non nisi tyranni, bellatores, scortatores, ambitiosi, quæstum amantes, ad hanc tam plenam sollicitudinis prouinciam irrumpant: fures scilicet & latrones, non per ostium in ouile Christi intrantes. Ex tam multis enim qui hodie sunt episcopi, mirum, si unum aut alterum inuenias, qui, ut par est, suscepto officio uitæ innocentia respondeat. O utinam hoc unum, ex tam innumeris, quæ restauracionem desiderant, incorruptum, usque ad nostra tempora, ecclesiæ mansisset, ut eos duntaxat tam spectato muneri præfeciisset, qui non dignitatis, sed officij: non quæstus, sed laboris: non tyrannidis, sed misericordiæ desiderio ducebantur: aut qui alioqui longa uitæ consuetudine probati, per integritatem morum, Christianæ mentis documentum præbuisent. Non dubium quin haberemus iam rempublicam Christianam florentissimam, ac ciues cum studiosos rerum sacrarum, tum Christi & uirtutis amantissimos: nuncq; eximio pacis bono fruermur, cum rationes disidiorum omnes, in communem ecclesiarum concordiam, atque tranquillitatem temporum, commutatas esse uideremus. Non dicam quam inique agatur nobiscum, cum uiolatæ religionis iniuriam ferre, sanctissimas leges labefactari, autoritatem uere apostolicam perpetuis tenebris obrui, ac rursus emergentem Euangelij ueritatem ferro, flammaq; crudelissime impeti ab impijs, non tam

non tam amaro animo cernere, uerumetiam impune
 perferre cogimur. Porro quia omnino restituenda est
 iam multis modis deformata ecclesie facies, id nulla ar-
 te facilius agemus, q̄ si primū qui primi uidentur in ec-
 clesia, in uiam ueritatis, iuxta apostolicū præceptū, re-
 ducantur. His enim cū pace in ordinē redactis, facile
 uniuersa rerū Christianarū & summa & salus redi-
 bit. Nam si qui præ sunt uirtutē sibi præposuerint sco-
 pum, necesse fuerit tandē capessendæ uirtutis uiam in-
 grediantur & qui subsunt. Quod quisquis nō intelli-
 git, aut, quod iuxtā est, negligit, frustra episcopi offi-
 cium ambit, sic dicente Apostolo:

CAPVT III

Quis episcopi munus appe-
 tit, honestum opus deside-
 rat. Oportet igitur episco-
 pum irreprehensibilē esse,
 unius uxoris maritū, uigi-
 lantem, sobrium, modestū, hospitem,
 aptum ad docendum: non uinolentum,
 non percussorem, non turpiter lucri cu-
 pidum: sed æquum, alienum à pugnis,
 alienum ab auaritia.

Vsu quotidiano compertū est, ut ea officia, quæ ho-
 nestatem quandam præ se ferunt, non tantum à bonis,

Cap. III ANNOT. IN EPIST. PAULI

qui bene præesse sciunt: sed etiam à planè malis, quibus nihil est gubernandi scientia, incognitū magis, nō nunquā appetantur: eoq; magis conantur assequi illa, quo lucrū inde cumulatius ad sese redire sperauerint. Sic in republica plerunq; qui sunt ignauissimi, gubernacula rerum, magistratus, consulatus, tribunatus appetunt: sic in ecclesia sanctorū, ut augustissimū, ita periculosissimū munus, diuini uerbi præfecturā, leuissimi quiq; nō raro cōcupiscunt: & quod dolendum magis, inuadūt nō infrequēter, ac impura temeritate sua probris exponunt. Proinde qui ita præesse uolunt, ut ne profint ulli, illis eripienda gubernacula rerū, ne ob sint multis. Quomodo autē irreprehensibilis erit, qui pro cura & solitudine gregis Christi, uoluptates scaturatur? Et quomodo alios recte instituet, qui ipse pro negotio, ociū: pro labore, desidū appetit? Olim cū palam in nos præstigijs suis debaccharetur philosophia: cū armis aduersum nos dimicarent mūdi huius principes: episcopi Christianorū nihil non magnificū, nihil non honestū moliti sunt. Etenim philosophiæ præstigijs, ualidis scripturæ diuinæ argumentis eludebant: arma uero aut integritate uitæ, aut uirtute orationis sacræ amouebant. Hinc illæ tot ad uirtutē capeffendā conscriptæ adhortationes: tot ad relinquenda uitia de testationes. Hinc reliqua illa clarissimorum uirorum, uelut ex equo Troiano, reconditarū disciplinarū monumenta,

numenta, prodierunt. Et recte quidem. Nam insurgen-
tibus subinde nouis quotidie in ecclesiam Christi, cum
errorum, tum persecutionū procellis, etiam si crimi-
ne uacet episcopus, non autem & affatim sacris liti-
ris, & reliquis honestis disciplinis imbutus sit, frustra
tanto oneri, inualidos humeros supponit.

Sed Apostoli uerba, nō quidem iuxta numerū, sed
iuxta pondus, ipsamq; sententiam expendamus. Sic dī-
cit: Si quis episcopi munus appetit, honestum opus de-
siderat. Munus episcopi, honestū opus appellauit: sed
illam dominandi alijs cupidinem, ut præesse tantum,
nō autem & prodesse queas, honestū opus uocare au-
sus non est. Proinde ne quis temere, aut minus à deo
uocatus, ad tantum munus, illotis pedibus, ut dicitur,
irrupat, meminerit quæso scriptū esse, neminem si-
bipsi usurpari debere honorem, nisi à deo prius uoce Hebr. 5
tur: quemadmodū & Aaron: alioqui iudicium domini
haudquaquā effugiet, quisquis fuerit ille: sed uel turpi
ter confusus, uel lepra perfidiæ cum Ozia percussus à 2. Paralip.
(26.
domo domini eijcietur. Nadab & Abiu filij Aaron,
quia alienum ignem intulissent in templum domini,
quod non eis præceptū fuerat, egressus ignis à domi-
no, deuorauit eos, & mortui sunt coram domino. Cho-
re, & Dathan, & Abiron, quia impudenter contra Num. 16
Mosen, uocatum & missum illum à deo ducem popu-
li, loquebantur, terra sub pedibus eorum aperiens os

Cap. III ANNOT. IN EPIST. PAULI

suum, deuorauit illos cum tabernaculis suis, & uniuersa substantia eorum. Et hi quidem ut impudentie arguantur, ita pusillanimitatis notatur Moses, qui non statim uocantem se deum sequutus fuerit. Nam post

Exod. 3. 4 multa documenta, quibus uocationis suae certior fieri poterat, dixit ad dominum: Obsecro domine, mitte quem missurus es. Sed quid infert scriptura? Iratus dominus in Moysen, ait: Aaron frater tuus leuites, scio quod eloquens sit. & cetera quae in Exodo prosequitur spiri-

Hiere. 1 tus dei. Quod Hieremias ait: A, a, a, domine deus, ecce nescio loqui, quia puer ego sum: quibusdam modestiae ac uerecundiae uerba uidentur. At ego impudenter fecisse Hieremiam, iure quidem optimo, affirmauerim. Dum enim impudenter, ne dicam temere, detrectat officium uerbi in gentes, uoluntati diuinae contradicit. Quis autem tuum uoluntati dei resistit? Petrus resistens Christo, dicens: Non lauabis mihi pedes in aeternum:

Ioan. 13 audit: Si non lauero te, non habebis partem mecum. Et ad Hieremiam indignando loquitur dominus: Noli, inquit, dicere quia puer ego sum, quoniam ad omnia quae mittam te, ibis: & uniuersa quaecumque mandauero tibi, loquere. Et prius cunctanti Moysi dixerat: Quis fecit os hominis? aut quis fabricatus est mutum & surdum, uidentem & caecum? Nonne ego? Proinde sapienter

Esaie. 6 Esaiam fecisse intelligo, qui mox ut audiuit: Ecce tectigi labia tua, & auferetur iniquitas tua, & peccatum

tuum mundabitur: percontantēq; deo, ac dicente: Quē mittam? & quis ibit nobis? necdum satis intelligeret, quid ei iniuncturus esset deus, omni prorsus proscrip-
ta pusillanimitate, constanter ait: Ecce ego, mitte me. Noluit propheta sanctus acceptæ gratiæ per so-
cordiam deesse: noluit talentum uerbi sancti in terram defodere. Vnde contemptis periculis, quæ uera dicen-
tes plerunq; comitantur, intrepide sese omnibus infe-
rorum portis opposuit, modò placeret diuinæ uolun-
tati. Non dico quasi naturæ beneficio tanto muneri sufficeret: sed quia gratiā consequutus, quia ablatam esse sibi iniquitatem audiuit, ministerium suscepit. Sic Paulus ultro se offert, dicens: Domine, quid me uis fa- Acto. 9
cere? Vnde etiamnum hodie si quispiam non sua quæ-
rens, sed quæ Iesu Christi, sed quæ proximi, episcopa-
tum appetat, quia honestū opus desiderat, & quia nō minus prodesse, quàm præesse desiderat, nemo studiū illius iure, tanquam impium, calumniabitur.

Porro quemadmodū qui gestis maiorum nostrorū rebus impensius delectantur, illorūq; imagines in ta-
bulis, tanquā ad uirtutem incitamenta quædā, posteri-
tati transmittere student, eos sibi eligunt pictores, qui quamproprijissime, ut sic loquar, ipsas rerum facies, subijcere queant hominū oculis: Ita qui ecclesiæ guber-
nacula suscipiunt, nō tam boni sint, quàm optimi oportet, ut à quibus toti simul congregationi, ceu quadā ex

tabella expressam Christianæ uitæ imaginem, petere liceat. Certe haud parum refert, ut is, qui præficitur multitudini, uacet omni crimine: hoc est, ne ullam calumniandi uitam suam, mundo præbeat occasionem: alioqui nihil utilitatis in ecclesiam redundat, ubi dissi- det uita cum oratione doctoris. Cum autem et pudicitia cõmendet doctorem, ideo dicit: Vnius uxoris ma- ritum. Olim sub lege expectantibus ueritatem adhuc euangelicã Iudæis, ut filios quã plurimos procrearet, plures simul habere uxores permissum est. Quod hodie factum, apud eos qui Christo nomen dederunt, non caret impudici cordis suspitione. Nam eò tendere uide- tur, quò solent ea quæ casto illi Christi et ecclesiæ cõ- iugio contraria semper ab optimis quibusq; sunt exis- timata. Voluit igitur Apostolus, episcopũ esse unius uxoris uirum, nõ Iudaica cõmaculatum intemperan- tia, non gentili conspurcatũ scortatione. Neq; ob id à secundis etiam nuptijs excepit episcopum, modò reli- quis dotibus non etiam destituatur episcopo dignis. Verba epistolæ sic habent: Μίᾱς γυναικὸς ἀνδρῶν. De uiro unius uxoris loquitur, nõ qui semel duntaxat nupserit. Hodie in hac una re ultro citroq; contendimus: an episcopus, mortua uxore priore, ducens alte- ram, arcendus sit ab officio, an secus. Cur aliarum uir- tutum tam nullam habemus rationem, cum eas omnes in omnibus quidẽ Christianis, cumulatim uero in epi- scopo

scopo requirit Apostolus? Non est uir plurimum uxorum, qui defuncta priore, alteram duxerit. Sic enim alio loco de uiduis & incōiugatis loquitur Apostolus: Quod si se nō continent, inquit, contrahant matrimo-
 nium. Nam satius est matrimoniū contrahere, quā uiri. Et iterum: Solutus es ab uxore? ne queras uxore: quod si duxeris uxorem, non peccasti. Dixerat enim prius: Propter supra uitanda, suam quisq; uxore habeat, & suum quæq; uirum habeat. A qua lege uiduū episcopum nō excludimus, neq; ab officio propterea arcendū ducimus, nisi quem fortē iterati coniugij uinculum à charitate remoretur, aut alioqui segniores plus æquo reddiderit in ministerio uerbi.

I. COR. 7

Neq; hoc solum, sed & uigilare debet episcopus. Debet enim sic mente habitare secum episcopus, ut nunquā custodiam suam deserat, sed semper uigilans, undiq; omnia prospiciat, ne qua parte hostis obruat incautos. Ideoq; tales speculatores dicti sunt, quod scilicet episcoporum munus sit uigilare pro populo primum: deinde & annunciare, arguere quoq; & increpare, exhortariq; si quando uiderint impendentē ceruicibus populi, gladium iræ dei. Sic dominus ad Ezechielem loquitur, dicens: Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israël. & cætera.

EZECH. 3

Sobrium, σωφρονα. Modestū in rebus agundis significat. Sic Apostolus omnibus fit omnia, ut omnes

I. COR. 9

lucrifaciat Christo: id tamen ea modestia facit, ne testes dei oculos, offendat. Vult itaq; episcopi animū à uoluptatibus & cupiditatibus obscœnis liberrimum esse, quicq; omnia honeste & tranquille etiam in oculis mundi agat. Vnde quemadmodum defectus, ita excessus quoque in uitio numeratur. Etenim defectus, propter imbecillitatem suam, ab omni prorsus præclarâ actione repellitur. Excessus autē, uitium magis omnibus intractabile, quia nullum recipit modum, diuturnus esse non potest. Hinc illa apud Horatium sententia nihil est celebrius:

Est modus in rebus, sunt certi deniq; fines,
Quos ultra, citraq; nequit consistere rectum.

Sequitur: Modestum. ἡσυχίαν, id est, moratum. Hoc dicit: talis sit in illa cōmunis uitæ conuersatione, ne cuiusquam offendat aspectum: ne unquam inhonestum designet: ne grauitatem remittat.

Hospitalem. Magnū donum in ecclesia Christi hospitalitas. Quandoquidem cum Christiana charitas quamlatissime pateat, non illos solum, qui assidue illi conuersantur: uerum etiam illos, qui propter iustitiā peregre aliō sese recipiunt, tanquā sua membra agnoscat, inuocat, diligit. Huius officij partes suscipere nos

1. Pet. 4 admonet etiam Petrus, dicens: Hospitalis estote erga uos inuicem, sine murmuratione. Et autor epistolæ ad

Heb. 13 Hebræos: Hospitalitatis, inquit, ne sitis immemores.

Per hanc enim quidam inscientes, exceperunt angelos hospitio.

Aptum ad docendū. *Μηδ' ακριβός*. Non satis est ei, qui ecclesie præest, uirtutibus multis præcedere multitudinem uulgi, nisi etiam recte ac prudenter instructus fuerit ad docendū, quæ sunt spiritus dei. Vnde Christus apostolos suos uocauit sal terræ: ac deinde post resurrectionem à mortuis, aperuit illis sensum, ut intelligerent scripturas, ne scilicet uel insipienter trasterent scripturas, uel errores afferrent mundo. Ne porro in hoc officio segnior esset Timotheus, alio loco illum ad idipsum constanter subeundum adhortatus est. Stude, inquit, te ipsum probatum exhibere deo, operarium non erubescendum, recte secantem sermonem ueritatis. Sic ad Titum scribit etiam: Ut, inquit, potens sit exhortari per doctrinam sanam, & contradicentes conuincere. Egregia dos, neq; alia ecclesie sanctorum tam necessaria.

Matt. 5

LUC. 24

2. Tim. 2

Tit. 1

Non uinolentū. *πρόπονον*. quasi dicas uino deditum. Qui enim uini auuiditate capiuntur, nonnunquā immitius contra peccantes insurgunt. Olim lege cautum erat. ne sacerdotes, imò ne summus quidem pontifex, cum accederēt ad altare, uinū biberent. Hoc quid aliud est, q̄ quod hic repetit Aposto. uolens ministros ecclesie sobrios esse & uigilātes, neq; multo uino seruiētes, maxime aut cum ad exorandū dominū ecclesia

Leuit. 10

Cap. III ANNOT. IN EPIST. PAULI

Prover. 25 conuenit? Non præteribo hic Salomonis præceptum.

Ne intuearis, inquit, uinum quando flauescit, cum pel-
lucet in uitro color eius. Ingredditur blande, & in no-
uissimo mordebit ut coluber, & sicut regulus uenena
diffundet. Est itaq; Apostoli sensus, ne quid inhone-
stius designaret episcopus, calore uini accensus: ne sa-
uioribus in delinquentes debaccharetur uerbis, sed le-
nitate potius & mansuetudine, exemplo Christi, pec-
catores in uiam reduceret.

Non percussorem, $\mu\eta\ \pi\lambda\acute{\iota}\kappa\tau\omega$: quod ad impro-
bitatem conuiciatricis linguæ magis pertinet, quàm
ad manuû uiolentiam: atq; huic sententiæ subscribunt
etiam græcanica scholia; percussorem hic non esse
eum, qui manibus affligat quenquã, sed qui intempe-
stiuè incessat, & fratrum percellat animos.

Non turpiter lucri cupidû. Qui tales sunt, amarè
quidem perstringuntur apud prophetas: præcipue ue-
Ezech. 34 ro apud Ezechielem, cap. 34. Væ pastoribus Israël,
1. Pet. 5 qui pascebant semetipsos, &c. Et Petrus apostolus
ait: Pascite quantû in uobis est gregem Christi, curam
illius agentes nõ coacte, sed uolentes: nõ turpiter affe-
ctantes lucrum, sed propenso animo: neq; ceu domi-
nium exercentes aduersus clericos, sed sic ut sitis exem-
plaria gregis.

Sed æquum, alienû à pugnis, alienum ab auaritia.
Æquus esse dicitur, qui in nullam magis partem decli-
nat:

nat: qui ita iustitiæ amore rapitur, ut tamen misericordiam, siue mansuetudinem in puniendis peccatoribus, nõ exuat: neq; ita misericordiæ deditus est, ut iustitiæ rigorem amittat. Dum enim iustitia misericordiã exuerit, non iam iustitia, sed crudelitas, nõnunquã uero & immanitas appellatur. Et misericordia dum iustitiã perdit, contemnendi deum, hominesq; ianuam aperit. Vnde quod inter utrunq; seruatur, ueteres æquitatem appellarunt. Qua fit, ne quo modo per misericordiã punire contemnat episcopus publice facinorosos, ne ue nimie seueritatis, misericordiã exuens, arguatur. Talem æquitatem ubiq; requirit dominus, ab omnibus qui puniendis aliorum delictis constituuntur. Hinc ille toties apud Mosen repetitæ leges: Non declinetis ad dexterã, neq; ad sinistrã. Et: Quod iustum est iudicate, siue ciuis sit ille, siue peregrinus: nulla erit distantia personarũ. Et iterum: Iudices & magistratus constitues in omnibus portis tuis, quas dominus deus tuus dederit tibi, per singulas tribus tuas, ut iudicent populum iusto iudicio, nec in alteram partem declinent. Id enim demum recte exequi poterit episcopus, si etiam à contentionum pugnis quamlongissime absit: si nihil per iram aut præcipitantiam designauerit: si prorsus ab omni auaritia argenti & auri alienus fuerit. Porro quomodo contenderet, qui eum sequitur, qui ne contenderet mortem pro nobis oppetijt? Aut quomodo auas

Deut. 2

Ibid. 16

ritiæ studeret, qui omnia præsentis uitæ commoda pro
damnis ducit, ut Christū lucrificiat? Sed hæc ueterum
episcoporum ornamenta. Hodie passim in aulis episco-
porum scorta, pro uxoribus uisuntur: intemperans-
tia, pro sobrietate ac modestia: expilationes, pro ho-
spitalitate: uenationes, pro salutari doctrina: perpota-
tiones, pro ieiunio et uigilantia: interdū etiam summæ
castitatis loco recensentur, nocturnæ illæ ac semper cō-
suetæ deuirginationes. Cæterū orandus nobis est do-
minus, ô fratres, ut quia messis multa est, ipse gratia
& benignitate sua, operarios uere apostolicis dotibus
instructos, in messem suam mittere dignetur: cui ho-
nor & imperium in secula, AMEN.

D I S T R I B U T I O V I I I

NEcdum omnes episcopi Christiani dotes enu-
merauimus. Restant quædam, quas utinā tanto
fructu enarrare ualeam, quanto studio animus meus in
hoc incūbit. Atq; utinā quemadmodū exterior ille no-
ster homo corrūpi, internus uero renouari dicitur, in
dies singulos: ita quæ nunc est ecclesiæ facies paulatim
intereat, donec plene renouata, ac in pristinā munditi-
am restituta, sponso suo, fidēter in occursum uenire,
& queat, & audeat. Sed uereor ne plus operis sit hac
in parte, has iam inueteratas maculas & rugas pelle-
re, quæ proponere. Nam ea est hodie conditio eorū omni-
um, quæ instaurationem in ecclesia desiderant, ut citò
quidē

quidē ab optimis ad pessima defecerint: ut autem reficiantur, longo tempore, multo labore opus est. Quod dico, facile probabit, quisquis intellexerit, quā facilis sit à uirtute ad uitia descensus: ac rursus quā sit arduum à uitijs ad uirtutis culmen ascendere. Proinde episcopi munus, quia nō est populare, nec ostentationi obnoxium, nec in uerbis, sed in operibus, nō in auratis pallijs, aut tyaris gemmarū pōdere onustis, sed in sanctitate spiritus consistit, quo magis à primo & archetypo candelae degenerauit, hoc magis insistendum, ut restituatur. Quod tum recte fieri dicemus, si hi tantū administrandis ecclesiae rebus praeficiantur, qui praeter ceteras egregias uirtutes, quibus ornati esse debent episcopi, etiā illud ad cumulum uirtutum suarum adiiciunt, ut domibus suis bene praesint: id quod, Apostolo sic referente, cognoscere licet.

Qui suae domui, inquit, bene praesit: qui liberos habeat in subiectione cum omni reuerentia. Quod si quis propriae domui praesse non nouit, quomodo ecclesiam dei curabit? Non nouitium, ne inflatus in condemnationem incidat calumniatoris. Oportet autē illum & bonū habere testimonium ab extraneis, ne in probrū incidat, et laqueū calumniatoris.

Cap. III ANNOT. IN EPIST. PAULI

Solent quibus minora reipublicæ munia cōmittuntur, si ea cum laude gesserint, ad maiora deinceps uocari: nempe quod per hæc minima toti cōmunitati euidens integritatis suæ documentū præbuerint, quibus tutò iam credi possit totius reipub. & summa, & salus. Qui porrò in his minutioribus officijs indiligentiores fuerint reperti, hi, ne apud ethnicos unquam, ut maioribus præessent, locum habuerunt. Iam uero quomodo totius ecclesiæ gubernacula, infirmis humeris, sustinebit, qui nō sedulò propriæ domus curam gesserit? Qui parue familiæ suæ nō sufficit, quomodo toti simul congregationi sufficiet? Qui domesticos non curat, alienos curabit? Christus in Euangelio dicit: Qui fidelis est in minimo, & in multo fidelis est: & qui in minimo iniquus est, is & in multo iniquus est. Moses in ædibus foceri sui prius exercetur, ac deinde ducatus illi, populi Israël, à deo cōmittitur. Ioseph imperium Aegypti nō ante suscepit, quàm fides illius in administranda re domestica, Pharaoni innotuisset. Quid sanctius Dauide? atqui is diligentem prius nauauit operã domi apud patrem, nec ullum, pascendis ouibus, laborem recusauit: eratq; in priuatis illis domus paternæ rebus, haud indiligenter edoctus. Deinde cum Deo Opt. Max. placuisset, præter spem & expectationẽ, & patris & fratrum omnium, à propheta, sanctissimo illo Samuele, in regnum ungitur. Christus bonos & fideles

deles seruos uocauit, qui in paucis spectatae fidei docu-
 mentum dederint: ideoq; maioribus præficiendos di-
 gnos censuit. Eam similitudinē sequutus Apostolus, di-
 cebat: Sic nos existimet homo, ut ministros Christi, & 1. Cor. 4
 dispensatores mysteriorū dei. Quod superest autem,
 illud requiritur in dispensatoribus, ut fidelis quis repe-
 riatur. Si dispensatores alienæ familiæ sumus, nempe
 Christi: unde monarchia illa in domū Christi irrepfit,
 qui dicebat: Regnū meum nō est de hoc mundo? An nō Ioan. 18
 deus idoneos nos fecit ministros (non reges, non satra- 2. Cor. 3
 pas) noui testamenti? Quid strepitus illi, quid pompæ
 faciunt in regno Christi, ubi omnia spiritualia, esse
 perhibentur? Petrus ne Cæsarem egit, aut monar-
 cham: qui audiuit à Christo: Non ita erit inter uos, sed Matt. 20
 quicumq; uoluerit inter uos magnus fieri, sit uester mi-
 nister: & qui uoluerit inter uos primus esse, sit uester
 seruus. Sicut filius hominis nō uenit ut sibi ministrare-
 tur, sed ut ipse ministraret, & ut daret animā suam re-
 demptionem pro multis. Christus ultro oblatos ei ho-
 nores contempsit: nam & rex fieri noluit. Minister Ioan. 6
 obtinebit, quæ tantopere fastidiuit dominus eius? Do-
 minus crucem ferre uoluit, minister in delicijs uersabi-
 tur? Mortificare membra nostra iubemur, quæ super
 terram sunt: nos immergi uoluptatibus, diuinas admo-
 nitiones audire contemnimus? Non feret deus posthac
 tantam seruorū suorum arrogantiam, impudicitiam,

Cap. III ANNOT. IN EPIST. PAULI

- ignauia. Nam mox ut lassati fuerint in uia iniquitatis et
Matt. 24 perdicionis, uenturus est dominus, in die quo non expe-
 ctat, et hora qua ignorat, & dissecabit eos, partemque il-
 lorum ponet cum hypocritis. Illic erit ploratus, et stridor
 dentiū. Sed redeamus ad Apost. uideamusque quid pre-
 terea requirat ab episcopo. Qui, inquit, liberos habe-
 at, in subiectione, cum omni reuerentia. Voluit à princi-
 pio deus, ut probe educarentur liberi, sicut Moses di-
Deut. 4 xit: Ne obliuiscaris uerborum quae uiderunt oculi tui, &
 ne excidant de corde tuo cunctis diebus uitae tuae. Do-
 cebis ea filios ac nepotes tuos, &c. Porro illi parebunt
 alieni, cui filij subijci detrectant? Quo pacto totam ec-
 clesiam moribus sanctis instituerit, qui filios suos intem-
 perantius uiuere permittit? Quid putas utilitatis allatus
Eccle. 7 duntur exempla? Non frustra dixit quidam: Si filij tibi sunt,
 erudi illos, et curua illos à pueritia illorum. Et recte qui-
Prover. 22 dem. Neque enim parum est sic uel sic assuescere à iuuen-
 tute. Imò prouerbiū est, ait Sal. Adolescens iuxta uiam
 suam, etiam cum senuerit, non recedet. Bonum autem uiro, cum
Thren. 3 portauerit iugum domini ab adolescentia sua. Quod com-
Tobie. 4 siderans Tobias, dicebat ad filium: Fili, inquit, omnibus
 diebus uitae tuae in mente habeto deum, & caue ne alia
 quando peccato consentias, et praetermittas praeccepta
 dei nostri. Turpe erat apud Lacedaemonios, si cuius
 liberi patrios mores minus referrent. Et qui honesta
 pro

pro reipublicæ incolumitate, subire detrectassent, extrema ignominia reputabunt dignos: nec tanquã suos agnoscebant, qui fortè pedem retulissent, nec pro patria dignitate pugnando aut uicissent, aut fortiter occubuisent. Celebratur quoddam mulieris Spartanæ admodum elegans, ac fortissima matre dignum, Epigramma. Nam audiens filiũ turpiter reliquisse aciem belli, indignitate rei permota, occurrens, manibus maternis uitã illi ademit. Epigramma hic subscripsimus:

Γυμνὸν ἰδῆσα λάκαινα παλίντροπον ἐκ πολέ
 παῖδ' εὖρ ἐς πατέρα ὠκὺν ἔντα πόδα. (μοιο
 ἀντίη αἰξασα, δι' ἠπάτ' ἠλασε λόγην,
 ἄρρενα ῥηξάμην φθόγον ἄκταμίνω.
 ἀλλ' ὄριον σπάρτας ἐπὶν γένος, ἔρρε πὸθ' ἄδ' αμ
 ἔρρ' ἐπεὶ ἐψύσω πατρίδα, κ' γγνέταμ.

Hoc est

Filium ut ex acie nudum conspecta Lacæna,

In patriam celeres ferre subinde pedes:

Progrediens contra, atq; hasta nati ferit hepar.

Hæc super exanimem, uerba habuit, puerum:

Non es Spartanum genus, i, pete tartara dixit,

Quando es mentitus nempe patrem & patriam.

Quod si tantus fuit olim, apud incredulas gentes, sal-

se uirtutis honor, ut summo uituperij loco ducerent, se

quãdo in filijs, patriæ honestatis nulla cerneretur ue-

stigia: quã putabimus excusationẽ habebit episcopus

(à cuius doctrina pendet reliqua multitudo) qui filios
 habet inobedientes, raptores, impudicos, quales Heli
 1. Reg. 2. 3. sacerdos domini, habuisse filios scriptura testatur.

¶ 4 Quorū uiolentum sacrilegiū, ac sacrilegam uiolentiā
 cum frigidius quā paternam potestatem conuenie-
 bat, increpasset, iuxta uerbū quod ei dixerat uir dei,
 uno die, duo filij Ophni & Phinees, mortui sunt. Ipse
 quoq; Heli de sella corruens retrorsum iuxta ostium,
 fractis ceruicibus, mortuus est.

Non nouitium, ne inflatus in conde-
 mnationem incidat calumniatoris.

Ne ὀφύβη, quasi dicas nuper plantatum. Sic enim
 uocat eum Paulus, qui haud ita longe antè per baptia-
 smi gratiam corpori Christi implantatus esset. In Ro-
 Rom. 6 manis σὺμφυτῶς, hoc est complantatos uocauit eos,
 qui in morte Christi baptizati sunt. Proinde eum qui
 nuper uel ex gentibus, uel ex Iudæis ad fidem Christi
 concessisset, ne ecclesiastico muneri præficeretur sapia-
 entissime cauit Apostolus. Aut enim qui rudis adhuc
 erat, rerum Christianarū efferre se poterat insolentia
 us, ac plus æquo placere sibi, quasi unus ipse & solus
 in oculis dei dignus repertus sit, qui breui temporis
 usu, in ipsos usq; secretiores religionis nostræ adytus
 admitteretur, ad quod nondum reliqui longa spiritus
 exercitatione peruenissent: quasi beneficiū daret Chri-
 stianis, ac nō potius acciperet ab eis. Sed esto sane, ut
 uir qui spīā

uir quispiam bonus uel ex Iudæis, uel ex gentibus ad Christū cōcedat, nisi tamē uite integritate conuersionis suæ specimē præbuerit, nisi lōgo tēpore discipulus uerū Christianarū fuerit, non poterit illi tutō doctoris officium committi. Porro si hoc ipsum contemnatur Apostoli præceptū, habent & gentes, & Iudæi (ex his enim olim *υεοφύτι*) quod & religionem nostrā rideant, & sortem Christianorum miseram dicant, ut qui neminem inter nos habeamus, cui tutō ecclesiæ curam tradere possimus. Atq; hæc uoluit Apostolus cū diceret: Ne inflatus incidat in condemnationem calumniatoris. Qui enim plus iusto in superbiam effertur, calumniatorum linguas haudquaquam effugiet. Sequitur in epistola:

Oportet autem illum & bonum habere testimoniū ab extraneis, ne in probrum incidat, & laqueū calumniatoris.

Non hoc dicit, quasi non possint aut debeant calumniari increduli doctrinā euangelicam, cum ipsum met Christum calumniati sint Iudæi, dicentes: Seducit turbas: cōmouit populum à Galilea usq; huc. Sed ne porro illi, qui cōstituendus est episcopus, impingi possit publicū crimen, ne per calumniā iure impeti possit ut homicida, aut fur, aut facinorosus, aut alienarum rerum curiosus, quemadmodum dixit apostolus Petrus. 1. Pet. 4

Cuius in hac parte, uel uita, uel doctrina impetitur,

Cap. III ANNOT. IN EPIST. PAULI

ecclesie præficiendus nõ est. Huiusmodi aut constituta episcopus debet, qui æque apud inimicos atq; amicos omni criminis suspicione careat. Neq; hoc dicens, exclusit eum, qui diu iam in Christianismo spectata cū conuersationis, tum eruditionis specimen præbuerit, aut etusq; saluari iam doctrina, sustinendis rebus ecclesie sufficere queat: modò ab inimicis, à quibus iam prudenter ad Christum transierat, testimoniū bonū cōparatū habeat. Neq; id satis ab eo qui ecclesie præest, ut ipse per innocentiam uite omnibus cōmendetur, nisi et ministros habeat tales, qui perinde ac ipse, à criminibus sint alieni: quod his uerbis ostendit Apostolus, dicens:

Ministros itidem compositos, nõ bilingues, nõ multo uino deditos, nõ turpiter lucri auidos, tenentes mysteriū fidei cum pura conscientia: atq; hi probentur prius, deinde ministrent sic, ut nemo possit illos criminari.

Vult per omnia respõdere moribus episcoporum dilectos, ac primū ne sint bilingues admonet. Nā qui tales sunt, dolo et fraude nõ carent. Vult aut Apost. ministros ecclesie cōstātes esse in uerbis et operibus, nec ut arundinē à uento agitari, neq; ex illis esse, de quibus Psal. 13 dicitur: Linguis suis dolose agebāt, uenenū aspidū sub labijs eorū: qui dicūt bonū malū, et malū bonū: ponētes tene

tes tenebras lucē, & lucē tenebras: ponentes amarū in dulce, & dulce in amarū. Apud Salomonē, diuina sapientia, os bilingue æque detestatur, ac arrogantia, superbia, et uiam prauā. Et alius, hæreditatē bilinguitiæ cum peccatorib. & inuidis posuit, dicens: Improperiu & contumeliā malus hæreditabit, et omnis peccator, inuidus & bilinguis. Iacobus in epist. sua, taliū hoīm linguā, incoercibile malum uocare nō erubuit, ut quæ plena sit ueneno mortifero. Nūquid fons ex eodē foramine emittit dulcē & amarā aquā? Nūquid potest fratres mei, ficus oleas gignere, aut uitis ficus? Sic nullus fons salsam & dulcē potest ædere aquā. Bilingues nūc uituperāt, quē paulō ante laudarāt: nunc palam euehunt, quē clām uirulentis linguæ spiculis impetūt: palam amicitia simulāt, clanculum insidias struunt. Vir duplici animo inconstans est, in omnibus uis suis. Et à bilinguibus nihilo minus cauendum. Admiratus est olim Satyrus (si Aniani fabulatoris apologo credimus) hoīem, nec uitæ illius consuetudinē diutius ferre potuit, quod illā ex uno ore, & calidū, & frigidū spirare cōperisset. Nos illi ministeriū in pauperes cōmittimus, qui inconstantia linguæ præditus est? Olim non nisi optimi ciues præficiabantur ecclesiæ bonis, qui ea fideliter in elemosynam pauperum distribuere. Quæ in re ipsi apostolos, ut uerbo salutis commodius inuigilarent, subleuarunt: cuius rei adhuc uestigium in

Prover. 8

Eccle. 6

Iacob. 3

Cap. III ANNOT. IN EPIST. PAULI

Acto. 6 Actis apostolicis legere licet, capite sexto.

Non multo uino deditos. Non solum à temulentia abesse ministros uoluit, sed etsi minus inebrientur, tamen ab immoderatiore uini usu abstinere, quod immodica uini auuiditas, animi neruos, ad omne opus præclarum, reddat imbecilliores. Diuinæ sapientiæ præceptum est, ne reges immodice assuescerent uino: Ne forte, inquit, bibant, & obliuiscantur iudiciorum, & mutant causam filiorum pauperis. Quod hic nõ minori studio à ministris sanctorum requirit Apostolus: addens etiam, ne turpiter lucrum quoquo modo per auiditiam sectentur. Nam qui animum suum priuatis lucris addictum habet, difficilime puras manus, ab ecclesiæ bonis, retracturus est. Mementote quæso Acham illius, qui precio spoliarum ex Hiericho congregatorum illecltus, contra mandatum domini de anathemate sibi clam usurpauerat quædam: quem ob id, ad uerbum Iosue, uniuersus Israël lapidibus obruit. Mementote Giezi illius, qui plus iusto lucrum sequutus, à Naaman Syro, argentum & uestes mutatorias, præter mentem Helisei domini sui, accipiens, lepra percutitur. Sic hoc loco turpiter lucri auidos, auaros intellige, & pecuniæ inhiantes. Caterum quod ait: Tenentes mysterium fidei, cum pura conscientia: idem est cum eo, quod supra capite primo dixerat: habens fidem & bonam conscientiam, qua repulsa, nonnulli circa fidem naufragium fecerunt.

Hoc est

Hoc est, ut per fidem firmati, nihil dubitent de promissis dei: & ut fidei bono, uitæ quoq; innocentia respondeat. Cohærent enim fides & bona conscientia, ita ut si fidem amittas, conscientiam sinceram perdideris oportet. Qui autem fidem inconcussam & conscientiam bonam coniungunt, hi neq; dicunt aliud, neque agunt quicquã, quod nõ prius in corde per fidem sentiunt. Est enim fides sensus misericordiæ dei, quo qui caret, conscientia periclitetur oportet. Ideo apostoli septem spectatæ probitatis uiros, plenos spiritu sancto, & sapientia, huic negotio præfecerunt. Quemadmodum autem prudens quispiã paterfamilias, nõ statim empto à se seruo domus suæ curam mandat, sed multo hunc prius tempore explorat, an probus, an improbus appareat: ita in eligendis sanctorum ministris, nulli protinus committenda bonorũ ecclesiæ administratio, nisi post acceptum baptismũ, fidem suam diu iam coram ecclesia, integris moribus manifestam fecerit. Sic nec episcopũ ferre uoluit, qui esset neophytus. Ac ideo ait: Probentur prius, deinde ministrent sic, ut nemo possit illos criminari: quod in superioribus copiose etiam ab episcopo requisitum, quem cum omni prorsus ecclesiæ familia irreprehensibilem esse uoluit, non tam in oculis mundi, quàm dei. Cui præcepto etiamnum hodie ex æquo parere debemus & priuatim singuli, et publice uniuersi, per Christũ dominũ nostrũ, AMEN.

Acto. 6

HAud sibi Apostolus satisfecisse arbitratus est, si
 episcopis duntaxat, & reliquis ecclesie mini-
 stris certa quedam officia, ceu regulam uitae quanda
 praescriberet, nisi etiam liberos & uxores illorum ad
 honestae uitae conuersationem instituisset. Nam ea est ho-
 die mortalium conditio, ut tamen si doctor ipse per sese
 modestia uitae aedificet, ac in infinitum uerbis de uirtu-
 tibus disserat, nisi tamen & uxor, & familia, eam do-
 ctrinam per opera expresserint, non tantum sermone
 suo prodest, quantum nocet intemperantia domesti-
 corum. Si uero & ipsa familia uirtutem uerbi sancti
 per opera testatur, dignus fide censebitur episcopus,
 ad ea inuitans reliquos, a quibus non abhorret ipse
 familia. Quod si familia nostra peccatis adhuc capia-
 tur, nec ut liberetur studemus: qui alienum admonebi-
 mus, ut peccatum aliquod declinet? Quomodo spoliatum
 & uulneratum, ut in euangelica historia traditum est,
 cum Samaritano, recte curabimus, qui nostra & nos-
 trorum uulnera non curamus? Videndum potius, ne
 fauciatum proprio morbo, peccatis nostris occidamus:
 dum ad poenitentiam prouocamus alios, dum spem salu-
 tis, & misericordiam dei patris promittimus, ipsi securi
 interim in uia peccatorum ambulantes, neque spem un-
 quam salutis concipimus, neque misericordiae dei aby-
 sum consideramus. Poterit autem haec omnia, eo effia-
 cius

cattius cæteris cõmendare episcopus, quo magis uxor illius ad Apostoli præceptum, moribus sanctis, accesserit. De quo sic scriptum est:

Vxores similiter modestas, non calumniosas, sobrias, fidas in omnibus.

Felicissima surgentis adhuc ecclesiæ tẽpora fuerint oportet, cum quod integra episcopis nubendi potestas erat, tum quod tales ducebãt uxores, à quibus huiusmodi uitæ integritas tutò requiri posset. Est aut̃ uxor ornamentũ & gloria domus, modò si uere pietatẽ suscipiat, si uere mariti sui mores referat. Vt enim episcopos & ministros irreprehensibiles esse uoluit Apostolus, ita & uxores. Episcopus rebus aduersis non cedere, neque item in prosperis non certa illi consiliorum ratio constare debet. Et sapientissimus ille est, qui æquo animo utriusq; fortunæ statum expectat, nec illius iniquitate succumbit unquam. Eandem siue sapientiam, siue modestiam dicas, ab uxoribus ministrorum requirit Apostolus. Qua de re, non uebeor hic & ex ethnicorum comædijs aliquid admiscere, quod sacris literis consentiat. Nam percontanti cuidam, quænam mulier uideretur multo sapientissima: responsum est: quæ cum res secundæ sunt, se poterit noscere, & illa quæ æquo animo patietur sibi esse peius quàm fuit. Hinc quæ

Cap. III ANNOT. IN EPIST. PAULI

Plautus in
Amphit.

dam, cum acerbius obiurgaretur à quodam, fidenter pro se dicebat: Non ego illam mihi dotem duco esse, quæ dos dicitur: sed pudicitiam, & pudorem, & sedatum cupidinem, Deum metum, parentum amorem, & cognatum concordiam: Atque ut munifica sim bonis, prosum probis. Amplissimum patrimonium, si hisce dotibus accesserit Christi fides. Erant his dotibus præditæ olim uxores illæ patriarcharum & prophetarum. Hodie ne tales habeant episcopi, contra diuinum præceptum, contra apostolicas traditiones, nuptiæ illis auferuntur. Proinde impius sit oportet, quisquis ad Apostoli præceptum ambulante episcopi uxorem, conuicijs inceserit. Quod si quæ sunt intemperantiores, ac minus constantes in obeundis Christianis rebus, mores illarum & inconstantiam fidei potius doleamus, non coniugium uituperemus, quod benedicente deo, in remedium incontinentiæ datum est hominibus. Porro quæ pudicæ sunt, quæ neminem offendunt, nimirum illæ nonnunquam ad ambulandum in uia uirtutis constantiores sunt ipsis uiris. Et in subleuandis proximi necessitatibus, prouiores sunt foeminae. Parcius utuntur diuitijs quam uiri: ac ideo citius elemosinae beneficium in pauperes Christi conferunt. Ornamentorum & uestium insignijs tam non cupiunt placere, quam quod mundo seruire non uolunt. Placet magis abiectus cultus, quam pudor abiectus. Satis preciosus est ornatus, qui honeste mundus

mundus est. sordidus nō est. Talis Susanna filia Hel- Danie. 13
 chie, uxor Ioachim, pulchra nimis, & facie decora fu-
 isse perhibetur, quæ utiq; modestiæ morum, & mun-
 ditia cordis longe reliquas corporis dotes superabat.
 Talis Sarai, ad cuius potissimum exemplum reliquas 1. Pet. 3
 uxores uiuere monet in priore epistola Petrus: quæ li-
 cet, ut scriptura loquitur, pulchra nimis, tamen, meo
 iudicio, in officijs pietatis, marito suo Abrahamo, ni-
 hilo reperta est inferior. Sunt præterea plures aliæ,
 ad quarum exemplū, si sese composuerint episcoporū
 uxores, contemni nequeunt. Sed hæc missa sint. Pro-
 inde quid amplius ab episcopo, & ministris, requirat
 Apostolus, uideamus.

Diaconi sint unius uxoris mariti, qui
 liberis recte præsent, & proprijs familijs.
 Nam qui bene ministrauerint, gradum
 sibi bonum acquirunt, & multam liber-
 tatem in fide, quæ est in Christo Iesu.

Eadem sunt præcepta, quibus paulò ante obliga-
 uerat episcopum. Maritus autem unius uxoris est, cui
 honorabile illud inter omnes gentes coniugium & cu Hebr. 13
 bile impollutum, plusquã scortatio, plusquã ullū adul-
 terium complacet: sciens quod scortatores & adulte-
 ratores iudicaturus est deus. Proinde nō minor quàm
 ab episcopo, à diaconis requiritur labor: imò nō alia

Cap. III ANNOT. IN EPIST. PAULI

cura, non aliud studium, in educandis liberis, ac gubernanda familia. Vtrobique sapienter circumspicendum, ne uel parentes studium rectæ educationis remittant, ne filij paternas castigationes minus patienter ferant. De utroque autem in Prouerbijs dictum est. De hoc

Prouer. 13 quidem sic: Filius sapiens, doctrina patris: qui autem illusor est, non audit, cum arguitur. De illo autem sic: Qui, inquit, parcit uirgæ, odit filium suum: qui au-

Ibid. 29 tem diligit illum, instanter erudit. Et iterum: Virga atque correctio, tribuit sapientiam: puer autem qui dimittitur uoluntati suæ, confundit matrem suam. Nos

Deut. 21 ta est lex Mosi, quæ contumacem & proteruum filium, qui non audit patris ac matris imperium, & coercitus obedire contempserit, populo ciuitatis lapidandum exponit, ut audiens hæc uniuersus Israël pertimescat. Qua lege non solum ministrorum filios perstringit Moses, sed prorsus uniuersorum. Quod ideo acerbius à me dictum est, ut intemperantissimæ inuentutis nostræ inobedientiam uel obtunderem pernitus, uel saltem aliqua ex parte plus illi iuxta timoris ac pudoris incuterem.

Nunc redeundum, ad Apostoli uerba. Quid est quod dicit: Qui bene ministrauerint, gradum bonum sibi acquirunt, & multam in fide libertatem? An qui bene ministrat res sanctorum, statim per gradus ascensurus est ad episcopi usque sublimitatem? Non hoc

uult

uult Apostolus. Neque enim habuit totolim inutiles gradus ecclesia sanctorum, quot hodie est cernere in ecclesia Romana. Non habuit inquam ecclesia olim dignitates, sed officia: non honores, sed labores. Tamen si quispiam ministrorum, per fidei libertatem, eousque ascenderit, ut & prophetiæ donum à deo accepisse probabiliter intelligi possit, non repugno, modo sic uisum sit ecclesiæ, si episcopi officijs, tanquam dignus, præficiatur. Nos tamen & aliam sententiam asserimus, quæ magis exprimere uidetur genuinum apostolicorum uerborum sensum. Itaque sensus est: si quispiam sic est affectus, ut talentum sibi concreditum, hoc est, donum à deo acceptum, non in terram desinat, sed fideliter ad totius ecclesiæ utilitatem impendat, is tanquam per gradus quosdam, in eodem dono proficiendo, ascendit, donec semper magis magisque ecclesiæ prodesse, & uelit, & queat. De quo Christus dixit: *Omni habenti dabitur, & abundabit.* Sic gradum bonum acquirere, est augmentum donorum spiritus dei capere, qui diuidit peculiariter unicuique sicuti uult. Porro quisquis accepto dono, inerti se ocio addixerit, tantum abest ut illi augeatur donum, ut etiam eo, quod habere uisus est, iusto dei iudicio, priuetur. In summa, per gradum bonum, & libertatem in fide eos intelligit, à quibus maiorem subinde semper ecclesia sibi sperare possit utilitatem. Sequitur:

Matt. 25

1. Cor. 12

Hæc tibi scribo, sperans fore, ut ueniã ad te citò: quod si tardius uenero, ut no- ris quomodo oporteat in domo dei uer- sari: quæ est ecclesia dei uiuentis, colu- mna & stabilimentum ueritatis.

Hæc dicit, ne nimis uisendi magistri desiderio cape- retur discipulus. Et quanquã ita secum constituerat, coetum illum Ephesinæ ecclesiæ breui quidem inuisu- rum, tamen quia spiritus dei agebatur imperio, merita- tò ambigere uidetur, an se ad illos recipere queat, an- minus. Sed tamẽ quicquid illud est, certiozem reddere uoluit Timotheũ, quomodo oporteret interim, in aba- sentia sua, in domo dei conuersari: quæ est, inquit, ecc- lesia dei uiuentis, columna & stabilimentũ ueritatis.

Confert autem ecclesiam Christianorũ, cum syna- goga Iudeorũ: quod synagoga umbras tantũ rerum sequuta fuerit, neq; unquã per prædicationẽ legis, ue- raciter ad cognitionem uiuentis dei pertinere potue- rit. Lex enim nihil ad perfectionẽ duxit: quod umbras saltem, nõ ueritatem habuerit futurorũ bonorũ. Eccle- sia autem quia nõ umbras, sed ipsam ueritatem sequi- tur, iure templũ dei dici meretur. Iudaici templi lapi- des nõ accrescebant, imò nec lapis super lapidem man- sit, quemadmodũ Christus prædixit. At in hoc tem- plo ipsemet Christus lapis est angularis, imò funda- mentum,

Hebr. 7

¶ 10

Luc. 19

mentum, quod unum & solum totius ædificij molem
 sustinet: lapis scilicet uiuus, ab hominibus quidẽ repro
 batus, apud deum uero electus: de quo alibi etiam dici
 tur, quod ipse sit fundamentũ apostolorũ & propheta
 rum, super quod ædificamur & nos, ueluti uiui lapi
 des, domus spiritualis, sacerdotiũ sanctum, ad offeren
 dum spirituales hostias, acceptabiles deo per Iesum
 Christum. De hoc templo in posteriore ad Corina
 thios epistola manifestius dicitur: Nam uos, inquit, tẽ
 plum estis dei uiuentis, sicut dixit deus: Inhabitabo in
 illis, & inambulabo, & ero illorum deus, & ipsi
 erunt mihi populus.

Eph. 2

1. Pet. 2

2. Cor. 6

Dicitur autem hæc ecclesia columna & stabilimẽ
 tum ueritatis, quia fundata est supra firmam petram:
 quam nullus descendens imber, nõ uenientia flumina,
 non flantes uenti deicere possunt. Nam credentes uer
 bo promissionis dei firmati, aduersus omnes errorum
 turbas, aduersus impiorum persecutiones, aduersus
 principis mundi huius insultus, deniq; aduersus omnẽ
 inferorũ portarum potestatem infracti, inconcussiq; in
 finem usq; perdurant. Sic Christus dixit: Et portæ in
 ferorum non præualebunt aduersus eam. Hinc illud
 uulgatissimũ iactatur oraculum: Ecclesia, quia regi
 tur à spiritu sancto, errare nõ potest. Et iure quidem.
 Nam quia Christũ sequitur, qui uia est ad patrem, im
 possibile fuerit errare illam. Quomodo autem nõ esset

Matt. 7

Ibid. 16

columna ueritatis, quæ Christum summã illam patris
 cœlestis ueritatẽ habet, qui proculdubio falli sponsam
 suam non patitur? Aut quomodo non foriiter aduersus
 mortẽ dimicaret, quæ uitã in se Christũ prorsus cum
 omnibus bonis suis, cõplectitur? Hæc admonẽda, hæc
 prædicanda in domo dei: ubi nõ umbræ honorũ osten
 duntur, sed ipsemet Christus uia, ueritas, & uita præ
 dicatur: ex quo illud ueræ pietatis mysterium innotu
 it credentibus, de quo sic dicentẽ audiamus Apostolũ:

Et citra controuersiam magnum est
 pietatis mysterium. Deus manifestatus
 est in carne, iustificatus est in spiritu, uis
 sus est angelis, prædicatus est gentibus:
 fides illi habita est in mundo, receptus
 est in gloria.

Sex per ordinem recenset, quæ singula citra omnẽ
 dubitationem, magnis referta sunt mysterijs. Nam, ut

I
 Philip. 3 de primo dicam, quid mirabilius quàm deum appare
 re mundo, in carne mortali? Qui in forma dei erat,
 formam serui accepit, & habitu inuentus ut homo.

I. Ioan. 1 Qui in principio uerbum apud deum, carnem induit.
 De quo Ioannes ait: Quod erat ab initio, quod audiu
 imus, quod uidimus oculis nostris, quod perspexi
 mus, & manus nostræ contrectauerunt de sermone
 uite, & uita manifestata est, & uidimus, etiam testamur:

mur: & annunciamus uobis uitam eternam, quæ erat apud patrem, & manifestata est nobis. Quando uisus est: quando manifestatus est: cum puer natus est nobis, cum filius datus est nobis: cum multifarie, multisq; modis per miracula diuinitatis suæ gloriam ostendit.

Sed hoc quod sequitur durius fortasse quibusdã uis debetur. Dicit enim: Iustificatus est in spiritu. An non ipse deus iustificat impium? A quo iustificatione accipit deus: num ab angelis, aut ab hominibus? sed angeli & homines ab ipso iustificatione expectant. Quorum igitur hæc tendunt? De assumpta humanitate uerbi dei dicuntur hæc. Nunc uero quia deus & homo unus est Christus, deus iustificatus esse dicitur: nõ quidem in abstracto, siue in substantia, alioqui deitas ipsa iustificata esset, quod absurdum est, & planè impium uel cogitare humanum pectus: sed in assumpta serui forma: de qua Euangelista Ioannes: Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius. Et in Psalmorum libro: Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te deus, deus tuus oleo letitiæ præ confortibus tuis. Siquidem ita in Christum hominem omnes iustitiæ riuos infudit pater, ut placuerit ipsi, in illum omnes thesauros sapientiæ ac scientiæ recondere: planèque uoluerit ut in illo inhabitaret omnis plenitudo deitatis corporaliter. Ideoque in Euangelio Ioannis cap. primo scribitur: Plenus gratia & uer-

II

Ioan. 3

Psal. 44

Col. 2

Ioan. 1

Cap. III ANNOT. IN EPIST. PAULI

- ritate. Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiã pro gratia. Gratiã scilicet iustificantis nos dei, pro gratia iustificati Christi: quia ipse factus est nobis sapientia à deo, iustitiãq; & sanctificatio, & redemptio, ut quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur, in domino gloriatur.
- I. Cor. I
- III Visus est angelis. Non solum cum hominibus in terra conuersatus est, sed & angelos hoc mysteriũ laudare nõ potuit. Mox enim nato in carne domino, uigilantibus pastoribus assistit angelus, atq; ex pauescentibus dixit: Ne timeatis: Ecce enim annuncio uobis gaudium magnũ, quod futurũ est toti populo, quia natus est uobis hodie seruator. Ac subito facta est cũ angelo multitudo militiæ cœlestis, laudantiũ deum, & dicentium: Gloria in altissimis deo, & in terra pax, hominibus bona uoluntas. Legimus & alio loco, domino ministrasse angelos. Et Petrus apostolus de hisce mysterijs sanctificatis in Christo dicit: Quæ nunc annuntianta sunt uobis, per eos, qui uobis prædicauerunt Euangelion, per spiritum sanctum emissum è cœlo, in quæ desiderant angeli prospicere.
- Luc. 2
- IIII Prædicatus est gentibus. Sic à prophetis ferè omnibus, tum præcipue ab Esaia, prædictũ: Populus, inquit, qui ambulabat in tenebris uidit lucem magnam: habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis. Sic Simeon ille iustus, Christum lumen ad reuelationem
- Matt. 4
- I. Pet. 1
- Luc. 2

tionem gentiū dixit. Et Christus prædicari iussit in nomine eius poenitentiam & remissionem peccatorum, Luc. 24 in omnes gentes.

Nec fuit inefficax hæc prædicatio. Nam quod nulla sapientia humana, nullæ humanæ persuasionis vires efficere potuerunt, hoc una & simplex illa ueritatis oratio præstitit, ut fides illi adhiberetur in uniuerso mundo: alioqui quid opus fuerat misisse prædicatores, si nulla fides habenda erat tam inusitato in oculis mundi mysterio? Nunc autem non frustra exiit solus prædicationis apostolorū, sed ut scriptum est: Illi uero egressi, prædicauerunt ubiq; domino cooperante, & sermonem confirmante, per signa sequentia. Mar. 16

Hinc & in terris, & in cælo receptus est in gloria. In terris quidem, quod remissionem peccatorū ac cepturus sit per nomen eius, quisquis crediderit in eum. Et ut omnes honorent filiū, sicut honorant patrem: imò ut omnis lingua confiteatur, quod dominus sit Iesus Christus ad gloriā dei patris. In cælo autem, quod destructa morte, famulantibus angelis uictor in cælum conscenderit, nimirum in dextera dei sedens, ut interpellet pro nobis: qui nihil non impetrat à patre, qui est deus benedictus, AMEN. VI Acto. 10 Ioan. 5 Philip. 2

DISTRIBVTIO X

Quæ sint Christianorum episcoporum cum doctores, tum officia, affatim iam audiuius. Illi

III ANNOT. IN EPIST. PAULI

Ioan. 15 nanq; quia in uite uera manent, ab agricola patre illo
 cœlesti indies magis magisq; per uerbū fidei, purgationē accipiūt, donec studio & cura gratiæ illius, copiosissime bonorū operū fructibus respōdere queant.
 Cum nanq; sint plātatio patris cœlestis, tam non possunt nō ferre bonos fructus, q̄ quod ægre est animo illorum, nō posse in omnibus referre Christū: qui solus omnes boni episcopi partes in se q̄ plenissime absoluit.
 Vellent inquā, si possent, in omnibus referre Christū,

1. Pet. 2 pastorē & episcopū animarū nostrarū, qui de seipso
 Ioan. 10 uerissime dicere potuit: Ego sum pastor bonus, & animam meā pono pro ouibus meis, & uitam æternā do eis, nec peribunt in æternum, neq; rapiet eos quisquā de manu mea.

Quia uero nouissimis temporibus, alieni quidā ab his uirtutibus, gubernacula ecclesiæ sanctorū accepturi erant: quales olim habuisse Israëlem ab Ezechiele
 Ezech. 34 percepimus, qui pascebant semetipsos: lac comedebāt ouiu, & lanis carū operiebātur: & quod crassū erat, occidebant: gregē autē domini nō pascebant: quod infirmū, nō consolidabāt, & quod ægrotū nō sanabant: quia inquam alieni, fures & latrones aliunde in ouile Christi ascensuri erant, qui nō Christū, sed aliū quendam lōge diuersum ab ingenio & natura Christi, imitaturi essent: nempe pastorē illum stultū, de quo domi-

Zacha. 11 nus ad Zachariam prophetā loquitur, dicens: Adhuc sume,

fume, inquit, tibi uasa pastoris stulti: quia ecce ego suscitabo pastorem in terra, qui derelictis non uisitabit: dispersum non quaeret, & contritum non sanabit: et id quod stat, non enutriet, & carnes pinguium comedet, & unguulas eorum dissoluet. O pastor, o idolum, derelinquens gregem. Hic tantae crudelitatis pastor, cum membris suis pseudepiscopis, his nouissimis temporibus in mundo, imò in templo dei sedens, & ostentans seipsum esse deum, regnaturus, describitur hoc 4. cap. ab Apostolo. Interim tamen solícite admonet nos, ne aures aut animas praebamus doctrinae illius, quam doctrinam demoniorum, & imposturam appellat, dicens:

CAPVT IIII

Spiritus autem certò loquitur, quod in posterioribus temporibus descendent quidam à fide, attendentes spiritibus impostoribus, ac doctrinis daemoniorum, per simulationem falsiloquorum, cauterio notatam habentium conscientiam, prohibentium contrahere matrimonium.

Infustum facinus, ac superstitione plenum, quod in nouissimis temporibus ecclesia illa malignantium designatura esset, Apostolus noster certis nonnullis per spiritum

sanctum, argumentis deprehenderat. Neque enim eo adhuc tempore, spiritus ille cognitor futurorum ecclesie oblatum erat: id quod uarijs scripturæ sanctæ locis, certò cognoscere licet. Nam idem Apostolus noster alibi eiusdem spiritus numine afflatus, præsbiteris ecclesie Ephesinæ loquens: Ego, inquit, noui hoc, quod ingressuri sint post discessum meum, lupi graues in uos, non parcentes gregi. Per idem ferè tempus quidam ex his, qui ab urbe Hierosolymorum, Antiochiam concesserant, nomine Agabus, significabat per spiritum, famem magnam futuram in toto orbe terrarum: quæ deinde accidit sub Claudio Cæsare. Quales autem afflatus illi sunt, fateor ignorare me, ut puta qui nihil horum senserim unquam. Neque itè magnopere laborandum nobis, ut futura præsciamus, cum præcipue quod dominus apostolis dixerit sciamus: Non est, inquit, uestrum nosse tempora, & articulos temporum, quos pater in sua ipsius constituit potestate: quin potius præcinctis, lubricæ carnis nostræ, lûbis: ac accensis, bonorum operum, lucernis, expectemus dominum nostrum à nuptijs reuertentem: ut cum uenerit & pulsauerit, confestim aperiemus ei.

Porrò nouissima, siue posteriora tempora dicta sunt, quibus Euangelion magni dei prædicari cœpit. Non enim alia restat post Euangelij prædicationem, innouatio mundi, præterquam quæ in secundo aduentu Christi futura est. Erat quidem Euangelion, etiã tempore

pore legis, sed reuelandū adhuc. Nam etiam ante prædicatum per apostolos Euangelion, scripturæ sanctæ reuelandū mundo Euangelion prædixerunt. Respexit huc Apostolus alio loco, cum diceret: Hæc autem omnia in figura contigerunt illis: scripta uero sunt propter admonitionē nostri, in quos fines seculorū inciderunt. Nec aliud uoluit Ioannes in epistola sua, scribens: Filioli, inquit, nouissimū tempus est. Nec quēquam moueat, quod Paulus hic dicit, ὅτι ἔσται καὶ ποῖς, id est, posterioribus temporibus. Ioannes uero ait: ἔρχεται ἡ ὥρα καὶ ἡ σὺν: quod nouissima hora, siue nouissimum tempus interpretari possumus. Respexit ad Christiana tempora Iacob patriarcha, quando congregatis filiis annunciauit quæ uētura essent ἐν ἔσχάτω τῶν ἡμερῶν, quod interpres noster, in nouissimis diebus, uertit. Sic apud Esaiam: Et erit, inquit, ἐν τῷ ἔσχάτῳ ἡμερῶν preparatus mons domus domini in uertice montium, & eleuabitur super colles. Est præterea omne illud tēpus à primo Christi aduētū, ad secundū usq; nouissimū, siue posterius tempus. Omnia enim, ut Christus dicebat, cōsummata sunt. Et in Galatis plenitudo temporis appellatū est. In euangelicis literis, à Christo, undecima hora uocatur, qua ociosi in uespera iam mūdi, in uincā cœlestis patrisfamilias cōducuntur. In his itaq; ultimis temporibus, quibus maxime prospiciendum omnibus, ne dies illa domini nos tanquam

I. COR. 10

GENE. 49

ESAI. 2

IOAN. 19.

GAL. 4

MATT. 20

- fur, incautos opprimeret, exorituos quosdā dicit Apo-
 stolus, qui relicto fonte illo uiuo deo, cisternas sequen-
 turi essent, quæ, ut loquitur Propheta, nō possunt cōtine-
 re aquā: hoc est, à fide in Christū, in robur carnis suæ
 cōsiderēt: qui à uerbo dei, ad hūanas cōstitutiones de-
 ficerēt. Quæ quidē defectio, primū per cū uiribus ro-
 borata est, de quo in hæc uerba apud Daniel. scriptū
 Danie. II est: Et, inquit, elcuabitur, & magnificabitur aduersus
 omnē deū. Et aduersus deū deorū loquetur magnificā,
 & dirigetur, donec cōpleatur iracūdia. Et deū patrū
 suorū nō reputabit, & erit in cōcupiscentijs scēminā-
 rū, nec quenq̄ deorum curabit, quia aduersus uniuersa
 consurget. Deū aut̄ Maozim in loco suo uenerabitur,
 & deū quē ignorauerūt patres eius, colet auro & ar-
 gento, et lapide precioso, rebusq̄; preciosis. Agere cō-
 pit ille, etiamdū uiueret adhuc Apostolus, mysterium
 iniquitatis suæ. Cuius aduentus secundū operationē sa-
 2. Theß. 2 tanæ esse describitur, cū omni potētia, et signis, ac pro-
 digijs mēdacibus, & cū omni deceptione iniustitiæ, in-
 his qui pereūt, pro eo quod dilectionē ueritatis nō re-
 ceperunt in hoc, ut salui fierēt. Et propterea mittet il-
 lis deus efficaciam illusionis, ut credāt mendacio, ut iudi-
 centur omnes qui nō crediderūt ueritati, sed approba-
 uerunt iniustitiā. Nimirū ille est, cuius membra, ubi ue-
 3. Pet. 2 hementer, ut Petrus testatur, fastuosa uanitatis uerba
 insonuerint, inescant hoīes per concupiscentias carnis
 uoluptas

voluptatibus, eos qui uere aufugerant, eos qui errore
 cōuersantur, dū illis libertatē pollicētur, cū ipsi serui
 sint corruptionis. Qui et clam inducēt sectas pernicio
 sas, etiā deū qui illos mercatus est, abnegātes: accersen
 tes sibi ipsi celerē interitū: et pleriq; sequētur illorū
 exitia, per quos uia ueritatis maledictis afficietur, et
 per avaritiā factitijs sermonib. de uobis negociabūtur:
 quibus iudiciū iam olim nō tardat, et perditio illorum
 nō dormitat. Hæc copiosius adduco, ut sciatis quinam
 illi sint impostores, et doctores doctrinæ dæmoniorū.
 Nō una dūtaxat est persona Antichristi: ingēs corpus
 est, uastissimū regnū est. Dicitur quidē homo peccati,
 filius perditionis: at potestas illius ualidior est omnibus
 huius mūdi regnis. Ac ideo à Daniele, rex, nō unius sū Danic. 8
 ciei, sed facierū dictus est. Et Ioan. in epist. sua: Et sicut, I. Ioan. 2
 inquit, audistis, quod Antichristus uēturus sit, nūc An
 tichristi multi facti sunt: qui quidē operarij dolosi sunt,
 sumpta persona apostolorū Christi: atq; haud mirum,
 quandoquidē ipse satanes trāsfiguratur in angelū luz. 2. Cor. II
 cis. Nō magnū est igitur, si et ministri illius personam
 in se trāsferunt, quasi sint ministri iustitiæ, quorū finis
 erit iuxta opera eorum. Itaq; sub specie pietatis, atq;
 adeo in ipsa ecclesia doctrina et potestas Antichristi,
 per eos potissimū qui ficta sanctimonia spiritus, caute
 rio notatā habuerint cōscientiā, ostētabitur: sicut scri
 ptū est, quod Antichristus in tēplo dei sessurus sit, atq;
 ostentaturus seipsum esse deum. l 4

Porro cum multa sint, quibus Antichristus cum re-
 gno suo, Christum impugnat: cum multa sint, quibus
 euangelicam ueritatem obscurare nituntur, ueri illi
 inimici crucis Christi: duo tantū hic ab Apostolo rea-
 censentur: Coniugij scilicet ablatio, & ciborū super-
 stitiosa abstinentia. Ex quibus facile colligimus nos,
 quæ illis, in reliquis constitutionibus suis adhibenda sit
 fides, qui tam ubiq; gloriā hominū quærent potius,
 quàm gloriam dei. Sed ut paucis de coniugio aliquid
 dicam. Certe Christus de cœlibatu loquens, non, in-
 quit, omnes possunt capere, sed quibus datum est: libe-
 rum nubendi ius reliquit omnibus, qui immodicè igne
 concupiscentis carnis suæ, urerentur. Antichristus,
 quos semel donis suis, crapula, diuitijs, dignitatibus,
 potentia, ac superstitionis illis ementis sanctimonie ti-
 tulus sibi conciliauerit, adeò uotiuo cœlibatus capistro
 constringit, ut prius supra illis permittat, & adulter-
 ia, & alia id genus inauditæ libidinis portenta, quæ ut
 alicui suorum coniugij remediū (quod magis impera-
 uit Christus, quàm consuluit) tutò quærere liceret. Nō
 hoc uoluit à principio conditor rerum deus. Nam cre-
 auit deus hominem, ad imaginem & similitudinē suā:
 ad imaginem dei creauit illum, masculum & fœminā
 creauit eos. Non solum masculus creatus dicitur, sed
 & fœmina: atq; hoc duplici sexu etiamnum hodie cō-
 stat humanū genus. Non enim frustra deus duplicem
 hanc

Matt. 19

Gene. 1

hanc maris & fœminæ naturam creauit, sed in hoc creauit, ut duæ hæ naturæ coniungerentur: unde etiã aduersarij ueritatis, coniugiũ uocant, ubi mas & fœmina coeunt in unum: id quod Adam spiritu dei edoctus intellexit, dicens: Et erunt duo in carne una. Præ Gene. 2 cepit etiam deus, ut hæ duæ creatæ à se naturæ, atque iam simul coniunctæ crescerent, multiplicarenturq;: Illis præterea mirandam quandam mutæ charitatis flammã in seuit, ut ui quadam naturali ferantur, illi tam sancto præcepto creatoris, obtemperare. Neque ab hoc crescendi, propagandiq; præcepto quisquam excipitur, nisi quem ipsemet deus, sublimiore illo ac omnes humanas uires excedente dono dignabitur.

Hac re motus Apostolus noster, nõ ausus est, quicquã exigere à Corinthijs, quod diuersum diuino præcepto uideri poterat. Ipse nanq; cum præceptũ domini, de uirginibus, nõ haberet, caute tantum & sapienter consuluit illis, ne cui fortè inijceret laqueũ, à quo tandem qui se explicare uellet, sine periculo conscientie, nequiret. Nouerat Apostolus, quàm esset sublimè donum uirginitas, & quàm paucis datum. Nouerat nihilo secius tamen etiam honorabile esse inter omnes gentes coniugiũ, & cubile impollutũ. Haectenus nemo spreuit cum qui episcopi munus appetijt, quod honestum opus sit episcopi munus. Eum qui propter stultitanda connubium appetit, quia honestum opus

1. Cor. 7

Hebr. 13

Cap. III ANNOT. IN EPIST. PAULI

desiderat, cur spernimus? An inhonestum opus desiderat, qui, dum uritur, coniugiū appetit? Nō puto. Neq; enim nō uere dictū est ab Apost. Propter supra uitanda, suā quisq; uxore habeat, & suū quæq; uirū. Et iterum: Satius est matrimoniū cōtrahere, q̄ uri. Vos qui capita estis in populo, ferre potestis, ut scortis cōmisceantur ministri sanctorum? Heus hodie quæ Circe animos uestros tam ab omni honestate, in tam scedā turpitudinē transformauit, ut magis placeat hypocritica illa quorundā & uere immūda puritas, q̄ nudū illud ac uere castū paucorū coniugiū? O secula, ô mores, atq; ô blasphemias. In precio habetis qui scortis communiacant: qui casti cōnubij leges sequūtur, exploditis, proscribitis, ac igne & ferro impetitis? Sed paulisper hic animi dolore cōtinebo, quādo hac in re Antichristi doctrina, plus satis iam annis aliquot pietatis specie pijs mentibus impositū esse, inficias ire queat nemo, saltem cui pectus sapiat. Itaq; ad alterā partem doctrine demoniorum, cuius hic meminit Apostolus transitum faciamus. Ait Apostolus:

Iubentium abstinere à cibis, quos deus creauit ad sumendum cum gratiarum actione fidelibus, & his qui cognouerunt ueritatem: quod quicquid creauit deus, bonū sit, et nihil reijciendū,
 si cum

si cum gratiarum actione sumatur. Sanctificatur enim per sermonem dei, ac precationem.

O impudentiam. Etiam uictum illum hominis quotidianis imperio suo Antichristus paulatim per hypocrisim subdere studuit. Tam anxie querit undique lucrum: ubique fraudum retia tendit, ne quid se in uniuersis creaturis dei abscondere, ac arcæ illius numulariæ insidias effugere queat. Hoc hostis nocentior Christi, quod hæc agit sub prætextu pietatis, quod titulo sanctimonie munda commendatur. Quæ cæcitas, quod præposterum iudicium, sic pietatis partem, in delectu ciborum ponere, ut eos qui secus sentiunt, pro hæreticis ducamus? Cur non potius ad apostolicam regulam ambulamus? Qui, inquit, uescitur, non uescentem ne despiciat. Et qui non uescitur, uescentem ne iudicet. Qui uescitur, domino uescitur, gratias enim agit deo: & qui non uescitur, domino non uescitur, et gratias agit deo. Et alia quæ in epistola ad Romanos sequuntur: quæ omnia libera esse prædicauit Apostolus, modo quæ sunt pacis, sectemur: & quæ ædificationis, alius erga alium: ne offendiculum ponatur fratri, aut lapsus occasio enim est regnum dei cibus ac potus. Non (quia discrimen illorum, nihil habet momenti ad ueram pietatem) sed iustitia & pax, & gaudium in spiritu sancto. Sed quæ est hæc superstitio,

Cap. III ANNOT. IN EPIST. PAULI

ne dicam impietas, sic præcepto ligare fideles, ut sine peccato uesci non liceat cibus, quos ex æquo deus creauit ad sumendū cum gratiarū actione fidelibus? Fidelibus dico, quorum conscientia libera esse debent à quibuslibet traditionibus hominū, paparum, episcoporum. Neq; in hoc acceperunt autoritatem, ut quoquo modo obligarent conscientias fratrum. Neq; enim homines, hominum conscientijs præesse debent, id quod

1. Cor. 3 alibi testatur Apostolus: Omnia inquit, uestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephass, siue mundus, siue uita, siue mors, siue presentia, siue futura: omnia inquam uestra sunt, uos autem Christi, Christus uero dei. Ex quibus id tandem colligimus, quod reuera est: Papam, episcopos, & ministros reliquos, non priuatis, sed publicis usibus datos: non sua, sed nostra querere debere. Non aliam episcopis dedit dominus autoritatem, quam abiens in cælum apostolis suis dedit, dicens: Euntes ergo, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij, & spiritus sancti, docentes eos seruare omnia quaecunq; præcepi uobis. Non præcepit autem Christus ab hoc uel hoc ciborū genere abstinendum esse fidelibus: sed indifferenter & sine

Ibid. 17 ne omni ciborum delectu, docuit dicens: Non quod ingreditur in os, impurat hominem, sed quod egreditur ex ore, hoc impurū reddit hominē. E quibus tandem sic concludimus: indignū esse quauis reliqua creatura

dei,

dei, quisquis sine cognitione creatoris, uel à carnibus,
 uel alijs cibis iuxta humanum delectum, abstinerit.
 Nam sanæ doctrinæ repugnat, quisquis uel leuem pie-
 tatis partem in ciborum delectu positam esse arbitra-
 tur. Extant huius superstitionis, nostris adhuc tempo-
 ribus nõ obscura uestigia, dum pleriq; statis diebus sic
 ab esu carniũ, ouorum, lactis quoq; & butyri absti-
 nent, ut minus crimen existiment, furari, famã proxi-
 mi mendacio conspurcari, fornicari, quàm diebus $\pi\alpha\tau\epsilon\alpha\kappa\alpha\delta\omega\lambda\eta\varsigma$ aut sabbati, ut sic loquar, carnibus uesci.
 Quod malum equidem nõ ex apostolica doctrina, sed
 ex Antichristi superstiosa pietate, relictum esse uide-
 tur. Sic enim docuit Apostolus: Ne quis, inquiens, uos
 iudicet in cibo aut potu, aut in parte diei festi, aut no-
 uilunij, aut sabbatorũ, quæ sunt umbra rerum futurarũ
 rum, corpus autem Christi. Nec te moueat, quod &
 infideles utuntur creaturis dei: & Apostolus hic fide-
 lium duntaxat meminit. Nam infideles etiamsi nõ ra-
 ro abstinent ab esu carniũ, aut huiusmodi, quia tamẽ
 fide in Christũ carent, superstiosa religione commo-
 ti, abstinent, immeritò beneficiũ creaturæ dei abijci-
 unt. Non enim ut spiritui carnem subijciant, sed ut ius-
 titiæ quippiã per hoc sibi cumulent, abstinent. Quod
 & ipsum illis in cumulum damnationis cedit: & quod
 præter fidem abstinent, & quod ex operibus suis iusti-
 ficari quærent. Fideles autem omni creatura utuntur

Cap. III ANNOT. IN EPIST. PAULI

sine peccato: utitur uero nō ad ostentationē, uel ad uoluptatē, sed ad necessitatē et gloriā dei, qui hęc omnia creauit ad sumēdū, cū gratiarū actione fidelib. In sum

Tit. I ma: omnia pura, puris. Porrò pollutis et infidelibus, nihil est purū, sed polluta est illorū et mens et consciē

Porrò ideo pura sunt omnia puris, quia purificātur illis omnia, et sanctificātur per sermonē dei, & precationē. i. sanctificātur per uerbū dei (cui credimus) in subsidiū huius nostrę mortalitatis, ne utentes creaturis dei, peccemus. Ideoq; & preces ad deū fundimus, ut nos quoq; in his minimis, oculis misericordię suę respiciat: ac tandē illi pro collatis in nos clemēter beneficijs, gratias agimus. Nam licet bonę sint creaturę dei omnes, ut Moses testatur, tamē nobis bonę non sunt, nisi fide uerbi sancti, & gratiarum actione digni reddamur. De his (ait rursus ad Timotheū Apost.) si cōmonefeceris fratres, bonus eris minister Iesu Christi, enutritus in sermonibus fidei, bonęq; doctrinę, quam usq; sequutus es.

Cōsulere uult ministrū, persuadere quoq; & cōmonefacere, non autē imperare, quippe qui rex nō sit, sed minister duntaxat & dispensator mysteriorū dei. Quemadmodū Timotheus haud dubie fuit, qui ab ipsis usq; cunabulis in sermone fidei, ac sana doctrina enutritus, nō potuit non constanter asserere Euangelion Christi. Cui honor & potestas in secula, A M E N.

DISTRIBUTIO XI

HAud magno studio doceri poterimus, in quem torqueri debeāt, hęc quę nuper audistis, apostolica oracula, si recte cognouerimus quę quondam gesserit Ieroboam ille rex Israël: qui nõ satis esse putauit, si ipse peccatũ peccato adderet, nisi & illud cœu in cumulũ super adderet, ut & Israël peccaret cõtra dominũ deum suũ. Nam ipse (quę pessimis semper sunt studia) iuxta consiliũ cordis sui, nouos subinde sacrificiãdi ritus excogitauit: sacerdotes excelsoꝝ instituit: locum, cũ ipsis sacrificijs mutauit, & tẽpora, quo Israẽlem à ueri dei cultu auerteret. Insuper & odio Vatiniano atrocius, Dauidici regni reliquias, insectatus est, ut per uim occupati à se regni uires stabiliret. Sed nec sic durare potuit potestas illius: imò eam ob causam domus Ieroboam euersa est, excelsa destructa, sacerdotes interfecti. Proinde quod olim Ieroboam, sub lege ad huc constitutis Iudæis, facere non erubuit, hoc idem reuelati tempore Euangelij agere cœpit, homo ille peccati, filius perditus, qui in templo dei sedens, effertur aduersus omnem qui dicitur deus, aut numen: quando & regnum, sacerdotium spirituale, hoc est, uerum & genuinum ueri dei cultum, à populo sancto, specie quidem pietatis auferre non timuit, ac alios longe à uerbis domini diuersos ritus in ecclesiam sanctoꝝ induxit: Quem nisi mature spiritu

oris sui interficiet deus, non uideo quâ Christi regnum
 latius propagationē recipere queat. Regnū Christi,
 quia sacrum est, prophanas & aniles fabulas nō agno-
 scit. Regnū Antichristi, præterquā fabula, nihil est.
 An non fabula est, quod dicunt quidā, ac etiam perti-
 nacissime tueri conantur, quod quicquid Papa (etiam
 si parum respondeat uerbis diuinis) statue rit, illud
 protinus sub peccati mortalis pœna, seruandum esse?
 Non exercetur in his minister Christi, sed potius quæ
 sanam doctrinā decent, quæ & pietatem promouent
 Christianā, hæc docet, in his uersatur, in his sese exer-
 cet: id quod hisce uerbis à Timotheo requirit Apost.

Cæterum, inquit, prophanas & anil-
 es fabulas reiñce: quin potius exerce te
 ipsum ad pietatem. Nam corporalis ex-
 ercitatio paululum habet utilitatis: at pie-
 tas, ad omnia utilis est, ut quæ promissio-
 nes habeat uitæ præsentis ac futuræ. In-
 dubitatus sermo, dignusq̄, qui omni-
 bus modis approbetur.

Admonuerat discipulum, de his qui in nouissimis
 temporibus exoriturū essent doctrinæ dæmoniorū as-
 sertores. Nunc ne prophanis & anilibus fabulis ani-
 mum adijciat, commune facit. At uero prophanas uo-
 cat fabulas, quicquid nō in illa sacrosancta euangelicæ
 doctrinæ

doctrinae penetrabilia admitti meretur. Aniles autem, quia propter ineptam loquacitatem, nihil utilitatis adferunt auditoribus: ueluti si quispiam in exponendis fidei dei mysterijs multiloquas illas anas, quae à semel coeptis fabulis nunquam desistunt, imitetur: is nimirum semper peiores remittit auditores, nunquam meliores. Quibus incognita est uera animi pietas, sacra & prophana perinde esse ducunt. Et quanquam zelum dei habere uideantur, quia tamen scientia & iudicio spiritus

Rom. 10
Ioan. 6

carent, imò quia iustitia fidei carent, non possunt non Christo, Belial: iustitiam, iniustitiam: operi dei, quod est fides in Christum, opera ab hominibus excogitata, antepone. Hinc illae tot loquacissimae ac uere prophanae in ecclesiam irrepsere quaestiones, nempe: An Papa errare possit: an uniuersi in ecclesia Christi existentes, praecipis illius sine omni tergiversatione, obedire debeant: An oblatrandum illi sit, à doctioribus, si cum quotidie innumeras myriades animarum secum ad infernum detraxerit: An Christus, an, Papa, caput ecclesiae militantis: An sacerdotes & diaconi regni papistici, perpetuo, ceu quondam qui Cybeles sacris praerant, coelibes uiuere debeant: An iuxta scriptum pectoris sanctissimi Romani pontificis, merita Christi, dispensari possint: An grauius in deum peccent, qui pecunia illecti, pro defunctis fratribus participant mensae Christi: An blasphemus sit in promissa

sum & benedictum Abrahæ semen, qui operibus proprijs tribuit, quod scriptura sancta ubiq; gratiæ dei adscribit. Et alia id genus innumera, quibus uarie iam multis retro annis impositū est Christianis mentibus.

Quid dicam de tot prophanis uocibus, quibus optimis alioqui ingenijs hætenus illudsum est, ab ineptis quibusdam asinis non enim dicam Theologis. Neq; enī sacra uideri debent uoces illæ, quas toties, in contumeliã spiritus scripturæ sanctæ, ingeminant quidam: Character sacerdotij: purgatorius locus, post cineres: intercessio sanctorū, post exutam mortalitatē: aureola uirginum: meritum congrui: missa sacrificium: atq; hæc & his similia nos quidem habemus inter ea quæ & sanæ doctrinæ repugnant, & quæ garrulitatis anicularum imitantur intemperantiã. Viam in templum suum redeat aliquando Christus, expulsurus omnes il-

Matt. 21 los & uendentes & ementes, priusquã etiam illa quæ nobis adhuc superest parua, bonæ spei, portio, in speculancam abeat latronum.

Sed explosis iam prophanis illis anicularū cõmentis, tanquã adulterantibus sinceritatem religionis, ad pietatem conuertimur, quæ quidem in spem diuinæ beneuolentiæ animos nostros erigit. Ea est enim pietatis natura, ut unã in sese & fontem & caput bonitatis dei, occludat, nempe, quæ promissiones habeat uitæ præsentis ac futuræ. Intelligimus autem nomine pietatis &

lis & fidei puritatem, & uitæ optimæ rectitudinem, quæ potissimum in se continet primū : uerum illum in spiritu & ueritate cultum, timorem, amorē, confessionemq; dei: deinde patriæ, parentū, amicorum, inimicorum, superiorum quoq; & inferiorum amorem. Quæ omnia citra fidei pietatem recte præstari non possunt. Poterit fortassis & exercitatio honestorū officiorum nōnihil in oculis mundi præstare, ut Apostolus ad Romanos scripsit: sed nisi eam fidei sinceritas præcesserit, parum, imò nihil in oculis dei promouerit. Non reijcimus exercitia honestorū studiorum, quæ ad uirtutem incitamenta esse queant alijs : imò omnino exercendam esse ducimus fidei Christianæ altitudinē, modo recte meminerimus, quod dixit Apostolus: Quicquid nō est ex fide, peccatum est. Non est pietas uera, quæ aut sibi, aut creaturis alijs iustificandi, saluandiq; uirtutem tribuit. Vera pietas ut in animo sita est, ita neq; uerbis pro maiestate sua satis definiri, neq; tempore item aut loco præscribi potest. Et ea, de qua hic loquimur, pietas, omnē, cunctarū in se uirtutum, naturam complectitur: quam rem exemplis scripturæ diuini lucidiorem faciemus.

Rom. 4

Rom. 14

Tria sunt in quibus cordati olim Theologi, Christianam pœnitentiā consistere recte arbitrati sunt: in elemosyna, oratione, & ieiunio: quæ singula à Christo, in Euangelio *κατὰ Ματθαῖον* pulchre, seruato

Matt. 6

Cap. III ANNOT. IN EPIST. PAULI

ordine, recenseantur.

Eleemosyna omne illud in se cōplectitur studiū, quo proximū uarijs uitæ huius necessitatibus subleuamus: ut sunt admonitiones sanæ in peccatis, consolationes in desperatione, recta institutio in uia uirtutum, quibus, ut bona sit anima, indiget. Deinde etiam ueste, cibo, potu, tectoq; si necessitas ingruerit, inopiam fratrum propulsamus: his enim corporis potissimum incommoda propelluntur.

II Oratio autem omnes illas contemplationes in se recipit, quibus in deum rapitur humanus animus: quoties in tribulatione constituti, pedibus dei humiliter prouoluimur, uniuersas siue priuatas singulorū, siue publicas uniuersorū necessitates illi exponimus. Deinde etiam lectiones sacras complectitur orationis natura, quibus se mentibus nostris non raro aperit deus. Præterea omnes illas exhortationes, quibus in concionibus illis publicis, per ministros uerbi sancti, ad cor loquitur deus, notam faciens hominibus uoluntatē suā.

III Ieiunio continetur quicquid corpus hoc nostrū in seruitutem spiritus redigere potest: ea sunt maceratio carnis peccati, labores honesti, & uigiliæ: mori quotidie affectibus & concupiscentijs ueteris Adæ: mortificare membra terrestria, stuprum, immunditiā, molalitiem, concupiscentiā malam, & auaritiā, atq; ad eū exuere ueterem hominē, qui corrumpitur iuxta concupiscentias

cupiscentias erroris: renouari uero spiritu mentis, & induere nouum hominē, qui iuxta deum conditus est, per iustitiam, & sanctitatem ueritatis. Atq; in his qui dem tribus consistit tota Christiani uita & salus.

Sed ut recte intelligas quod dico, totius ordinē ne-
gocij, ceu per exemplū subijciam oculis. Si quispiam
conspēcta necessitate proximi, crasso saltem carnalis
pietatis affectu ductus, beneficij quippiā in illum con-
tulerit, exercitatio quidem est, quæ in facie mūdi haud
utique contemni possit: imò ut maius dicam aliquid,
non carent huiusmodi exercitationes mercede sua, sed
temporali duntaxat, non etiam spiritali. Sic obstetri
cibus in Aegypto benefecisse deum legimus, quod in Exod. 1
populum suum misericordiā exercuissent: quod timo-
rem dei, longe præcepto impij regis anteposuisent.
Non carent etiam paleæ donis suis, licet mox à uento
dispergendæ, ac in ignem mittendæ: non secus ac hy-
pocritæ, exercitationū suarum mercedem recipere di-
cuntur à Christo, nempe popularis auræ gloriā, &
præterea nihil. Fieri enim potest, ut quispiam in oculis
mundi pie uitam transigere uideatur (quemadmodum
hypocritæ, de quibus sæpe Christus) tamen in oculis
dei abominabilis sit pietas illius. Contrā fieri poterit,
ut quispiā planè impie facere in oculis mūdi uideatur,
qui uere uiam pietatis in oculis dei incedat. Sic Mar-
tha sororem, haud satis pio zelo accusat, quod exter- Luc. 10

ni illius, in Christum, ministerij partes negligeret. Sic Abraham immolando filium suum, non solum aduersus deum impie, uerum etiã aduersus naturam crudeliter incedere uideri poterat incredulis, & quibus uera animi pietas incognita adhuc manebat. At qui totius negocij caput, fidei oculus, penitus introspexerint, Abrahamum nõ tantum nõ crudeliter, sed & pie iuxta ac sapienter fecisse iudicabũt. Deus enim, nõ Abrahamus, sollicitus esse debebat, quò promissio Abraham facta, compleretur. Hinc nõ omnis statim exercitatio promissionẽ habet presentis uitæ ac futuræ, sed ea dũs taxat quæ cũ animi pietate cõiuncta est. Qualis esse

1. COR. 9 queat uel Pauli, qui omnia factus omnibus, ut omnes lucrifaceret: uel Mosi, qui propter filios Israël ex libro uitæ expũgi optabat, saltem populo suo peccatũ dimitteret deus: uel Christi, qui cũ in forma esset dei, formã serui accepit, humilians sese ad mortẽ usq; mortem autẽ crucis. Alioqui si omnis exercitatio, pietas est dicenda, quĩ fit ut copiæ illæ, phalanges, cohortes quoq; ac reliquæ omnes militum legiones, minime pietatis nomine à nobis censeantur? An quia dixit quidam:
- LUCAN. 10 Nulla fides, pietasq; uiris, qui castra sequuntur, Venalesq; manus: ibi phas ubi maxima merces? Latini ab exercendo, iustas illas militũ copias, exercitum uocarunt, quod sese illic milites sub armis exerceant. Quinetiã ingenium exercere dicuntur, qui post
- longe

longe in honestis disciplinis nauatam operam, lucubrationibus aliquot, ingenij sui uires experiuntur. Quamquam nec hi quidem frustra exercentur. Nam præterquam quod secum tacitam quandam laborum suorum percipiunt uoluptatem, etiam, dum admirationi sunt mundo, præmium studiorum suorum recipiunt laudem. Quia porro huiusmodi exercitationes corporales sunt, nec spiritum satis referunt, ideo parum utilitatis adferre dicuntur: neque quicquam præterea habent, quam quod querunt præmiū laudis humanæ. At uera pietas præterquam quod illi externi hominis benedictionibus promittuntur, etiam interni hominis benedictionibus non est destituta. Quod utrumque Abrahamo factæ promissiones ostendunt. Postquam enim dixisset deus: Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui: subiunxit, dicens: Faciamque te in gentem magnam, et benedicam tibi, et magnificabo nomen tuum, erisque benedictus. Benedicam benedicientibus tibi, et maledicam maledicentibus tibi. Et aliam, quæ in plenitudine temporum adimplenda adhuc erat, adiunxit, per quam credentium mentes in spem capescendæ olim, futuræ uitæ, felicitatis, erigerentur, dicens: Atque in te benedicentur uniuersæ cognationes terræ. Eadem penè, imò per omnia eadem, uerbis duntaxat parum immutatis, promisit deus Isaac, et Iacob patriarchis, quæ antè promiserat Abrahamo. Nam post obitum

GENE. 12

Cap. III ANNOT. IN EPIST. PAULI

- Gene. 27 *Abrahæ, benedixit deus Isaac filio eius. Ipse enim habuit, ut scriptura testatur, possessiones ouium, & armentorum, & familiæ plurimū. Et apparuit illi dominus nocte dicens: Ego sum deus Abraham patris tui: noli timere, quia ego tecum sum. Benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum, propter seruum meū Abraham. Iacobo autem eandem beneuolentiā repetens dicebat:*
- Ibid. 26 *Ego sum deus Abraham patris tui, et deus Isaac. Terrā in qua dormis, tibi dabo, & semini tuo, eritq; semen tuū quasi puluis terræ. Dilataberis ad orientē, et occidentē, & septentrionē, & meridiē: & benedicetur in te & in semine tuo cūctæ tribus terræ. Neq; his tantū beneuolentiæ suæ dona promisit deus, sed prorsus etiā reliquis omnibus, qui iuxta regulam uerbi sui ambulaturi essent: id quod longa oratione in Deuteronomio Moses complexus est. Hodie non minora per Christū promittuntur credentibus Euangelio. Nam omnem prorsus cibi, potus, indumentiq; nobis præripuit solitudinem: deumq; ceu patrem, horum omnium in sese*
- Ibid. 28 *curam transtulisse ostendit, dicens: Nouit enim pater uester cælestis, quod opus habeatis his omnibus: quin potius querite primū regnum dei, & iustitiam eius, et hæc omnia adijcientur uobis. Et hæc est pietas cui adiunctam esse dicit Apostolus promissionē præsentis ac futuræ uitæ. Quod si qui pij hoīes operibus sese exercent adhuc, ad extirpandas penitus omnes reliquias peccati,*

peccati: id faciunt, nulla legis conscientia, sed sola libertate spiritus adacti. Siue igitur edant fideles, siue bibant, siue quid aliud faciant, omnia in gloria dei faciunt. Sic Paulus semper magis magisque corpus suum 1. Cor. 9 castigat, & in seruitutem redigit, quod illud sibi ad utilitatem ecclesie dei, conducere uidebatur. Neque quicquam sibi iustitie, in oculis dei, ob illas quantumuis preclaras exercitationes polliceri ausus est: quandoquidem uitam illam, quam uiuebat in carne, per fidem uiuebat filij dei. Gal. 2 Atque hic est indubitatus ille sermo, dignusque, qui omnibus modis approbetur. Quod si uera non sunt que diximus, frustra Apostoli sancti predicandi Euangelij partes susceperunt, frustra tot pericula, tot mortes subierunt. Nam nisi & hic presens a caelo auxilium, spiritu mentis sue preguassent, nisi immortalitatem future uitae a deo dari sperassent, neque labores, neque mortem forti animo contempsissent: sed aut turpiter, quod uerum est, dissimulare, aut impie & manibus & pedibus in aduersariorum sententiam abire oportebat. Cuius rei fidem facit Apostolus, paucis quidem uerbis, sed quae cum maiestate, quandam etiam animi fortitudinem praeseferant, dicens:

Nam in hoc & laboramus, & probris afficimur, quod spem fixam habemus in deo uiuente, qui est seruator omnium ho-

Cap. III ANNOT. IN EPIST. PAULI
minum, maxime fidelium. Præcipe hæc
& doce.

Contemptor periculorū animus ex natura pietas
Rom. 8 tis nascitur. Hinc uoces illæ: Quis nos separabit à di-
lectione dei? num afflictio? num angustia? num perse-
quutio? num fames? num nuditas? num periculum? num
gladius? Et cætera quæ capite 8. epistolæ ad Rom. se-
quuntur. Siquidem simul cum Christo patimur, ut &
unà cum illo glorificemur. Nam reputandæ nō sunt
pares afflictiones præsentis temporis ad gloriam, quæ
Matt. 7 reuelabitur erga nos. Et ideo beati esse prædicantur à
Christo, qui persecutionē patiuntur propter iustitiā.
Et beati, inquit, estis, cū probra iecerint in uos hoīes,
& insectati fuerint, et dixerint omne malū uerbū ad-
uersus uos, mentientes, propter me. Nam ut Petrus
1. Pct. 4 apostolus dixit: Si ut Christianus affligitur aliquis, ne
pude fiat, imò glorificet deū in parte hac: quando quid-
dem et tempus est, ut incipiat iudiciū à domo dei. Neq;
enim fieri potest, ut nō odiat discipulos Christi mūdus,
Ioan. 15 quæadmodū scriptū est: Si de mundo fuissetis, mundus
quod suū est, diligeret: quia uero de mūdo nō estis, sed
ego elegi uos de mundo, propterea odit uos mūdus. Et
Ibid. 16 iterū hæc omnia futura prædixit Christus: Alienos, in-
quiens, à synagogis facient uos: & ueniet tempus, ut
quisquis interficiet uos, arbitretur se cultum præstare
deo. Et tandem post tot horrendas & duras, quas in
mundo

mundo habituri erant sui, afflictiones, consolationem
 adiecit, dicēs: Sed bono sitis animo, ego uici mundum.
 Hinc factū, ut electi dei, cū Apostolo, nō solū glorien-
 tur sub spe gloriæ dei: uerum etiā gloriātur super affli-
 ctionibus, sciētes, quod afflictio patientiā pariat, pati Rom. 5
 entia uero probationem, probatio autē spem: quæ spes
 quia fixa est in deo uiuēte (à quo ceu fonte bonorum,
 omnia omniū hoīm proficiscūtur beneficia, præcipue
 uero fideiū) nō destituet quenq̄. Hæc itaq; Christiani
 episcopi autoritas esto: Primū præcipiat ne quid per
 contemptum seu prudentes, quod oculos dei offendere
 queat, designēt subditi. Deinde eos, qui per ignorantia
 deliquerūt, doceat. Et potest præceptū episcopi formi-
 dine ac amaritudine mixtū esse, donec autoritate uerbi
 sancti, totā illā manifeste facinorosorū turpitudinē uel
 cohibuerit, uel radicitus euulserit. Doctrina autē magi-
 strū referre debet Christū, qui dixit: Discite à me, quia Matt. 23
 mitis sum, & humilis corde. Alioqui si austerus, aut
 crudelis sit doctor, quomodo paruulis, hoc est, simpli-
 cibus illis in mūdo, & peccatorū iam pōdere plus sa-
 tis depressis, promissā in euāgelio gratiā persuadebit?
 Certe Christus magno, cū modestiæ, tū amoris studio
 tales, ut ad sese ueniāt, inuitat: Venite, inquit, ad me
 omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego refocilla-
 bo uos. Illū imitetur Christianus doctor, præcipiēdo:
 illius mores & animū referat, docēdo. Cui sit honor,
 & potestas, in omnia secula. A M E N.

DISTRIBUTIO XII

Sapientes ac maiores olim nostri, nō tam grandes
sillos dierum, quā̄m florentes adhuc ætate uiros sæ
penumero & honoribus & officijs publicis, magna
cum alacritate præficere consueuerunt. Etenim quis
cunq; uel urbis uel patriæ rebus, sapienter & cum uir
tute consulisset, aut alioqui afflictam repub. ab hos
tibus in libertatem rursus asseruisset, ille nimirū pro
magnitudine suscepti periculi, pulcherrimā à ciuibus
suis laudem reportabat, Senectus etsi, ob longā illam
multarum rerum experiētiā, utilis esse queat admi
nistrandis rebus publicis, quia tamen, ut Flaccus Lyri
cus uates dixit: Multa senem circumueniunt incōmo
da: haud præter decorum fuerit, si nonnunquā̄ etiam
iuuentuti habenas rerum cōmiserimus: præcipue si qui
integritate uitæ, prudentia et spectata aliqua in rebus
gerendis animi indole, se nobis cōmendauerint. Voco
autem iuuentutem tempus illud quod ab anno duode
trigesimo incipit, ac in quadragesimū quintum usq; de
finit. Nam si M. Varroni credimus, uita humana in
gradus quinos partitur: atq; unicuiq; præter extre
mum, anni quindecim assignantur. Itaq; à natali die
ad annum usq; quintumdecimū, pueri, hoc est, impu
bes uocantur homines: deinde ad trigesimū usq; annū,
ab adolescendo, cognominantur adolescentes. Tertio,
à trigesimo ad quadragesimū quintum usq; iuuenes ap
pellantur,

pellantur, quod eo potissimū tempore rempublicā in re militari iuuare possint. A quadragesimo uero quinto anno, ad sexagesimū usq; à senectute seniores uocantur, quod primum tunc senescere corpus incipiat. Quintus autem deinde & ultimus gradus, totum illud usq; ad finem uitæ tempus comprehendit, quæ qui attingunt, à senio senes appellātur. Hippocrates, paulò diuersius quàm Varro, in septem spacia paritus est uitam humanā: ac primum illud septem primis annis complectitur: nostri infantiam dicunt. Secundū decem & quatuor annis inclusit: nos pueritiam uocare possimus: quando uario ludorum genere, luctæ, cytharæ, ac etiam literarum studio, exerceri iam incipimus. Tertio, duodetrigesimū annum posuit finem, quidam adolescentiam uocarunt. Quarto, trigesimū quintum tribuit annum: nos iuuentutē dicimus, quod eo tempore uigor in corpore regnet, quod ætatis perfectio tunc adesse incipiat. Quinto, quadragesimū secundum assignauit: quod tempus, ætas uirilis à multis appellatur: tunc enim res præclaras, opes, regnum, & uictorias affectamus. Sexto spacio, quinquagesimū sextum annum tribuit, & senectus à nobis dicitur, quo tempore prudentiæ studendū est. Septimo & postremo ultimo uitæ tempus assignauit, quod senium à quibusdā uocari percepimus, quādo inuitiles esse cœperimus generationi, ac decrepiti supremū uitæ diem securi iam

Cap. III ANNOT. IN EPIST. PAULI

expectamus. Hæc forsitan copiosius à me dicta sunt, quæ ut patienter ferre queat morosa quorundam loquendi breuitas: quorû inuidiosam censuram, nihil moramur in præsentia, cum præsertim non aliò respexerimus, quàm ad illustrandam apostolicæ maiestatis gloriã, ad percipiendum apostolicorum uerborum sensum: idèoque hæc tanquam parerga haud grauatim susperadecimus, quibus & fidem & amorem erga Christum & ecclesiam eius testari placuit. Sed nunc ipsummet Apostolum, ad Timotheum scribentem, audiamus.

Nemo, inquit, iuuentutem tuam despiciat, sed esto forma fidelium in sermone, in conuersatione, in dilectione, in spiritu, in fide, in puritate.

Quanquam ueritas religionis Christianæ prorsus omnem humanæ sapientiæ altitudinẽ transcendat, tamen quia illius fundamentũ est deus, nulla ætas beneficiorum eius incapax esse potest. Maiora enim sunt dona dei, quàm ut uel senectute, uel iuuentute excludi queant. Imò nonnunquã maiorem mundo admirationem adferunt dona dei iuuenibus collata quàm senibus, indoctis quàm sciolis, stultis quàm sapientibus: sicut luculenter alibi de prædicatione crucis indicauit

I. Cor. I Apostolus. Nam, inquit, postquã in sapientia dei, non cognouit

cognouit mundus per sapientiam deum, uisum est deo per stultitiã prædicationis saluos facere credentes. & reliqua quæ in priore ad Corinthios epistola, capite primo, in hanc sententiã sequuntur. Huius rei præter apostolos crucis Christi prædicatores, exemplo esse queant pueri illi apud Danielem, quibus dedit deus Daniel. 1 scientiam & disciplinam in omni libro & sapientia. Et, ut scriptũ est, quũ eis loquutus fuisset rex Nabuchodonosor, non sunt inuenti tales de uniuersis ut Daniel, Ananias, Misaël & Azarias. Omne enim uerbũ sapientiæ & intellectus quod sciscitatus est ab eis rex, inuenit in eis decuplũ super cunctos ariolos et magos, qui erant in uniuerso regno eius. Sic nõ iam uetulo illo Heli, sed Samueli longe adhuc natu inferiori, cum nõ 1. Reg. 5 esset manifesta uisio in Israël, apparuit dominus. Et de Tobia legitur: cum esset iunior omnibus in tribu Neptalim, nihil tamen puerile gessit in opere. Denique Tob. 1 & Hieremias ille in utero matris sanctificatus propheta, cum missionem ad gentes deprecaretur, diceretque: Nescio loqui, quia puer ego sum: audiuit: Noli dicere, quia puer ego sum. Nam quod neque ætas, neque longa rerum exercitatio donare poterat, hoc gratia illi concessit diuina. Et quod inficias ire nõ possumus, iuuenis erat Hieremias, iuxta exteri ni hois ætatem: sed quoniã dominus dederat uerba sua in ore eius, quibus primũ euelleret, destrueret, disper-

deret, deinde etiam ædificaret & plantaret: factū est
 ea uirtute uerborum, ne quid unquam diuersum uerbo
 dei admitteret, ne quid puerile uel saperet uel ageret.
 Optandum & nobis, ut non tam pro ætate externi &
 mox interituri corporis, neq; pro officio episcopali, q̄
 pro interni hominis illuminatione, profectu, grauita-
 te, constantia, sapientia & gratia apud deum & ho-
 mines, presbyteri, hoc est seniores appellemur. Talem
 fuisse Timotheū non est quod amplius addubitemus:

Sap. 4 *Strina spiritus.* Nam, ut scriptum est: Senectus uenera-
 bilis est, non diuturna, neq; annorum numero compu-
 tata. Cani sunt autem sensus hominis, & ætas senectus
 uita immaculata. Proinde Apostolus breui enume-
 ratione ceu gradu quodā uirtutum, omne illud Chris-
 tiani episcopi officium complexus est. Nam qui hisce
 uirtutibus munitur, facile contra oblatratores uerita-
 tis consistet, neq; quisquā hunc, ceu ignauum mancipi-
 um aliquod, tutò uerbis aut factis laceßere audebit.

Porro qui uult esse forma fidelium in sermone, pri-
 mū studet ne unq̄ ueritatis nomine mendaciū uendicat:
 ne lenocinio aut fuco uerborum imponat simplicibus:
 ne sinistros affectus, blandiloquentia lingue occultet:
 ne ambigua, pro certis temere defendat: ne quid, quod
 reuera falsum est, uerbis obscuris, ecclesie Christi per-
 suadeat. Nam ea opinio serè semper recepta fuit ab
 omnibus,

omnibus, ut eiusmodi sint hominis mores, cuiusmodi est oratio. Ideoq; sapientes dum hæc diligentius pensauerunt: sermonem, dixerunt, simulacrum esse factorum. Nimirum ostendentes, ex oratione perinde ac in speculo spectari cuiusq; hominis mentem. Apostolus ad Colossenses scribens, quatenus erga magnos, mediocres, & infimos, cum gratia & sermone humanitatis, tum in his etiam prudentiæ temperamento, utendū esset ostendit: Sermo, inquit, uester semper cum gratia, sit sale conditus, ut sciatis, quomodo oporteat uos unicuiq; respondere. Nec quicquā magis Thessalonien-
 censibus optare uidetur, quā sic corda illorū à Christo & deo patre consolentur, ut quā fieri queat constantissimi reperiantur in omni sermone & opere bono. In altera quoq; epistola hortatur Timotheum, ne
 quid improborū sermonum admittat, quod hi semper ad maiorem ducant impietate. Nam, ut dicit, talis sermo perinde ac cancer morbus passionem habet. Quid multis talem esse uult episcopum ecclesiæ Christi, ut
 omnis illius sermo præter Christianæ mentis imaginē referat nihil. Atqui hoc non satis fuerit episcopo. Ulterius promouendū erit, ut scilicet uitæ conuersatione, & morum honestate reliquā multitudinē antecedit. Alioqui neq; doctrina auide suscipitur, cuius uita contemnitur. Et Christus nihilo secius etiam cum dixisset
 ad apostolos: Vos estis lux mundi: protinus sic insit:

Col. 4

Theß. 2

2. Timo. 2

Matt. 5

Sic luceat lux uestra coram hominibus, ut uideant uestra bona opera, glorificentq; patrem uestrum, qui est in cœlis. Ob id opinor & Apostolus noster in præcedentibus, episcopum esse uoluit irreprehensibilem: quod consuetudo episcopi, totius ecclesiæ corpus scilicet ad sui imitationem pellicere queat, siue uirtute præditus sit ille, siue uitiorum prauitate corruptus. Porro ne quid per inanem gloriam, aut hypocrisis (quibus nonnulli uerbis duntaxat & operibus in specie bonis, mundo cōmendari cupiunt) designaret episcopus, subiunxit etiam: In dilectione: ut in obsequiis officijs indiscriminatim rapiatur erga omnes. Quia enim episcopi ministri Christi sunt, quia dispensatores mysteriorum dei sunt, conueniens est, illius se mentem spiritu charitatis referre, qui tam nos dilexit, ut pro peccatoribus mortem crucis subire non sit dedignatus.

Adhuc autem ne mente se efferat episcopus, ac domino spiritus dei, non omni ex parte respondeat, dicit: In spiritu. Quales nimirum oratores etiam requirit pater cœlestis, qui adorent eum in spiritu, non qui strepitu tantum labiorum uocem intendunt. Eodem modo hic Apostolus episcopi munus ex spiritu & animo, sine fraude, sine dolo, aut simulatione aliqua, constare præcipit. Deinde ait etiam: In fide: quo uerbo constantiam animi in perferendis persecutionibus propter iustitiam, intelligo. Quæ uirtus, quauis cōmunis esse debeat

beat Christianis omnibus, ea tamen præcipue ab his requiritur, qui dominicæ familiæ, tanquã uius euangelicæ perfectionis exemplaria, præponuntur. Postremo, in puritate, adiunxit: qua uoce, omnem illam distarant uirtutum naturam, ceu circulo quodam inclusit. Et ne quid præterea Timotheum lateret, quod ad summã pastoralis officij scientiam pertinet, illius etiã in legendis literis sacris diligentia requirit: quoq; alacritatem illius accenderet magis, ac etiam animũ discipuli in spem uidendi magistrum erigeret, his quidem utitur uerbis:

Donec uenero, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ. Ne neglexeris quod in te est donum, quod datum est tibi per prophetiam cum impositione manuũ, autoritate sacerdotij.

Quia enim quibusdã iunior esse uidebatur Timotheus, quã ut tantæ prouinciæ unus sufficere posset: ideoq; quod facile coniecturis colligitur, præceptoris aduentum desiderasse discipulum, ut cuius magisterio indies magis ad tuendas cõmissi officij partes, redderetur habilior: cuius cum statim desiderio satisfacere nequiret, interim ad sacrarum literarũ lectionem illum remittit Apostolus, ut iuxta illius regulam, & exhortarentur negligentes, & doceretur errantes. Vtimur

Cap. III ANNOT. IN EPIST. PAVLI

Enim exhortatione uel ad eos qui mœrore, ex cognitione peccatorum afficiuntur, uel qui segniores in uia mandatorũ dei currunt. Doctrina aut̃ indigent, qui nondum perfecte cognitam habent ueritatem, quos facile à ueritate euangelica aberrare cõtingit. Qui quoniam nõ malitiæ proposito, sed simplicitatis delectu, in rebus spiritus labuntur, docendi sunt quàm nõ conueniat delectus hoĩs, in speciem bonus, cum ueritate uerbi sancti. Vnde caute à ratione carnis, ad spiritũ, à mendacio, ad ueritatem, tanquã ad fontem & caput boni perducendi sunt. Neq; enim tutum est, uel hominibus, uel angelis, aures aut fidem præbere, nisi certò illos iuxta sensum uerbi dei loqui senserimus. Solet

2. Cor. 11 enim, ut scribitur, nõnunquã satanas, in angelum lucis sese transferre, quò facilius imponat incautis. Sic prius paradisum adhuc incolentibus parentibus, impos

Gene. 3 suit serpens, cum diceret: Nequaquam moriemini, sed eritis sicut dii. Sic Petrus tenebras pro luce adeptus,

Matt. 16 indignũ ducebat, si pateretur Christus, dicens: Propitius tibi sis domine, nequaquã erit tibi hoc. Et rursum

Ibid. 17 Mosen, Heliam, hoc est legem & prophetas, à Christo diuellere cupiens, dicebat: Domine bonũ est nos hic esse, si uis faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, et Mosi unum, & Heliae unum. Semper colloquuntur Moses & Helias cum Christo. Nunquã recte ab Euãgelio Christi, separantur lex & propheta. Non ergo tria illis

tria illis tabernacula facienda, quando tanta uicinitate coniungantur, ut facile colloqui possint: quando tanto spiritus dei glutino deuincti sint inuicem, ut nisi cū periculo salutis, diuelli queant. Quid enim lex, (quatenus spiritualis est) præter Christū & doctrinam illius spirat? Quid tot signa, tot uictimæ, tot sacrificia legis, præter unam Christi mortē representant? Hinc dicebat Christus: Sicut Moses exaltauit serpentē in deserto, ita exaltari oportet filium hominis: ut omnis qui credit in eum, nō pereat, sed habeat uitam æternā. Et alibi ad Iudæos loquebatur: Si, inquit, Mosi credidissetis, credidissetis & mihi: de me enim ille scripsit. De prophetis, quā ægre possint diuelli à Christo, & quæ omnia fieri oportuerit, quæ illi de Christo prædixerunt, ipse discipulis ostendebat, ita loquens: Hæc sunt uerba quæ loquutus sum ad uos, cum adhuc essem uobiscum, quod necesse foret impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Mosi, & prophetis, et psalmis de me. Atque hæc docenda commisit discipulis suis.

IOAN. 3

Ibid. 5

LUC. 24

Cæterum quia in his similibus scripturæ sanctæ sacramentis, sine spiritu prophetiæ, infeliciter desudat mortalis intellectus: imò nisi etiam post acceptum prophetiæ spiritum, manifesto electionis signo quisquam ad id muneris uocetur, meritò indignus reputabitur, qui alijs diuina dispenset mysteria. Primū enim quia mercenarius est (sic Christus uocat) ora ueniētis lupi, IOAN. 10

uero uitæ occludere nequit. Deinde, quia non per ostium, sed aliunde, in dominicū ouile ascendit, fieri nō potest, ut salubriter periclitantibus subueniat, errantes dirigat, uacillantes ac nutantes confirmet. Vnde hoc loco ait Apostolus: Ne neglexeris quod in te est donū. Donum uocans spiritum scripturas interpretandi, ac electionem illam siue uocationem, qua tanquam signo (impositione scilicet manū presbyterij, siue seniorū) ad hoc tam arduum episcopi munus declaratus fuerat Timotheus. Non erat necessaria illa olim frequentata manuum impositio, sed tanquā ex lege cominus, eminusq; arrepta, ut cuius ceremoniarū fastus nondū plene exoleuisset, præcipue apud eos, qui ex Iudeis ad Christum concesserant. Porro hac manū impositione significabant ueteres olim, penes ecclesiam uis et auctoritatem esse legendi episcopum: eumq; moribus episcopo dignis præditū esse, quem hac nota reliquæ congregationi seniores insinuassent. Præterea neque cuiquam temere manus imponebant ueteres illi theologo, nisi longa prius consuetudine, & uitam, & doctrinam illius, qui alijs præficiendus erat, explorassent. Vigebat adhuc præceptum apostolicū, quo ad

1. Tim. 5 monemur, ne manus cuiquā citò imponat episcopus. Hodie secus aguntur omnia: nam ea nunc est serē episcopi commendatio, nō si operibus sanctis incumbat, sed si potentia tyrannica præstet. Et is nunc melior est, cui opes

cui opes magis quam fides in precio sunt. Olim is melior & doctior habebatur, non qui plus auri possidebat, sed qui sensum spiritus reddebat expressius: qui sic mente secum habitaret, ut nunquam custodiam suam desereret, sed uigilanter undique prospiceret, ne qua parte inferorum portæ, aduersus ecclesiam Christi, preualerent. Ideoq; & speculatores dicuntur tales: quod scilicet episcopi officium sit uigilare pro populo primū, deinde & annunciare, arguere quoq; & increpare, exhortariq; si quando uiderit impendentem ceruicibus populi gladium iræ dei. Sic dominus apud Ezechielem loquitur: Terra, cū induxero super eam **Ezech. 23** gladium, & tulerit populus terræ uirum unum de nouissimis suis, & constituerit eum super se speculatore, & ille uiderit gladium uenientem super terram, & cecinerit buccina, & annunciauerit populo: audiens aut quisquis ille est sonum buccinæ, & non obserauerit, ueneritq; gladius, & tulerit eum, sanguis ipsius super caput eius erit. Sonum buccinæ audiuit, & non se obserauit, sanguis eius in ipso erit. Si autem se custodierit, animam suam seruabit. Quod si speculator uiderit gladium uenientem. & cætera apud eundem prophetam, quæ sequuntur. Apostolus alibi quoq; scribens Timotheum suum obtestatur per deum, ne unquam non fortiter episcopi murus obiret: At tu, inquit, uigila in **2. Tim. 4** omnibus, obdura in afflictionibus, opus perage euangeli-

Cap. III ANNOT. IN EPIST. PAULI

gelistæ, ministeriū tuum ad plenum probatū reddito.
 Neq; illud prætereundū ei, cui apostolicæ præfecturæ
 functio delegatur, quatenus uocationis suæ documentū
 præbere debeat, nō quidem ipse duntaxat morum ho-
 nestate, sed & doctrinæ ordine. Qua in re hoc quisq;
 studere debet, ne unquā ex Mose, Christum: ex Chri-
 sto, Mosē faciat: hoc est, ne uerbo legis pro Euange-
 lio, aut rursus uerbo Euangelij, pro lege turpiter abu-
 tetur. Lex terret, cōminatur pœnā: Euangelion conso-
 latur, condonat peccata. Porrò uerbum legis, etiamsi
 terreat, etiamsi pœnā infligat, nihil est eo tamen effi-
 caciū ad humanæ mentis superbiam deiiciendā. Nam
 quemadmodū si morbi grauitas cognoscatur, medici-
 na desideratur: ita cognita peccati grauitate, auxiliū
 liberatoris dei implorat peccator. Qui mox ut anxie
 querere cœperit gratiam, nisi maturè uerbo Euange-
 lij illi succurras, fieri nequit, ut conterrita ad uerbum
 legis conscientia, diu in tam ancipiti conflictu persi-
 stat. Solent enim qui uel leuiter saltem desperationis li-
 men calcauerint, mox deum ipsum uel impotentia ar-
 guere, ut qui peccatoribus, etsi maxime uelit, ignosce-
 re non possit: uel malitiæ notam illi inurere, ut etiam
 si possit, nolit tamen commiserere peccatoribus. Quæ
 duo maxime impedimento sunt, ne sese ad frugem bo-
 nam recipere queat animus. Nam ea protinus ut ani-
 mum occupauerint peccatoris, & spem & robur cō-
 sequendæ

sequendæ deinceps salutis enervant, prosternunt, iugulant. His igitur insistendū, in his meditandū Christiano episcopo, ut non minus sanctarum scripturarū studio, quàm vitæ integritate, semper reddatur melior: id quod Timotheo cōmendare pergit Apostolus, dicēs:

Hæc exerce, in his esto, ut tuus profectus manifestus sit in omnibus. Attende tibi ipsi & doctrinæ: persiste in his. Nam id si feceris, te ipsum servabis, & eos qui te audierint.

Dupliciter in cumulum felicitatis cedere dicit, si episcopus officij sui partes, & sedulò, & constanter tueatur. Siquidem ubi morum sinceritas, doctrinæ veritatem commendaverit, fieri nequit quo minus & se ipsum & auditores servet episcopus. Qui enim non sua querit, sed quæ Iesu Christi: qui nulla hypocrisi in delegato sibi munere inficitur: qui animum habuerit ab omni invidia, avaritia, ambitione alienum, qui omnia vere et ex animo & docet & facit, solícite prospiciens semper ne alijs prædicet, ipse reprobus efficiatur, is inquam facile & seipsum & reliquam multitudinem servabit. Quomodo enim qui recte docet, nec minus recte vivit, in exitium alios abduceret? Duplici nomine utilis est, qui, quod alios docet, vivit. Primum enim & conscientie suæ satisfacit, quia satisfaciente

tota illi salutis humanæ ratio constat. Deinde & alios in spem consequendæ salutis erigit, per Christum seruatorum nostrum, qui est benedictus in secula deus. AMEN.

DISTRIBVTIO XIII

CVM episcopus in eo autoritatis fastigio constitutus sit, quo in ecclesia, neq; sublimius, neq; sanctius aliquid intelligitur: ante omnia caute circumspicendum illi, ne quid unquam in corrigendis peccatoribus, euangelica mansuetudine indignum admittat. Etenim qui præest ecclesiæ, non tam sollicitus esse debet ut scientia scripturarum sanctarum, ac uite integritate reliquam congregationem præcedat, quam ne suis obiurgationibus aliorum uicia acrius infectetur: præcipue si qui tales sunt, in quibus uite adhuc melioris indicia quoquo modo conspiciuntur. Apostolus magis semper amari cupiebat, quam timeri, id quod tot benignæ atque salutare illius admonitiones testantur, quæ Paulinæ philosophiæ uel leuiter iniuriatum latere non possunt. Qui porro secus affectus fuerit, ut timeri uelit plusquam amari, huic tu baud recte ecclesiæ gubernacula commiseris. Debet enim episcopus modestissime peccatis obuiam eundo, eatenus officij sui autoritatem ostendere, quatenus, si fuerit, uniuersis uehementer charus, aut saltem nisi pessimis terrori, esse uelit. Velle insuper & priuatim
singulo

singulorum, & publice uniuersorum animos aut flectere ad pietatem, aut coercere saltem quorundam intempestiuam peccandi licentiam. In quibus rebus sibi non solum natu seniores, sed & iuniores: non solum anus, sed puellas quoque & uiduas: imò omnem aetatem, omnem statum Christiana quadam familiaritate & amicitia coniungere debet. Nullam igitur admonitio illius asperitatem contineat, nullam inuidiam, nullam seuitiam, nullam contumeliam: sed censura quadam charitatis ceu prudentia spiritus, ubi opus fuerit, delegati officij sui partes moderetur, ne quando uerbis asperius quàm expedit, in ullam aetatem debacchetur. Qua de re Apostolum sic precipientem audiamus.

C A P V T V

Seniores ne sæuius obiurges, sed adhortare ut patrē, iuniores ut fratres, mulieres natu grandiores ut matres, iuniores ut sorores, cū omni castitate.

Tantum abest ut episcopo ius sit exercendæ tyrannidis in subditos, ut etiam illum ab omni prorsus immoderata obiurgatione alienum esse uelit Apostolus.

Qui enim immoderatus, uerbis acrioribus, aduersum
 delinquentes insurgit, hic præterquã quod importuna
 hac sua acerbitate odium sibi conciliat, etiam tyranni
 dis suspicionem haud infrequenter incurrere uisus est.
 Intempestiuum medendi genus, humanis erratis, acio
 ribus uerbis, obuiam ire: quanquã & hoc interdũ in
 temperantius peccantes remedio, innocentie restituti
 sint. Nam quemadmodũ qui sectiones & ustras in
 morbis periculosis, ne totum corpus pereat adhibent,
 non hoc agunt ut interimant, ut malum malo accumul
 lent, sed ut seueritate doloris uel minuant uel adimãt,
 quod attactum lenitate, nulla curationis signa ostende
 bat. Sic non alia ratio in corrigendis hominũ erratis
 habenda: aut enim admonitionibus sanctis acquiescit
 peccator, & in sinum ecclesie cum gaudio recipitur:
 aut ad frugem bonam redire contemnit, & in aliorum
 cum timorem tum consolationẽ cõtempore puniens,
 diuini autoritatem uerbi demonstrat ecclesia Christi.
 Atq; in his episcopus omnẽ ubiq; sinistram suspitionẽ
 declinare studens, nihil unquã odio aut amore peruer
 so in delinquentes designabit: sed memor Christiane
 disciplinæ, seruata ubiq; charitate (qua sine nunquam
 recte fructus admonitionis sancte expetitur) omni
 prorsus ex æquo ætati pharmacum correptionis ata
 nare, non nocere debet episcopus. Nam et potestas illi
 data

data est à domino, in ædificatione, non in destructione 2. Cor. 10
 nem. Expedit fortassis nonnunquam peccantes acrius increpare, secundum quod paulo post admonet Apostolus etiam, inquit: Eos qui peccant, coram omnibus argue. At indiscriminatim in quoslibet, quibuslibet de causis inuchi, ut irati, ita inconsiderati, parumq; exercitati in philosophia Christiana est hominis. Secus fuerit in causis supra modum grauibus, ubi negligentem aut somnolentum esse episcopum nullo pacto conuenit. Paulus uehementi ac pleno spiritu in Galatas inuectus est, quod ab euangelica libertate, rursus ad iugum Mosaicæ legis defecissent: Miror, inquit, quod à Christo, qui uocauit uos per gratiam, adeo citò transferamini in aliud Euangelium: quod non est aliud, nisi quod sunt, qui turbant uos, & uolunt inuertere Euangelium Christi. Neq; uero semel duntaxat usus est hac oburgatione. Nam etiam in consequentibus ostendit, quod increpatione digna admiserint, αὐτόματους illos appellans, ac eam ob rem duplici nomine culpandos ostendit: & quod ab impostoribus persuasi doctrinam ipsius eleuarent, & quod celerrime persuasi, obseruationem legis Mosaicæ attollerent. Potuisset mitius agere cum Galatis Apostolus, si quamdiutissime in sana doctrina perdurassent. Quanquam nec ille immeritò reprehenditur, qui post longum temporis spacium à ueritate uerbi diuini resilit. Cæterum qui mox in bello ad primū

Gal. 1

Ibid. 3

canentis tubæ clasticum, hastam & gladiū abijciunt, extremæ de se ignominie specimē declarāt. Qui post agnitam semel ueritatem, rursus futurorū umbras dicitur taxat honorū sequuntur, quomodo non magnā obiurgationem, ne dicam interim condemnationem, merentur? Porro ne quid tale designarent Corinthij, sed in ea, quam haud ita pridem imbiberant, doctrina Christi perseuerarent: ne quando si, aspirante gratia dei, illis daretur Apostolus, ipsum longe austeriore, quam uellēt, essent uisuri: cōminatur illis uenturū sese in uirga austeritatis & correctionis, nisi mature, in uiam

1. Cor. 4

Christi redire pergant. Quid uultis? inquit: Cum uirga ueniā ad uos, an cum charitate & spiritu lenitatis? Vnde cum hic dicat: Seniore[m] ne sæuius obiurges, sed adhortare ut patrem, &c. de leuioribus erratis accipienda sunt, quibus leni quadam ac paterna castigatione subueniendū: id quod alibi Apostolus noster declarat, dicens: Formam, inquit, habeto sanorū sermonum, quos à me audisti cum fide & charitate in Christo Iesu. Et iterū: Seruum domini nō oportet pugnare, sed placidū esse erga omnes, propensum ad docendum, tolerantem malos cum mansuetudine. Quemadmodum autem uenia digni sunt, qui per ignorantiam, rudes adhuc Christianæ philosophiæ, in rebus spiritus excefferint: ita puniendi sunt qui temere, crebrius ue eadem in re deliquerint. Primus lapsus imprudentiæ

2. Tim. 1

Ibid. 2

clarat, dicens: Formam, inquit, habeto sanorū sermonum, quos à me audisti cum fide & charitate in Christo Iesu. Et iterū: Seruum domini nō oportet pugnare, sed placidū esse erga omnes, propensum ad docendum, tolerantem malos cum mansuetudine. Quemadmodum autem uenia digni sunt, qui per ignorantiam, rudes adhuc Christianæ philosophiæ, in rebus spiritus excefferint: ita puniendi sunt qui temere, crebrius ue eadem in re deliquerint. Primus lapsus imprudentiæ

denti.e imputari poterit: iterum atq; iterum labi malitiae tribuitur. Nam ea est pessimorum consuetudo, ut semper immemores sint beneficiorum Christi, nunquam honestae uitae institutum sequantur, quin semper ad pristinae uitae sordes redeant. Verum (ut apostolus Petrus scripsit) accidit illis id quod uero prouerbio dici solet: Canis reuersus ad suum ipsius uomitum: & sus lota, reuersa ad uolutabrum ceni. Bis peccantes: & quod benignitate coelestis patris abutuntur: & quod ultro sibi ipsi mortem adsciscunt, denuo domini iram contra sese nouis subinde peccatis prouocantes. Christus in Euangelio grauissimum esse peccatum dixit, si cui, post agnitam ueritatem, temere relabi contigerit, usq; adeo ut immundo spiritu redeunte in domum suam unde exierat, posteriora hominis illius longe fiant peiora prioribus. Vnde quendam praemonuit, dicens: Ecce sanus factus es, ne posthac pecces, ne quid deterius tibi contingat. Et adulteram in gratiam recipiens, dicebat: Vade, & posthac ne peccaueris. Porro cum Pharisei neq; uerbis neq; operibus ullis induci possent, ut crederent ipsum seruatorem mundi: cumq; prorsus iam omnis ablata esset, reducendi illos ad poenitentiam, spes: tandem in eos ardentissimo zelo stomachatus est. Cuius rei uestigia passim ubiq; in euangelica historia uisuntur: quae a nobis, quia plurima sunt, breui tempore recenseri nequeunt.

2. Pet. 2

Matt. 12

Ioan. 5

Ibid. 8

Proinde in manifestis diutius immorandū non est, quin potius ad ea nunc quæ de uiduis traduntur præcepta transitum maturemus, de quibus sic subiungit Apostolus, loquens:

Viduas, inquit, honora, quæ uere uiduæ sunt. Quod si qua uidua liberos aut nepotes habet, discant primum propriam domum pie tractare, & uicem rependere maioribus. Hoc enim est honestum, & acceptum coram deo.

Hodie episcopi hoc de uiduis decretum ignorant, aut quod iuxta est ignorare se simulant. Nos uero apostolicam ordinationem non tam sanctam quam necessariam ducimus: cumque qui harum rerum nullam habeat notitiam, haudquaquam idoneum censemus, cui tuto illa ecclesiasticorum honorum credi debeat dispensatio. Itaque Apostolus honorandas esse docet uiduas, sed eas duntaxat quæ uere sunt uiduæ. Nam de alijs quæ falso uiduitatis nomine tument, ut nihil præcipit Apostolus, ita nolim temere curam illarum in se recipiat ecclesia. Quia enim obliuiscuntur dignitatis suæ, Christianum nomen, turpiter uiuendo, dehonestant: merito auersantur eas fideles, ne quod facere audent istæ, approbare uideantur ipsi. Porro non simplex est uiduarum conditio. Alia enim liberos sustulit, necdum amisit, & illos non solum

non solum externis illis & ciuilibus disciplinis imbuendos curat, uerum multò magis in spiritus palæstra exercendos ducit: nec corporalem duntaxat educationem impendere, sed & animi pietatem implantare illis studet, utriusq; & patris & matris in sese transfrens affectum. Alia nullos omnino sustulit liberos, & hæc officium suum in cognatos & affines transferre debet. Alia quæ sustulit quidè liberos, sed iam eos excoluit: & hæc in educatione nepotum, si qui sunt, occupari debet. Alia quæ in delicijs agens, quæ neq; liberorum curam in se, ut par est, recipit, neq; familiam recte gubernat, neq; sincere erga cognatos & affines affecta, quæ hic ab Apostolo uiuens mortua prædicatur. Et est alia nihilo secius uiduaru partitione: Aut enim anus sunt, nec propulsandis præsentis uitæ incommodis res domi suppetit, & hæc ad ecclesiæ horreum si consurgiant, & recipi & ali debent: secus si ex relictis, post obitum mariti, bonis uiuere queant. Si porrò quæpiã est florentis adhuc ætatis, aut alioqui liberalis formæ prædita dote, maiorem in modum cauendum ne accessione illius minuatur ecclesiæ sumptus. Nam aut sunt ut fortunæ propriæ amplitudine ali queant, & ecclesiæ, ut alentur, obtrudendæ non sunt: aut humiles sunt & tenuioris fortunæ, & necdum uidebitur congruū, ut ecclesiæ præfides curam illius in se recipiant: nec si dotibus cõmendentur omnibus, quas alioqui ab uniuersis

sis requirit uiduis Apostolus. Nam ut ab ætate florida
 iuxta ac formæ beneficio, facilis est ad incontinentiam
 lapsus, ita non raro calumniandi instituta nostra, rigi
 di illi Christianæ philosophiæ censors, arripere ma
 teriam. Vnde nunquã rectius consultũ erit cum eccle
 siæ, tum uiduarum famæ, quàm si sedulò tales esse stu
 deant, ne quid unquam inhonestæ suspicionis in oculos
 mundi traiciant. Requirit enim Apostolus singularem
 morum integritatẽ in uidua, ut quamoptimus sibi quis
 que coniugem ambire nõ dubitet. Hac enim conditio
 ne, omnẽ prorsus sinistram suspicionẽ, imò etiã omnes
 simul iniquioris fortunæ status declinare, uel potius
 propulsare licet uiduis. Hæc dicens, non deterreo ui
 duas à continentia bono, sed ne quæq; passim ad eccle
 siæ ministerium recipiantur admoneo, nempe caute
 agendum: ne dum illis cõsultitur, ecclesia grauetur, ob
 idq; qui supersunt sumptus illius, minus reliquis suffi
 ciant alendis pauperibus. Quod si reperiantur quæ
 post elatum mariti funus, continentia studia delecten
 tur, illas nihil hac nostra concione remoramur, quo
 minus perpetuæ continentia studio uacent. Illud uero
 admonuerim sæpius, nõ tutum esse, uoto ad id obstrin
 gi, quod uix unus aut alter citra periculũ tentauit un
 quam. Quæ porrò temperant ab iterando coniugio,
 etiamsi nulli sint illis liberi, nulli nepotes, nullæ ne
 ptes, tamen nec sic ocij locus relinquendus est: quin po
 tius suc

tius succedant in liberorum et nepotum locum, pauperes ecclesie, fratres & sorores, membra Christi, quorum curam dum in se recipiunt, omne, dubio procul, ocium iners excluditur, omne tædium leuatur. Nō est ociosa Christiana charitas, semper adest proximi necessitatibus: nunc mores format iuuentutis, nunc beneficentia sua afficit quoslibet & dignos & indignos: illos in deo diligens, hos autem propter deum nō fastidians. Maiores reuerenter colit, honorē illis & timorē impendens. Aequales aut æmulari, aut uincere studet uirtutibus, ubiq; innocentie ac ueræ uiduitatis sue signa relinquens. Inferiores ex æquo diligit omnes, ac non raro, præter sexus naturā, omnes fortunæ suas periculis obijcere non dubitat, modo singulorum tutari queat salutē. Quo factō nihil prius, nihil potius, nihil antiquius ducit unquam. Sed iuuat audire quid rursus de uiduarum statu literis prodiderit Apostolus.

Porro, inquit, quæ uere uidua est ac desolata, sperat in deo, et perseverat in obsecrationibus ac precationibus noctu dieq;. Porro quæ in delicijs uersatur, ea uiuens mortua est. Et hæc præcipe ut irreprehensibiles sint. Quod si qua suis, & maxime familiaribus non prouidet, fidē abnegauit, et est infideli deterior. Vidua

allegatur non minor annis sexaginta, quæ fuerit unius uiri uxor, in operibus bonis hominum testimonio comprobata, si filios educauit, si fuit hospitalis, si sanctorum pedes lauit, si afflictis subministravit, si in omni opere bono fuit assidua. Porro iuniores uiduas reijce: cum enim lasciuire cœperint aduersus Christum, nubere uolunt, habentes condemnationem, quod primam fidem reiecerint, simul autem & ociosæ discunt circuire domos: imò non solum ociosæ, uerumetiam garrulæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet. Volo igitur iuniores nubere, liberos gignere, domum administrare, nullam occasionem dare aduersario, ut habeat maledicendi causam. Iam enim nonnullæ deflexerunt, secutæ saram. Quod si quis fidelis, aut si qua fidelis habet uiduas, suppeditet illis, & non oneretur ecclesia: ut ijs, quæ uere uiduæ sunt, suppetat.

Audistis ô uiduæ apostolici culminis decretum: audistis status uestri dignitatem: audistis nihilo secius etiam qualis uel ignominia uel poena maneat illas, quæ in delicijs.

delicijs, aut secus quàm conuenit, uitæ huius exegerint portionem. Audistis inquam pœnã, ceu horridũ quoddam diræ cõminationis fulmen, in uos detorqueri, nisi mature ad bonam frugem redeatis. Porrò si uere uideæ estis, quemadmodũ & censerì & appellari uultis, cur mundo placere studetis in liberis, qui tam nihil in disciplina spiritus educantur? Cur aliò, quàm officij uestri munus requirit, respicitis? Cur aliò adijcitis animum, quàm nominis uestri significatio permittit? Cur quædã uestrũm (scio enim omnino esse quasdam, quæ hunc uestrum ordinẽ, nimium detestandis peccatis conspurcarunt hactenus, quas necdum hodie conspurcasse pœnituit) conuiuia alioqui honesta, inhonestis fabulis debonestant? Aliæ (quod cum ingenti animi nostri amaritudine percepimus) auxiliatrices manus suas à subleuandis pauperibus, retraxerunt. Aliæ (quod turpitudinẽ quandam sapere uidetur) ueste preciosa ac gemmis ornantur, non deo, sed uiris. Aliæ comam fucant, stybio oculos inficiunt, ac in choreis non tam turpiter ambire adulterum, quàm ambiri ab illis. Mitto reliqua cum beneuolentiæ erga proximũ, tum pietatis erga deum studia, in quibus pleræq; uestrũm aut nihil, aut parum saltem priscæ & Christianæ integritatis, præ se ferunt. Erubescite quæ tales estis, & in uiam, uel serò, reducite gressum. Proponite uobis illustrium uiduuarum exempla, ad quarum emulationem

hortatur uos Apostolus, imò per Apostolum spiritus sanctus erudit uos. Videte quanta sanctimonia sub legis adhuc Mosaicæ umbra, claruerint uiduæ sanctæ. Et ut quasdã, exempli gratia, adducã: quid in Iudith pulcherrimarũ uirtutum desiderare possitis nõ uideo. Quis non admiretur tam ingentis animi spiritũ in forma? Ipsa enim non tam hostem sefellit sapienter, quã patriæ imminens periculũ propulsauit fortiter. Quo factõ non unas duntaxat mulieres in admirationẽ suã traxit, sed ex æquo uiris etiam uniuersis quondã, quã si stuporem incutere uisa est. Magna mulieris uiduæ in deum pietas, magnus in patriam amor. Quis porrõ esse queat, quẽ lateat summa illius in summa opulentia frugalitas, liberalitas, continentia? Quis cultum diuinum, qui potissimũ in spiritu & ueritate consistit, illius ignorat? Habuit præterea hæc uidua copiosissime mundo placendi materiã: principio, ut formæ dignitate facile reliquas gentis suæ puellas antecederet, ita & generis claritudine, & opulentissimo patrimonio, ac famulicij numerositate quam longissime post se relinquerebat cæteras. Erat enim, ut scripturæ spiritus loquitur, eleganti aspectu nimis, cui uir suus reliquerat diuitias multas, & familiam copiosam, ac possessiones armentis bouum, & gregibus ouium plenas. Quæ uero paulõ ante præmisit scriptura sancta, illam, iuxta decretum Apostoli, uere uiduam fuisse declarant, ut
 que

quæ spei suæ anchorā nō aliō quā in domino fixam
 habuerit. Verba scripturæ sic habent: In superioribus
 inquit, domus suæ fecit sibi secretum cubiculū, in quo
 cum puellis suis clausa morabatur: & habens super
 lumbos suos cilicium, ieiunabat omnibus diebus uitæ
 suæ, præter sabbata & neomenias, & festa domus
 Israël. Quid dicam de relicta illa Lapidoth, Debbo- Iud. 4.
 ra, quæ prophetiæ pollens dono geminam, & iudicis
 & ducis personam in populo dei sustinuit? Ipsa enim,
 ut scriptura testatur, iudicabat populū in illo tempo-
 re, ascendebantq; ad eam filij Israël in omne iudiciū.
 Magna illius fuerit uirtus oportet, ut cuius iudicio tot
 uirorum millia regerentur, cuius arbitrio ducerentur
 exercitus, quæ duces eligeret, belli aciem institueret,
 ac populū ab hostibus defenderet. Quis tale quip-
 piam in fœmina, quæ utiq; uidua iam & desolata, spe-
 rare ausus fuisset? Atqui deus mirabilis in operibus su-
 is, etiam manibus uiduæ, uictoriæ laudem inclusit.
 Nam præter communē fœminæ pectoris captū, & li-
 bertatem conseruauit uidua, & leges dedit populo, et
 imperium augens non tam iustitia & prudētia, alijsq;
 id genus regijs uirtutibus celebris, quā admirabilis
 est habita. Huic succedit Noëmi illa & uiri & filiorū Ruth. 1.
 solatio destituta, quæ admirabili uirtutum suarū gra-
 tia nurum suam Ruth Moabitidem, ut patrios abiura-
 ret deos, illexit: quæ deinceps nunquā à latere socrus

suae diuelli potuit, sed indefinenter adhaerens illi, dicebat: Ne quaeso aduerseris mihi ut relinquā te & abeam. Quocumq; enim perrexeris, pergam, & ubi morata fueris, & ego pariter morabor. Populus tuus, populus meus, & deus tuus, deus meus: quae te terra susceperit morientē, in ea moriar, ibiq; locum accipiam sepulturae. Haec mihi faciat deus, & haec addat si non sola mors me & te separauerit. Vtrobq; magna pietas, magnus amor: sed non minor est quae illis à deo cōtigit remuneratio. Nam & Ruth, diuino utiq; socrus suae consilio, maritum reperit Booz: & Noëmi nurus suae beneficio nō unam paupertatis sarcinam propulsauit, sed & senectutis & orbitatis solatiū inuenit: id quod haud obscure publica illa mulierū congratulatione ostendit: Benedictus, inquit, dominus, qui non est passus ut deficeret successor familiae tuae, & uocaretur nomen eius in Israël, & habeas qui consoletur animam tuam, & enutriet senectutem: de nuru enim tua natus est qui te diliget, & multo tibi melior est, quàm si septem haberes filios. Ipsa autem Noëmi mox natū filium, ex nuru sua Obed, in gremio suo posuit, nutricis ac gerulae obibat officium. Nunquā arctius hanc nuruum & socruū inter se coijssse amicitiam comperatum est, quàm hoc proposito exemplo monstrauius.

3. Reg. 17 Adducamus huc etiam uobis uiduam ex gentibus,
 Luc. 4 Sareptanam illam Sidoniam, nutricem & hospitē Heliae,

*liæ, sancti illius Israëlita & propheta: quæ in extre-
 ma rerum omnium penuria, in summa telluris sterili-
 tate, & sui & filij oblita (ne famem audiendi uerbum
 domini pateretur) prophetam sanctū pascere nō dubi-
 tauit. Et uidete dilectissimi, quantam illi, sua hospitali-
 tas, pepererit mercedem. Nam eam sic cōsolatur pro-
 pheta domini: Ne, inquit, timeas. Hæc enim dicit do-
 minus deus Israël: Hydria farinæ nō deficiet, nec lecy-
 thus olei minuetur usq; in diem, in qua dominus datus-
 rus est pluuiam super faciem terræ. Quæ abiens, fecit
 iuxta uerbum Helie. Et comedit ipse, & illa, & do-
 mus eius: & ex illa die hydria farinæ nō defecit, & le-
 cythus olei non est imminutus, iuxta uerbum domini,
 quod loquutus fuerit in manu Helie. Felix penuria,
 quæ non minus spiritui, quàm corpori peperit abundan-
 tiam. Felix & uiduus, ex cuius paupertatis penu-
 tantam liberalitatem sensit propheta: qui tanto hospi-
 talitatis munere delectatus, extinctum uiduæ filiū, mi-
 rabili orationis suæ uirtute, uitæ restituit pristinæ.
 Conueniens enim, ut cum scœnore redderet propheta,
 quod tam alacriter illi impenderat uiduus. Nam etsi
 exiguum esset munus uiduæ, tamen boni consulere, ac
 maiori beneficio pensare debuit propheta. Sed hic lon-
 gius morari uidebimur, si omnia, quæ huc cumulari
 queant, adduxerimus. Proinde bene et religiose feceri-
 tis, si quoad maxime fieri potest, & reliquas uobis*

ante mentis oculos ponere studueritis uiduas, quarū uirtas, ceu quaedam pulcherrimarū uirtutum exempla, sacræ literæ nobis depingunt. Atq; primū quæso diligenter considerate illam Maccabæorum fratrum matrem. Hæc enim filios suos, in unius ac ueri dei cultu, ita ab ipsis, quod dicitur, cunabulis instituerat, ut plus in diuinæ legis obseruatione fiduciæ, quàm in ulla uel solidissima mundi felicitate spei collocarent. Videbat sanctissima mulier innocētissimis adolētib; omni sarij generis intentari tormenta: Spectabat mater charissima pignora sua exquisitis obijci cruciatibus: deniq; uidua & desolata, spem generis, atq; illud exoptatissimū iam iam ingruentis senectutis suæ solatium misere torqueri, raptari, ac tandem suis in oculis diuinius afflicto natos, deficere conspexit. Porro cum nec dum tanto spectaculo crudelissimus ac in sanguinē audissimus tyranni animus satiaretur, in ipsam deinde omnia sic aspicientem, ac filios suos fortiter quidem, ut tormenta momentanea contemnerent adhortantem, seuerè animaduertere iussit impium caput.

Quod si quibusdam fortè infirmior est animus, ideoq; imbecillitatem hic nobis sexus obijcetes clamabunt, duriora esse hæc facinora quàm ut intrepide quæpiam sequi possit: illæ quæso tam præpostere timide, Annam illam Phanuëlis filiam sibi proponant, de qua tam magnifica Euangelistam testari percepimus.

mus, quæ non in delicijs, non in luxu uitam agens, sed totum animū ad obsequium promissi seminis Abrahæ adijciebat: non molle otium sectabatur, sed ieiunijs ac deprecationibus seruiebat die ac nocte. Abstinet anus ab omni inordinato sermone: ab otiosis & prophanis fabulis quamlongissime recedere studuit, ac magna modestia, magno nihilominus spiritu loquebatur de Christo, omnibus qui expectabant redemptionē Hierosolymis. Non repetiuit Anna coniugium, ut liberius promissum mundo Messiam expectaret. Hodie quædā ob id non iterant coniugij usum, ut liberius genio uoluptatis indulgeant: quas in uiduarū numero, quæ uere uiduæ sunt, tantum abest ut recenseat Paulus, ut cas uiuas, mortuas esse pronunciet.

Sequebantur olim & Christū haud illaudatæ mulieres quædam, ministrantes illi de facultatibus suis, nō ob aliud opinor, quàm ut uicissim uerbo uitæ ab illo reciperentur: quarum studiū ut pium, ita honorificū fuisse haud temere prædicamus. At hodie nō longe petendi, quibus beneficiant uiduæ nostræ, si quæ domi non habeāt in quos misericordiam exercent. Vndiq; Christus nobis occurrit, nudus, infirmus, in carcere detentus, esuriens, sitiens, hospicio carens. Imò nunc tempus est, quo multa opus habent misericordia fratres nostri, membra nobiscum corporis Christi, qui isthoc hyemali tempore uarijs modis affliguntur, qui

Matt. 27

Matt. 25

Cap. V ANNOT. IN EPIST. PAULI

bus facile consulitur æstate. Aestas enim ad propulsanda incōmoda uitæ, longe quàm hyems pauperibus est cōmodior, uel quia tum uberius ad illos redit præmiū ex labore, uel quia phœbæis calefacti radijs, nuditatē suam boni consulentes, nuda etiam gaudent terra captare soporem. Contrà hyeme corpora afficit frigus foris, intus uiscera discruciantur fame. Atq; ab his officijs neminem excludimus, nō diuites Cræsos, non inopes Iros. Nulla fortuna cum officijs misericordiæ pugnat, nisi quam infidelitas & inuidentiā fraternæ charitatis comitantur. Nam qui in tanta rerum angustia constitutus, ut minus illi liceat per inopiam subuenire pauperibus tecto, uestitu, alimento: meminere quæso,

Mar. 9 quod Christus dixit apostolis: Quisquis enim, inquit, ad bibendū dederit uobis calicem aquæ, nomine meo, quo sitis Christi, amen dico uobis, nequaquā perditurus est mercedem suam. Nemo ad tantam inopiam redactus est, ut uniuersa illi simul adempta sint beneficiendi instrumenta. Regnū cœlorum, ait quidam, tantum ualet, quantum habes. Sufficit animus ad misericordiam præptus, & qui nullibi quàm in Christo spei suæ anchoram fixit. Hinc factum, ut Christus uiduam

Luc. 21 pauperulam, multis diuitibus præferret. Nam hi omnes ex eo quod illis exuberabat, magna quidē mittebant in gazophylaciū: hæc autem ex penuria sua uniuersam substantiam quam habebat misit. Nullum minus tam

nus tam esse potest minutum, quod in oculis dei non sit magnum, modò ex fide, in templa illa Christi uiua, lacri & prompto animo mittatur.

Vos quæso ò uiduæ, ut quod semel de uobis præbu Peroratio
 istis Christianæ pietatis specimen, magna semper uirtute cumulatius ostendere, per spiritũ Christi uelitis. Haftenus enim quædam uestrũ in nullo bene pietatis officio persistentes, intemperantissimæ etiam uitæ frena laxarunt; quod nõ immeritò uniuersi corporis ecclesiæ animũ perculit. Vidimus & uidisse pudet quo loci res ecclesiæ deuenerint, in quos infelicitatis scopulos deciderint illæ nunquam satis laudatæ apostolicæ uirtutes. Sed iam melioris indicia uoluntatis conspicio, iam resipiscentis animi signa ostenditis, dum uestra hic desideria sentio, dum singultus & gemitus audio, dum humectari lachrymis genas uideo. Ceterum ut copiosius officij uestri uos commoneam, rursus ad Apostoli uerba, & uiduas, & eos qui uiduas habent remitto. Nam Apostolus breuiter quidem, sed tamẽ pulcherrimo narrationis ordine, omnes, quibus uere uiduas præditas esse conuenit, uirtutes recensuit. Quibus si ex animo addictæ fueritis, non diffido, quin breui uestrũ quædam in summum usq; ueræ pietatis fastigium sint ascensuræ, gratia & benignitate dei & seruatoris nostri Christi. A M E N.

Honorem, quē paulō ante uiduis impendi uoluit ab ecclesia, eum nūc presbyteris, qui bene præsunt, conduplicatū discernit: nec immeritō. Nam si Diomedes iudicio Nestoris, ut Homerus tradit, dignus habebatur, quē uniuersi Græcorū cū duces, tū milites in honore sibi præserrēt, quod & bello & cōsilio facile reliquam multitudinem post se despiceret, dicens:

Iliad. 9

Τυδείδης, περί μὲν πολέμου ἐνὶ κερτερός ἐοσι,
Καὶ βολῆ μετὰ πάντας ὁμήλικας ἐπλοῦ ἄριστος
Cunctis in bello præstantior est Diomedes, (hoc est, Consilioq; inter primos longe optimus unus.

Et senior ille Phœnix, Achilli suo, magna honoris præfatione, in animū reuocat, quod sua potissima opera & bellator & orator euasisset, duabus rebus quibus quāmaxime inter mortales honor cōparatur, his quidē uerbis: Διδασκέμεθα τὰ δὲ πάντα, μύθων τε ῥήτων ἐμμελῶν προκτινῶν τε ἔργων. Quorū sententiā ita reddere libet: Hæc ego te docui omnia Achilles, Scilicet orator rerum ut spectabilis esses, Et simul instructus pugnae, formatus & armis. Et idem poëta, medicū uirum, nō ob aliud q̄ quod corpora medendi scientiā habeat, innumeris alijs præstare dixit: ἰατρὸς

Ibid. 11

ἢ ἄλλῃ πολλῶν ἀνθρώπων ἄλλων. Hæc cū ita se habeant, apud gentes idololatrias, nos qui propius deū ipsum cognoscimus, qui Christū induimus, quo loco,

quo

quo honore dignos iudicabimus, quos unà cū integritate uitæ, & singularis quædā diuinæ legis peritia, nobis cōmendat: quos spiritus sanctus gubernādis ecclesiæ rebus præfecit: Tanto enim qui laborant in dispensatione uerbi sancti, honore sunt digniores, quàm qui prophanis præsunt rebus, quanto sublimior est anima quàm corpus. Porrò apostolicis uiris nō unum duntaxat uitæ subsidiū debetur ab ecclesia, sed & obediētiae honor, ne eleuetur autoritas uerbi dei, cuius functio ut semper est salutaris, ita nunquam nō necessaria gregi Christiano. Vnde qui otium sectantur & uoluptatē, quā longissime ab ecclesiæ horreo arcendi, ne quod dignis debetur, otiosi, & ualidi, & qui sibi operibus manuum parare uictū possent, turpiter insumant. Subleuanda est pauperū inopia, & quorū manus, siue per senectutē, siue per aduersam aliquā corporis ualetudinem remorantur, quo minus parando cibo sufficiant. Non aut̄ decet ecclesiā in otium alere quenq̄: tantū abest ut hodie uulgus illud sacerdotū (inutilia pondera terræ, et qui dūtaxat fruges cōsumere nati) iure è cōmuni distributionū horreo, ali aut possit, aut debeat: qui hoc sunt nocentiores ecclesiæ hostes, quo magis, prætextu religionis, speciem mali præ se ferre uidentur. Sed quàm sint præ cæteris habendi in precio, qui uerbo Euangelij præsunt in ecclesia, Apostolus hisce quidem uerbis aperuit, dicens:

Qui bene præsumunt presbyteri, duplici honore habeantur: maximo iij, qui laborant in sermone & doctrina. Dicit enim scriptura: Bovi trituranti non obligabis os. Et: Dignus est operarius mercede sua.

Magna apostolici pectoris sapientia. Nam pulcherrimo spiritus sancti artificio, & ecclesie commendat ministros uerbi, summoque in precio habendos docet: & nihilo secius etiam ministris ecclesie curam committit, adeo ut nunquam otio aut torpore intenti, sed crebro suscepto muneri, per studium & laborem diuinae legis, respondeant. Quod ne aliter quispiam, quam decet, interpretari posset, sententiae suae astipulatores adducit Moysen & Christum. Illum, quod fidelem se gesserit olim ministrum in domo dei, id est, synagoga Israelis: hunc, quod cum natura sit deus, eius autoritas, sine periculo, contemni non possit. Sed quid dicit Moyses? Bovi trituranti non obligabis os. Cuius praecipue germanam intelligentiam, si quis desiderat, ex prioris ad Corinthios epistola, petere licet. Vbi hunc in modum argumentatur Apostolus: Si indignum est, iuxta diuinæ legis sententiam, bouem qui ad trituram circūducitur, fraudari pabulo: indignum non erit si Apostoli, praedicatione Euangelij uacantes, nullum in ecclesia propositum habeant praemium, quo ceu spe quadam mercedis

mercedis honestæ, præsentis solentur incōmoda uitæ?
 Sed præstat Apostoli uerba subscribere, in gratiã eor-
 um, qui nondum norunt, aut quod iuxta est, audire
 contemnunt, quod sic dominus ordinauit, ut qui Euan-
 gelion annunciant, ex Euangelio etiam uiuant. Sunt
 enim quedam naturæ iudicio sic recepta apud hoïes,
 ut ea ne deus quidem improbare uelit, modò fidem in
 Christum, caput salutis, nõ amiserint: qualia sunt quæ
 hic ex Apostolo adducemus: Quis, inquit, militat suis
 stipendijs unquã? quis plantat uineam, & de fructu
 eius non edit? Aut quis pascit gregem, & de lacte gre-
 gis non edit? Et ne quis putaret hæc hominũ tantum
 iudicio dici, subiunxit: In lege Mosi scriptum est: Non
 obligabis os boui triturãti. Num boues curæ sunt deo?
 an hos propter nos omnino dicit? Propter nos enim
 hoc scriptum est: quod sub spe debeat is, qui arat, ara-
 re: & qui triturat sub spe, spei suæ particeps esse de-
 beat. Si nos uobis spiritalia seminauimus, magnũ est,
 si nos uestra carnalia messuerimus? Proinde quisquis
 sponte cõmunicauerit ecclesiæ, preciosissimũ animæ
 pabulum, Euangelij uerbum, illius uicissim in se reci-
 pere egestatem, & subleuare, si possint, debent fide-
 les. Nam ut alibi testatur Apostolus noster, communi Gal. 6
 candum est illi, à quo collapsus per peccatũ animus,
 rursus in spem & robur erigitur, ut utrobique & offi-
 ciorum & donorũ fiat commutatio. Communicet au-
 tem, inquit, qui catechizatur sermone, ei qui se cates

- chizat in omnibus bonis. Et meritò quidem. Nam iuxta Christi etiam sententiam: Dignus est operarius mercede sua. Nos porrò hic genera uitæ operariorum in tria duntaxat diuidemus: Vnum quod liberum est, nec ullis publicis functionibus addictum, in quo tamen multi multa ac diuersa sequuntur studia: atq; illi uniuersi operum suorum recepturi sunt mercedem: siue contemplationem rerum arcanarum sequentes, uitam æternam: siue honestis operibus uacantes, dignos laborum suorum fructus: siue immundis uoluptatibus immergi, supremam, post gaudia pœnam. Alterũ eorum est qui rebus publicis præfecti sunt. Et illi quidem amplum alijs benefaciendi campum ingressi, modò secundum ea, quæ honestæ leges tradũt, incedat: et si quod alios uixisse uolent, ipsi non segniter uiuere pergant. Illi quo sunt eminentiori dignitatis loco constituti, eo magis à nobis in precio habendi. Est præterea aliud quoddam ceu tertium operariorũ genus, ad quod potissimum respexisse Christum autumo, quando prædicaturis Euangelion Apostolis præcipiendo dicebat: Ne possideatis aurum neq; argentũ, neq; æs in crumenis uestris, neq; peram ad iter, neq; binas tunicas, neq; calciamenta, neq; uirgam. Ne porrò putarent, nullum omnino hic euangelisantibus propositum esse præmium, ipse certa quadam illos, ceu præmij cuiusdam spe consolari uoluit, dicens: Dignus est operarius mercede sua.*

de sua. Non destituet pijsimus pater uictus solatio,
 quibus tanto studio mensis suæ curam commisit. Expe-
 ditos rebus mittere placuit, ne grauaentur sarcina di-
 uitiarum, ne formidarent paupertatis iugum. In unam
 ueritatem intentos esse uoluit. In contentionibus pro-
 phanis nonnunquã animum loquendi addunt diuitie:
 paupertas autem loquendi fiduciam haud infrequẽter
 hominibus ademit. At uero quibus ueritas ipsa cordi
 est, ut ea nihil unquã ducunt antiquius, ita summam il-
 lam loquendi libertatẽ, siue ut Græci loquuntur $\pi\tau\epsilon\acute{\rho}\eta$
 $\xi\pi\iota\sigma\tau\alpha\tau\acute{\iota}\alpha\varsigma$, nunquã sibi eripi patiuntur. Atq; tales nullis
 opibus redduntur audaciores, nulla inopia timidiores:
 scientes ueritatem occultari non posse, etiamsi terræ
 infodiatur. Non enim idem est ueritatis atq; mendacijs
 finis. Veritas inopiam nõ raro & regibus conciliauit:
 contra mendaciũ sepe opulentissima perdidit regna.
 Quemadmodũ autem primum illud operariorum ge-
 nus, tranquille agere nequit, nisi ab altero, quo de se-
 cundo loco dictum, pendeat, oculosq; illic defixos ha-
 beat, ubi inconstantie suæ tanquã certa quedam reme-
 dia expectare, cuiusq; iudicio, si lites & contentiones
 inciderint, rursus in concordie uincula redire queat:
 ita neq; secundũ subsistere recte potest, nisi à tertio, tan-
 quam à capite felicitatis humanæ pendeat. Quando-
 quidem sine uerbo dei non solum omnes homines cæci
 sunt, sed etiam omnia prorsus humana consilia uana

esse deprehenduntur. Descendit autem cognitio uerbū à deo primum in mentes humanas per apostolorū potissimum ministeriū. Iuxta quē modū dixit alibi Apo-
 Rom. 10 *Stolus: Fides ex auditu, auditus autem per uerbū dei. Quod si cui magistratus contingit, qui ipse alienus sit à fide Christi, quas non illic uirtutes opprimit inuidia? uilis illic omnis iustitia, omnes simul despectæ bonæ leges, assiduæ seditiones, assiduæ cædes: nulla fides, nulla amicitia certa: uariæ illic quotidie expilationes, oppressiones, direptiones. Breuiter, in ipsa etiam intima, optimi cuiusq;, uiscera grassatur impia manus. Adeò non parui refert reipublicæ, Christiani, an ignorantes Christi præficiantur.*

Cæterum quia Christus apostolos suos nō reges, non principes, non satrapas esse uoluit, sed ministros: indignum se præbet tanto officio, quisquis aut animo, ob accepti ministerij autoritatem, effertur insolentius, aut alio quoquo modo ecclesiam, nouis subinde & à se excogitatis traditionibus, onerare studet. Vt enim nō nostra est ecclesia, sed Christi: ita non nostra, sed Christi dispensanda mysteria. Illud uero in primis requiritur in dispēsatoribus, ut fidus aliquis reperiatur. Imò uniuersam illam in hominibus gloriationem quam longissime abesse ab ecclesia uoluit Tarsensis, quando dicebat: Itaq; ne quis gloriatur in hominibus. Omnia nanq; uestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas,

phas, siue mundus, siue uita, siue mors, siue presentia,
 siue futura: omnia inquam uestra sunt, uos autem Chri-
 sti, Christus uero dei. Non enim decet eos qui semel per
 Christum acceperunt spiritum libertatis & adoptio-
 nis, rursus per spiritum timoris ad desperationis sco-
 pulos adigantur. Aegre ferebat Apostolus, cum uide-
 ret Galatas ad infirma & egena conuersos elementa, Gal. 4
 quod dies obseruarent, & menses, & tempora, & an-
 nos. Et Colossenses nihilo secius etiam admonet, di- Col. 2
 cens: Ne quis igitur uos iudicet in cibo & potu, aut in
 parte diei festi, aut nouilunij, aut sabbatorum, quæ sunt
 umbra rerum futurarum, corpus autem Christi. Por-
 rò ut in omni & sacrarum & prophanarum rerum ad-
 ministracione illi multis noibus obsunt ecclesie Chri-
 sti, qui, ut inanem uulgi auram uenentur, presunt: ita
 longe sunt nocentiores, qui turpis questus gratia cu-
 rant populum Christianum: quos equidem amare per-
 stringit dominus apud Ezechielem prophetam, dicens: Ezech. 34
 Vae pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos. Nonne
 ne greges à pastoribus pascentur? Lac comedebatis,
 & lanis operiebamini: & quod crassum erat occideba-
 tis, gregem autem meum non pascebatis. Et multa in
 hanc sententiam apud eundem prophetam dicuntur.
 Et Christus iussit, gratuito darent apostoli, quod ab Matt. 10
 ipsius spiritu non minus gratuito acceperant. Eandem
 sententiam, uerbis nonnihil immutatis, sic in priore

Cap. V ANNOT. IN EPIST. PAULI

sua epistola, cap. quinto, expressit apostolus Petrus,
1. Pet. 5 loquens: Pascite quantum in uobis est gregem Christi,
curam illius agentes non coacte, sed uolentes: non tur-
piter affectantes lucrum, sed propenso animo: neq; ceu
dominũ exercentes aduersus clericos, sed sic ut sitis ex-
emplaria gregis. Præbuit huius rei euident signũ Apo-
stolus noster, quando accersitis ad se presbyteris eccle-
Acto. 20 siæ, quæ erat in Epheso, studium & laborem suum il-
lis inculcans, ne quo pacto post discessum suum diuer-
sa aut pugnantia docerēt: ne quid tanto ministerio in-
dignum, uel per inanem gloriam, uel turpis lucri gra-
tia designarent. Argentũ, inquit, & aurum, aut uesti-
nullius concupiui: imò ipsi scitis, quod necessitatibus
meis, & his qui mecum sunt, suppeditauerunt manus
hæ. Omnia ostendi uobis, quod sic laborantes oportet
suscipere infirmos, ac meminisse uerborum domini Ie-
su, quoniã ipse dixit: Beatum est dare potius quàm ac-
cipere. Atq; hæc hætenus de honore eorum, qui præ-
sunt, diximus. Quia uero plerunq; iniquiora sunt iu-
dicia uulgi, quàm ut facile seueriorem admonitionem
ferre queant: ideoq; qui præsunt facillime odium incur-
tere calumniatoris: docet, ne qua fortè leui ex causa,
ullam contra presbyterum recipiat accusationem epis-
scopus, sic loquens:

Aduersus presbyterum accusationẽ
ne admiseris, nisi sub duobus aut tribus
testibus

testibus. Eos qui peccant, coram omnibus argue: ut & cæteri timorem habeant.

Quia episcopi speculatores uocantur, summopere prospiciendū illis, ne quid in accusationibus præter officij sui dignitatem designent. Quæ enim aduersus seniore[m] afferuntur delationes, ut sepe ab inuidia delatoris proficiscuntur, ita non raro uanæ comprobantur. Ne porro aliud, quàm tanti officij partes requirunt, in accusationibus designarent: ne omnem passim & tanquã ex triuio collectam incessendi materiam, ratam ducerent, uoluit duobus aut tribus testibus conuinci delinquentes, præcipue seniores: quorum auctoritas, ad unius duntaxat delatoris testimoniū, eleuari nõ debet. Sic dominus sub lege adhuc degenti populo suo præcepit, ne unquã aduersus delinquentes, aut eos qui post deos alienos abiuiſſent, unius testimoniū satis esse ducerent. Nemo, inquit, occidatur, uno contra se dicente testimoniū. Et iterum: Non stabit testis unus contra aliquem, quicquid illud peccati & facinoris fuerit: sed in ore duorum aut trium testium, stabit omne uerbum. Sed hic scio tacite obijcient mihi quidam, intempestiue hæc in præsentia adduci à me, quod ea causis potissimum, ut aiunt, criminalibus seruire uideantur: ut iam non ipsis episcopis, quibus nullum cum iure gladij cõmercium, sed magistratibus, qui ea in eminentia constituti sunt, ut ministri dei & ipsi ab Apostolo uo-

Deut. 17

Ibid. 19

Rom. 13

centur, ultores ad iram eis, qui, quod malum est fecerint, dicta sint. Quibus ego sic respondeo: Episcopis perinde ac magistratibus hæc dicta esse: his, ne quid sinistrorum affectuum in corrigendis proximi delictis admitterent, ac per id tyrannidis notam contraherent: illis, ne nudis delatorum uerbis plus æquo aures inclinarent: ne temere auditis proximi excessibus insultarent: ne quem excluderent aut contemnerent, priusquam per diligentem inquisitionem accusati delictum cognouissent. Quod si cuius uita duobus aut tribus testibus falso quidem, uel coram episcopo, uel coram magistratu inceperit, ipsi uero iudices (posteaquam ut in delati criminis notitiam uenirent, diligenter studuerunt) nulla falsæ accusationis signa deprehenderit, ipsos omnino iuxta regulam legis ab Apostolo hic repetitam, incedere debere arbitror. Neque enim censeo tantæ legis auctoritatem uiolandam esse, qua duobus aut tribus testibus credere iubemur. Neque ob id malus est in oculis dei, quem sic uel excludit episcopus, uel morti addicit magistratus. Quin potius qui Christianus est, omnia hæc inter alia penè innumera mundi huius mala, quæ uarie nos manent, collocat, memor illius, quod Christus dilectoribus suis dicit: Beati, inquit, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniã ipsorum est regnum cœlorum. Beati estis, cum probra iecerint in uos hoïes, & insectati fuerint, & dixerint

omne

omne malum uerbum aduersus uos mentiētes propter me. Sic olim iudicio Iesabelis, perit iustissimus Naboth, non ob aliud quā quod uincam suam, quam à patribus suis hæreditario iam olim acceperat iure, dare negasset Achab regi Samariæ. Qua ex re, cū egrotare cœpisset rex, mox ac Iesabel ipsa causam ægritudinis cognouit, scriptis nomine regis literis, anulo regio signans, misit ad maiores natu & optimates, qui erant in ciuitate eius, & habitabant cum Naboth. Qui tandem duobus testibus, filijs Belial, uictus, ac ueluti blasphemus quispiā in deum, lapidibus iniuste obrutus est. Sic duo falsi testes, Christum accusasse, corā Caïpha principe sacerdotū, scribuntur. Et Stephanus per falsos testes conuictus, lapidatus est. Ipse autē positis genibus, clamauit uoce magna: domine, ne statuas illis peccatum hoc. Magistrum suum in hoc imitatus, qui ait ad patrē: Pater remitte illis, nesciunt enim quid faciant.

3. REG. 21

Matt. 26

Acto. 7

Luc. 23

Cæterū ne quis putaret Apostolum hæc imperio duntaxat humano dixisse, & non potius diuino, ipsum Timotheū obtestatur primum per deum, in cuius oculis hæc omnia aguntur: deinde per Christum, qui harum rerum & summa est & caput: tertio per sanctos angelos, qui operum nostrorū & testes & spectatores habentur, ut nihil per animi propensionē in corrigendis aliorum erratis designet, ut nullo aut fa-

uore, aut odio, aut alio quouis sinistro affectu huc aut illuc rapiatur, dicens:

Obtestor in conspectu dei & domini Iesu Christi, & electorum angelorum, ut hæc serues sine præcipatione iudicij, nihil faciens iuxta propensionem animi. Manus citò ne cui imponas, neque communices peccatis alienis. Temetipsum purum serua.

Hæc contestatione, ut diximus, summam integritatem in ecclesiastico iudicio custodiri uoluit. Quæ integritas non in unis tantum cognoscendis causis requiri potest, sed longe magis etiam in electione ministrorum seruari debet. Porrò qualis esse debeat, cui tutò committere possis ecclesiasticam administrationem, in superioribus, capite tertio, satis superq; dictum est. Qui secus, quam illic dictum, fecerit, is comunicabit peccatis alienis. Siquidem summum periculum ecclesiæ imminet, cùm uel inutiles, uel parum integri præficiuntur. Quis enim *Matt. 7* alijs prælucebit, qui ipse sit cæcus? Aut si sal infatuatus fuerit, quomodo contra peccati putredinem salietur mens proximi? Significat enim illa olim frequentata manuum impositio electionem illam, qua alicui non tam honor, quam labor & doctrina in ecclesia conceditur, qui tam sit omni uirtutum genere præditus, ad quem

quem in omnibus tentationibus uniuersi simul afflicti, tuto sese recipere & possint & debeant. Qui sic se episcopi officio idoneum præbuerit, ut nulli gubernacula ecclesiæ commendet, nisi quem scierit & moribus & uita tantæ prouinciæ respondere, is demum est qui per se custodit à peccatis alienis, per fidem Christi Iesu, qui cum patre & spiritu sancto uiuit & regnat deus, in omnia secula. AMEN.

DISTRIBVTIO XV

Avdistis quanto sese damnationis periculo exponat episcopus, si quando indignis ecclesiæ administrationem obtulerit. Nam alienorū peccatorū in se supplicium recipit, quisquis electionis suæ calculum adiecerit indignis. Nunc aliam nō minus necessariam quàm utilem admonitionem adfert, ne scilicet in tantis laboribus constitutus episcopus, ualetudinem tamē propriam, si licite fieri queat, negligat. Nam quæ hæc est contemplatio, sic indulgere spiritui, ut carnē extinguas? Non hoc dico, quasi turpe sit abstinere à uino: neq; item quasi turpe sit, si quispiam nō absteineat. Neq; enim Ioannes, quia abstemius uixit, sanctior: neq; Christus, quia cum peccatoribus bibit, deterior est factus. Quamquā huius & alia ratio assignari possit: nempe uarijs modis studuisse cum Ioannē tum Christum, ut Iudæos ad poenitentiam excitarent. Sed Matt. 11

d. ei neq; Ioannis austeritate, neq; humanitate Christi, ut agerent pœnitentiam, sunt compuncti. Qua de re aliàs plura. Nunc de medijs, ut uocant, dicimus, quæ per se neq; bona sunt, neq; mala: quod omiſſa nihil adimant ueræ pietati, quod quæſita nihil addât ſanctimonia ſpiritus: quod genus eſſe queant ieiuniũ, feſti dies, alimenti aut tegumenti delectus. Quale & illud fuit quod uino, ad tempus, abſtinuit Timotheus, de quo illud ſic admonet Apoſtolus, dicens:

Ne poſthac bibas aquam, ſed uino paululo utere propter ſtomachum tuum, & crebras tuas infirmitates.

Magnus fuerit Timotheus oportet, qui catenus eccleſiaſticis incuberat munijs, donec longo iam labore, magna uictus aſperitate, crebras ſtomachi infirmitates contraxiſſet: ſolicite ſequens Chriſtum, qui ſuis præcipiebat, dicens: Cauete autem uobis, ne quando grauentur corda ueſtra crapula & ebrietate. Sunt autem hoc genus haud pauca, apud ſapientem, cum ſententiæ, tum adhortationes, tum cõinationes, quibus deterret nos ſpiritus ſapientiæ, ne uino æſtuemus, ne uentri dediti ſimus. Nam qui intemperantiùs aſſident uino, præterquã quod egeſtatem nonnunquã & morbos contrahunt, ſœdi etiam & inabiles, obeundis rebus ſpiritus redduntur. Videtur huc reſpexiſſe Solo Prover. 20 mon, quando dicebat: Luxurioſa res uinum, & tumultuoſa

tuosa ebrietas. Quicumq; his delectatur, non erit sapiens, Ideoq; alio loco præcipit, ne regibus quidem detur uinum, dicens: Noli regibus dare uinum, quia nulum secretum, ubi regnat ebrietas: ne fortè bibentes obliuiscantur iudicij, & mutant causam filiorum pauperum. Et apud Esaiam amarè quidem perstringuntur, qui consurgebant mane, ut uino æstuant. Potentes scilicet ad bibendum uinum, uiri fortes ad miscendam ebrietatem. Qui iustificabant impium pro muneribus, & iustitiam iusti auferabant ab eo. Hæc dicentes, non usum, sed abusum uini damnamus. Nam ut quidam sapienter dixit: Exultatio animæ & corporis uinum moderate potatum: sanitas est animæ & corpori, sobrius potus: ita non minus uere quàm sapienter dixit: Vinum multum potatum, irritatione & iram, & ruinas multas facit. Amaritudo animæ uinum multum potatum. Et Oseas propheta, uini auiditatem cū fornicatione conferre non dubitauit, dicens: Fornicatio, & uinum, & ebrietas, auferunt cor. Et Ezechiel crapulæ studio cumprimis tribuit Israëlitis deuastationem, quo uitio olim & Sodomam laborasse dicit: quia comparatione peccatorum Sodomam uel æquabat, uel uincebat Hierusalem, recte illius soror à propheta appellatur: Ecce, inquit, hæc est iniquitas Sodomæ sororis tuæ superbia, saturitas panis, & abundantia, & otium ipsius, & filiarum eius. Hinc tanto studio

Prouer. 31

Esaiæ. 5

Eccl. 31

Oseæ. 4

Ezech. 16

Cap. V ANNOT. IN EPIST. PAULI

Eph. 5 admonet quosdam Apostolus, loquens: Nolite inebriari uino, in quo luxus est. Et in epistola ad Roma. hortatur, ut quammaxime possimus, abijciamus opera tenebrarum. Vbi comestationes & ebrietates inter ope

Gal. 5 ra noctis reponit. Et in epistola ad Galatas, inter ope

1. Cor. 6 ra carnis ebrietatem recenset. Et alibi, ebriosos inter eos numerat qui regni dei hereditatem non sint recepturi. Quocirca admirandæ uirtutis Timotheus fuerit oportet, qui sic inter ipsa etiam stomachi incommoda à uino abstinet. At quanto sese dedecori exponunt episcopi nostri, qui non modo non abstinent uino, sed in ipsa etiam recta ualitudine sectantur ebrietatem? Quia enim plus satis Baccho & Veneri capiuntur, quomodo non datam illam Christo regi nostro, perderent fidem? Qui dicunt:

Viuiamus hodie, uiuamus dum licet,

Lætiq; carpamus quicquid id est boni.

Libet nunc crines liquidis perfundere odoribus,

Interq; iocos agere & lepidas Veneres.

Hi inquam, quomodo nõ fastidirent cultum unius dei?

Amos. 6 Aut qui dormiunt in lectis eburneis, ut propheta Amos testatur, & lasciuiunt in stratis suis. Qui comedunt agnum de grege, & uitulos de medio armenti: qui canunt ad uocem psalterij, sicut David putauerunt se habere uasa cantici, bibentes uinum in phialis, & opti-

mo una

mo unguento delibuti, nihil patiuntur super contritio-
 ne Ioseph. Qui tales sunt, quomodo nō plures sibi fin-
 gerent deos? Imò quomodo ullum crederent esse deum
 qui brutis similes, in omnia præcepti cursu rapiun-
 tur uitia? Admonet Apostolus discipulum, non ut
 abundanter, sed parcè, seu modice, uino utatur: non
 ob aliud, quàm ut stomacho, & infirmitatibus illis cre-
 bris sic consuli uidebat. Iam contrà in nobis faciunt qui-
 dam: aut enim crebris illis compotationibus dolores sibi
 asciscunt, aut uertiginem contrahunt, aut chira-
 gram, aut podagram, aut reliqua, quæ multa sunt, in-
 commoda uitæ inducunt. Quid hic dicam de his, qui
 non pocula tantum, sed & profluuia siccare uiden-
 tur: qui non pateris tantum, sed quasi quibusdam cum
 utribus, tum dolijs, influunt uini liquores? Quæ de-
 hinc sequantur libidines obscenæ, turpiloquia, adula-
 teria, cædes, quid attinet dicere? quæ notiora sunt, quàm ut
 quenquã latère queant. Ingens tempestas ebrietas, quæ
 immanitate sua simul & animã & corpus naufragio
 exponit. Hinc fides exulat, spes languet, charitas frige-
 scit, humilitas spiritus, arrogãtia carnis superatur:
 iustitiã, tyrannis occupat: castitas, adulterio conspur-
 catur: ueritas, mēdacio obruitur: lux, tenebris obsca-
 tur. Breuiter, uniuersum hoc hoim genus, diuerso ab
 honestate graditur itinere. Etenim ut Esaias testatur, Esaiæ. 5
 malū bonū, & bonū malum dicunt: ponentes tenebras

lucem, & lucem tenebras: ponentes amarum in dulce,
 & dulce in amarum. Et rursum illorum, cum mores,
 tum ingenia, diuina sapientia, equidem graphice hisce
 Sapien. 2 uerbis expressit, dicens: Venite, inquit, & fruamur
 bonis quæ sunt, & utamur creatura tanquã in iuuen-
 tute celeriter. Vino precioso, & unguentis nos implea-
 mus, & non prætereat nos flos temporis, &c. Et quis
 nam omnia ebrij hominis opprobria descripserit?
 Quis nõ fastidiret incompositas illas uoces: Ede, bibe,
 lude: quibus uocibus belle magistrum suum referunt
 Sardanapalum, quia consimiles ediderit iam olim ille
 uoces. Pudet hic referre tetras illas eructationes, gra-
 ues exhalationes, turpiloquia, crebrasq; per mēsas in-
 geminationes: Edamus & bibamus, cras enim morie-
 mur: & alia id genus indigna, quæ, tanquam mater fi-
 lias, secum adfert temulentia. Hæc intempestiuos po-
 lyposiarchas illos & deo et hominibus inuisos reddit.
 Hæc & priuatis & publicis rebus ingens semper ad-
 ferre uisa est nocumentum. Et ueluti naufragij, etiam
 post sedatam tempestatem, remanet iactura: ita temu-
 lentie non uno duntaxat, sed & sequenti die mala sen-
 tiuntur. Etenim ea est eius natura, mox ut mentem ho-
 minis obruerit, degenerem reddere hominẽ, ac ipsum
 omni prorsus exuere prudentia, mansuetudine, forti-
 tudine, humilitate: contra uero inuehere omniũ uitio-
 rum, ceu lernam quandã malorũ, turbam. Cur piget
 attendere

attendere mandato regis nostri tam pio, tam iusto & salutari? quod omnibus ex æquo constituit, dicens: Attendite ne fortè grauentur corda uestra ebrietate & Luc. 21 crapula. Nam ebrietatis ægritudo sola est quæ cū corpore & animum reddit debilem. In reliquis fieri potest, ut iuxta Apostolum, cum infirmatur corpus, tunc 2. Cor. 4 robustus sit spiritus: & ubi externus homo corrumpitur, internus tamen renouetur in dies singulos. At quæ temulentiam comitatur infirmitas, corpus simul & animam corrumpit, spiritum cum carne uitiat, omnia membra debilitat, manum, pedem: linguam ad turpia resoluit, aciem oculorum obfuscat, mentem obliuione uelat, ut ne hoïem se sciat esse, qui iusto plus uini succo capitur. Sed sinamus illos tam male fortes ad bibendū uinum, ut propheta uocat, uiros, tam male & de se, et Esaie. 5 de reliquo humano genere meritos: properemus potius ad ea, quæ deinceps apostolica autoritas hunc in modum proponit, dicens:

Quorundam hominum peccata antè manifesta sunt, præcedentia ad iudiciū, quosdam uero & subsequuntur. Con- similiter & bona opera antè manifesta sunt, & ea quæ secus habent, occultari non possunt.

Redit ad ea, de quibus præcedenti distributione

nonnihil audistis. Nempe debere episcopum non solis proprijs carere uitijs, sed cauere etiam atq; etiam ne malos ecclesie rebus præficiat unquam: qua in re qui negligens fuerit, non uideo sinistram suspitionem qui possit effugere. Dupliciter enim reus uidebitur, & quia cognouit iam ante malum esse, cui delegauit munus ecclesiasticum, & quia per negligentiam tam arduæ prouinciæ præfecit inexploratum. Porro si, post diligentem explorationem, delusum se senserit episcopus, ipse, quia apostolicum decretum hac in parte sequutus est, culpa caret. Nam præuidere, qualis quis futurus sit, solius dei est, qui nouit omnia antequam fiant.

1. Reg. 16 Homo enim uidet ea quæ parent, dominus autem intuetur cor. Et apud Hieremiam dicitur: Ego dominus scrutans cor, & probans renes. Quod cognoscens Solomon, dicebat: Tu nosti solus cor omnium filiorum hominum. Et Hiob ait: Ipse nouit & decipientem, & eum qui decipitur. Proinde cuius promptum est cognoscere faciem humanorum operum (externam illam dico operum speciem) cæterum quæ secretò in animo quis gerat, nemo recte intueri potest. Id quod olim, Momum quendam, in tam admirando opificio, equidem amare reprehendisse, finxit antiquitas. Is namq; & opificem hominis calumniatus est, quod non etiam fenestras illi in pectore addidisset, quibus perspicere possent, quæ in ipso secretiori cordis recessu laterent. Atqui sic uisum est deo,

est deo, quemadmodum dixit Apostolus: ut nemo ho-
 minum noscere queat, quæ sunt hominis, nisi spiritus
 hominis qui est in eo. Vnde quandiu inexplorata no-
 bis manserint aliena peccata, præceptum Christi se-
 quendum duco, qui suos omnem penitus temerariam
 condemnationem quam longissime fugere docuit: No-
 lite, inquit, condemnare, ne condemnemini. Et qui-
 busdam Apostolus noster scribens, dicit: Ne ante tem-
 pus quicquam iudicetis, donec uenerit dominus, qui &
 illustraturus est occulta tenebrarum, et patefaciet confi-
 dentia cordium. Quid queso aliud sibi uolunt illæ aut cõ-
 similes sententiæ, quàm ut ea, quæ hic per hypocrisis
 occultantur, nec unquam produntur in mundo, futu-
 ro regis Christi iudicio producenda relinquamus? Sũt
 autem quorundam peccata modo quidẽ occulta, rete-
 genda uero postea, de quibus dictum est: Ex fructibus
 eorum cognoscetis eos. Et illos, donec prodantur à lu-
 ce, patienter ferre debet episcopus. Sic Iudam tulit
 Christus, donec nemo discipulorum suorum cognouit
 quia diabolus esset, quia proditor esset. Non, inquam,
 prius à consortio suo exclusit proditorem, quàm ipse-
 met cum excæcationis, tum perditionis suæ documen-
 tum palam iam mundo ostendisset. Tunc enim primũ
 iubet ut pergat, dicens: Quod facis, fac citius. Quæ
 uerba (ut obiter & hoc uos moneam) eiectionem Iudæ
 à consortio electorum concludunt: non autem, ut plea-

I. Cor. 2

Matt. 7

I. Cor. 4

Matt. 7

Ioan. 13

risq; non recte uisum est, proditoris præceptum com-
 prehendent. Nam toties iam frustra proditorẽ suum
 admonuerat Christus, cuius salutem utiq; si fieri pos-
 set, querebat: sed ipse quouis adamante durior, omnẽ
 sanam admonitionem semper magis magisq; contema-
 nere coepit. Vnde, quod abit Iudas & perit, iudicium
 dei esse dicimus, cuius profunditas nulli unquã morta-
 lium satis explorata fuit hætenus. Hæc ideo dico, ne
 quem unquã temere abijciamus à consortio nostro, ne
 fastidiamus quenquã, nisi in quo certa excæcationis in-
 dicia deprehendere liceat. Porro de ijs, quorum pecc-
 cata iam antè manifesta sunt mundo, sententiam ferre
 haud admodum est difficile. Iam enim ut in oculis dei
 iudicata sunt, ita fideles ea, tanquã putres malæ arbo-
 ris fructus, ignorare non possunt. Neq; enim colligunt
 de spinis uiam, neq; de tribulis ficus. Proinde mala ar-
 bor, bonos fructus ferre non potest. Neq; iuxta Apo-
 Gal. 5 stolum, occultari possunt opera carnis: quæ sunt hæc:
 adulterium, scortatio, immunditia, lasciuiæ, simulas-
 crorum cultus, ueneficium, inimicitia, lis, æmulationes,
 iræ, concertationes, seditiones, sectæ, inuidia, cæ-
 des, ebrietates, comessationes, & his similia: de quibus
 prædico uobis, quemadmodũ & prædixi, quod qui ta-
 lia agunt, regni dei hæredes nõ erunt. Nos porro quia
 Christi spiritũ accepimus, iuxta mentem illius fructus
 ædamus: charitatẽ, gaudiũ, pacem, lenitatẽ, benignita-
 tem,

tem, bonitatem, fidem, mansuetudinem, temperantiã.
 Nam qui hisce uirtutibus uitam suam instituerunt, ni-
 mirum iam pridem uniuersis operibus carnis abrenun-
 ciantes, semper magis magisq; impelluntur ad hone-
 sta per Christum dominum nostrum, qui uiuit & re-
 gnat deus in omnia secula. AMEN.

DISTRIBVTIO XVI

NEcdum cessat apostolicus spiritus primo do-
 cere episcopos, deinde admonere eos, quos
 uel natiuitas, uel bellum, uel alia id genus sinistra uitæ
 fortuna, in seruitutem coniecit. Nam quia non aliud
 est quod ex æquo libertati conferre possis, reperti sunt
 qui seruitutem, ipsa etiam morte duriozem ducerent.
 Qua in re Apostoli præceptum audiant illi.

CAPVT VI

Vicunq; sub iugo sunt ser-
 uii, suos dominos omni ho-
 nore dignos ducant, ne no-
 men dei et doctrina male au-
 diat. Qui uero fideles ha-
 bent dominos, ne contemnant, quod fra-
 tres sint, sed magis inseruiant, quod fide-
 les sint ac dilecti, qui beneficentiæ parti-
 cipes sunt. Hæc doce & exhortare,

Christiani, qui per baptismū in ueram libertatem asserti tam sunt, ut non sua quærunt, sed quæ Iesu Christi: ita cōmuni omnium tranquillitati consulentes, nulli nō humanæ creaturæ subduntur propter deū. Quem admodū autem Christi regnū non est de hoc mundo, ita & Christianorum libertas temporaria nō est, sed æterna. Huc qui animum suū transmiserit, facile uariū illud in mundo seruitutis genus contemnet. Nam ut seruitus illa perpetua non est, ita neminē à libertate spiritus excludit, modò sit nemo qui fœdis se moribus, oblatæ per Christū manumissionis, reddat indignū. Cogitemus potius quā magna sit humanæ naturæ seruitus, imò miseria potius: & quā undiq; seruilis sese offerat miseria, undiq; misera seruitus. A quibus ut liberum esset genus mortalium, deus hominem induit: omnem illam peccatorum seruitutem in unum filium transferens: Id quod ab Esaia luculenter dictum est:

Esaiæ. 43 Seruire me fecisti in peccatis tuis, præbuiſti mihi laborem in iniquitatibus tuis. Nam nostra peccata, nostræ iniquitates, in tantam seruitutem deiecerunt filium dei Christum, qui semetipsum inaniuit, forma serui sumpta, in similitudine hominum constitutus, hoc est, in similitudine carnis peccati ueniens, & figura reperiens ut homo, humilem præbuit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Hoc quid aliud est, quā quod Christus seruiuit propter peccata

Esaiæ. 43

Philip. 2

peccata nostra abolēda? Hinc ill. e uoces: Nō accepistis **Rom. 8**
 spiritū seruitutis iterū ad timorē, sed accepistis spiritū
 adoptionis, per quē clamamus, Abba pater. Et iterū
 alio loco: Quoniā autē estis filij, emisit deus spiritū fi- **Gal. 4**
 lij sui in corda nostra clamantē, Abba pater. Itaq; iam
 nō est seruus, sed filius: quod si filius, & hāeres dei per
 Christū. Rursusq;: Non enim dedit nobis deus spiritū **2. Tim. 1**
 timiditatis, sed potentiae ac dilectionis & sobrietatis.
 Atq; ideo ut potentia regni Christi nō consistit in hisce
 fluxis & caducis rebus ullis, sed in iustitia, pace, &
 gaudio spiritus sancti: ita uirtus libertatis nostrae non **Rom. 14**
 est in hac uulgari uiuendi licētia, sed quo est à peccato
 liberior, hoc magis nos cōstringit in officio charitatis.
 Vnde qui nō ob aliud, q̄ quia Christiano noīe cēsetur,
 inuito domino suo, ius seruitutis detrectarit, ille procul
 dubio nondū nouit q̄ sit officiosa, q̄ sit omnib. propter
 Christū exposita, uera & inuincibilis illa Christiano-
 rū charitas. Qua in re Apostoli nostri studiū cōsidera-
 re licet, qui Onesimū illū suū (iure enim illius Onesimū
 dixerim, nā Rom. e illū in uinculis genuerat Christo)
 magnis subinde precibus hero suo recōciliare nō dubi-
 tavit. Indignum, opinor, ratus, si fugitiuus seruus hac
 sua fuga (quāuis ea ad Christū illi uia fuisset) immode-
 ratius cōtristaret liberalē illū Philemonis heri sui ani-
 mum, hoīs alioqui non minus in reliquos sanctos, q̄ in
 ipsum etiā Apostolū, officiosi.

At hic scio rogabunt quidam, quibus nulla præterea cognita fuit hactenus seruitus alia, prætèrquã vulgaris illa, qua quispiã, spe mercedis illectus, sua sponte, ad præscriptum dumtaxat tempus aliquod, alterius se potestati subijcit: qua de hic loqui Apostolum nõ intelligimus: sed de alia, qua homo uel natiuitate, uel captiuitate, uel alio id genus casu in alterius potestati incidit. Rogabunt, inquam, hic quidam, sit ne à deo & secundum hoïem illa, de qua hic loquitur Apostolus, seruitus. Proinde ne diutius suspendam animos ue-

Gene. 9 stros, quod dico, accipite paucis. Cham, ut mihi quidẽ uidetur, primus in scriptura sancta seruus fuisse perhibetur: quem non alia ratione sanctissimus pater Noë alijs subiecit, quã propria filij id exigente malitia. Sic enim scripturæ loquitur spiritus: Euigilans autem Noë ex uino, cum didicisset quæ fecerat ei filius suus minor, ait: Maledictus Chanaan, seruus seruorũ erit fratribus suis. Dixitq;: Benedictus dominus deus Sem, sit Chanaan seruus eius. Dilatet deus Iaphet & habitet in tabernaculis Sem, sitq; Chanaan seruus eius. Neq; uero impios tantum & peccatores, sed & iustos non raro & deo charos hæc seruitus apprehendit. Quid enim Iosephi innocentia uel pulchrius uel sanctius habuit illa olim uniuersa simul Israëlis familia?

Gene. 37 At ipse Hismaëlitis in seruum uenditur, & à fratribus uenditur. Neq; præterea quicquã illi obfuit carnalis illa

lis illa seruitus, quo minus & libertus esset dei. Quin
 & Israëliticus populus admodum dura in Aegypto
 premebatur seruitute, donec isti cum Abraham, Isaac
 & Iacob fœderis recordaretur deus. Cuius deinde li-
 berationis ne filios, & reliquã huius gentis posterita-
 tem, aliqua caperet obliuio, in hunc modum parentis
 bus præceptum est per Mosen: Cum interrogauerit, **Exod. 13**
 inquit, filius tuus cras, dicens: quid est hoc? responde-
 bis ei: In manu forti eduxit nos dominus de terra Aeg-
 ypti, de domo seruitutis. Quinetiam deinceps cum
 ingrati beneficiorum dei, contemptim ad mandatũ li-
 beratoris sui uiuere cœpissent, in longe duriorẽ ab-
 ducti sunt seruitutem. De qua nimirum illa Hieremie
 prophetæ uerba intelligimus: Hæc dicit dominus, **Hiere. 25**
 Pro eo quod non audistis uerba mea, ecce ego mittam
 & assumam uniuersas cognationes Aquilonis, ait do-
 minus, & Nabuchodonosor regem Babylonis seruum
 meum, & adducam eos super terram istam, & super
 habitatores eius, & super omnes nationes, quæ in cir-
 cuitu illius sunt, & interficiam eos. Ponam eos in stu-
 porem & in sibilum & in solitudines sempiternas.
 Perdamq; ex eis uocem gaudij, & uocem lætitiæ: uo-
 cem sponsi & uocem sponsæ, uocem molæ, & lumẽ lu-
 cernæ. Et erit uniuersa terra eius in solitudinem, et in
 stuporem, & seruient omnes gentes istæ regi Babylo-
 nis septuaginta annis. At uero cum cœpissent impleri **Ibid. 29**

Septuaginta anni, rursus misericorditer in pristinam libertatem asserti sunt, id quod idem testatur propheta:

Hiere. 29 *ta: Quia hæc dicit dominus: Visitabo uos, & suscitabo super uos uerbum meum bonum, ut reducam uos ad locum istum. Vides & hic huius seruitutis iugum non esse aliud quam peccati pœnam, qua ingrati sæpe electi, non infrequenter plectuntur? Sic regno & populo Iudæ (cuius peccatum stilo ferreo inscribendum prædicit propheta) comminatur dominus, dicens:*

Hiere. 17 *Et relinqueris sola ab hæreditate tua, quam dedi tibi: & seruire te faciam inimicis tuis in terra, quam ignoras.*

Neq; præterea minus esse potest Christianus, qui huiusmodi seruos quasi per manus, à maioribus hæreditario iure acceperit: neq; item, quæ ea seruitus sic apprehenderit, à libertate spiritus exclusus est. Cuius rei satis euidens specimen præbet sanctissimus ille Abraham, qui & deo placuisse, & istiusmodi seruos habuisse scribitur. Proinde neq; seruos illius fastidiuit dominus, quando et illos à signo fœderis, circuncisione, nõ exclusit: ostendens nimirum & eos qui præsent, & eos qui subsunt, nulla equidem dignitate meritorum distare apud deum: modò utrobique nõ sit qui tantam dignitatem indignis moribus conspurcet. Verba scripturæ subscribam. Tulit aut, inquit, Abraham Hismahel filium suum, et omnes uernaculos domus suæ, uniuersosq; quos emerat, &

Gene. 17

rat, & cunctos mares ex omnibus uiris domus suæ, & circuncidit carnē præputij eorum, statim in ipsa die, sicut præceperat ei deus.

Quid quod dominus curā seruorū agens, septimo illos anno manumitendos præcepit, dicens: Si emeris Exod. 21
 seruum Hebræū, sex annis seruiet tibi, in septimo egre Deut. 15
 dietur liber gratis? Quāquā hanc libertatē solis Iu-
 daeis esse uoluerit. Nam alia lege seruos ex gentibus
 constringit: Seruus, inquiens, & ancilla sint uobis de Leuit. 25
 nationibus quæ in circuitu uestro sunt, & de aduenis
 qui peregrinantur apud uos, uel qui ex his nati fue-
 rint in terra uestra. Hos habebitis famulos, & hære-
 ditario iure transmittetis ad posteros, ac possidebitis
 in æternum.

Attamen ne uel sic existiment domini, omnia li-
 cere eis in seruos quæ libēt. Ne serui omni prorsus se
 libertate exutos putarent, alia lege cautū est, ut si fe-
 rox fortè domini animus atrocius, quàm par est, in ser-
 ui caput seuire pergeret, & ille, salutis suæ consulens,
 fuga elaberetur, diuertereiq; ad proximum quempiā,
 ne is fugientem ad sese seruum, ferocienti domino suo
 ad puniendum uel proderet, uel traderet. Verba legis
 sic habent: Non trades seruū domino suo, qui ad te con Deut. 23
 fugerit. Imò ut alio loco dicitur: Si percusserit quispiā Exod. 21
 oculū serui sui, aut ancillæ, & luscus eos fecerit, dimit-
 tet eos liberos, pro oculo quem eruit. Adcō seruos non

Cap. VI ANNOT. IN EPIST. PAULI

destituit cura sua deus, ut libertate donandum uoluerit, si quem fortè crudelius aut etiam æquo inciuilius tractasset herilis furor. Hæc paulò susus tractare libuit, ut qui fortè seruorum loco sunt, equidem se sciât hoc magis perdurare in officio debere, quo magis in libertatem spiritus per filium Christum admittuntur.

Sunt præterea plures loci testamenti noui, qui non tam seruos quàm dominos officij sui commonefaciant. Nam indignum quid cõmittere magistratus aduersus eos quibus ordinata à deo potestate præferti sunt, Ap

Rom. 13

dit: Dei enim minister est tibi in bonum: significans utiq; non propterea in eminentia constitui quenquam ut facere illi liceat quod libet: sed meminisse uelint, q̄ non sit tyrannis, sed ministeriũ potius hæc tam ardua in alios concessa potestas. Imò quia ministri dei uocantur, non tam sibi, quàm his quibus præsumt prospicere debent. Ideoq; dixit Apostolus: TIBI IN BO

NVM: subindicans profectò, qui hoc duntaxat, ut præsit, ministerium ambit, non autem ut bene præsit, hoc est, ut reipublicæ in bonum præsit, cum esse uastatorem & morum & legum Christianarũ. Tum in epi

1. Cor. 7

stola ad Corinthios seruum à liberto non exclusit, in his quæ sunt salutis, dicens: Vnusquisq; in ea uocatione, in qua uocatus fuit, maneat. Seruus uocatus es: ne sit tibi curæ: quin etiã si potes liber fieri, potius utere.

Etenim

Etenim qui in domino uocatus est seruus, libertus domini est. Similiter & qui liber uocatus fuit, seruus est Christi. Precio empti fuistis, nolite fieri serui hoim. Deinde ad Galatas scribens, ostendit non esse apud Gal. 3
 deum personarū acceptionem, posteaquā quicumq; baptizati sunt, Christum induerint. Non est, inquit, Iudæus, neq; Græcus: non est seruus, neq; liber: non est masculus ac fœmina. Omnes enim uos unus estis in Christo Iesu. Quinetiā alijs scribens quā potest max. Col. 3
 xime admonet, imò præcipit potius in domino, ne mendacio utantur alijs aduersus alium, posteaquam exuissent ueterem hominē cum factis suis, induissentq; nouum, qui renouatur ad agnitionem & imaginem eius, qui condidit illum: ubi non est Græcus & Iudæus, circumcisio & præputium, Barbarus & Scytha, seruus, liber, sed omnia in omnibus Christus. Et iterum quatenus serui in officio dominorū se continere debeant, ait: Serui, obedite per omnia ijs, qui domini sunt secundum carnem, non obsequijs ad oculum exhibitis, tanquā hominibus placere studentes, sed cū simplicitate cordis, timentes deum. Et quæ illic sequuntur,

Contra uero & dominos, ut certissimo gradu queant ad felicitatem contendere, admonet, docens interim ne tantum oculos in abiectos illos mundo homines, seruos, defigant, tanquam qui nihil commercij habeant cum salute: sed illud potius cogitent, quā nullā

Cap. VI ANNOT. IN EPIST. PAULI

sit in oculis dei inæqualitas, sed omnes ex æquo aut
 Ephe. 4 unum sumus, aut unus est deus & pater omnium, qui sumus
 per omnes, & per omnia, & in omnibus nobis. Nonne
 Rom. 6 ne & serui in mortem Christi baptizati sunt? Nonne
 liberati à peccato, serui facti sunt iustitiæ? Quin tu ò
 here illud potius cogita, quàm non sit tutum atrocius tractare
 re illum, qui iam per fidem filius dei factus est, qui heres
 dei, frater et coheres Christi, qui communem adoptionis
 spiritum in baptismo adeptus, eiusdem corporis mystici
 membrum factus, eodem precio in ueram libertatem
 assertus. Et hæc cum ita uere se habeant, conueniens non
 est, contemnere eum, qui cum tibi tot sancta & nulla
 non ex parte desideranda summæ felicitatis coeunt
 commercia. Sed ipsiusmet Apostoli præceptum audite: qui
 cum seruos officij sui admonuisset, tandem quæ partes
 Ephe. 6 sint dominorum, sic inquit: Et uos domini eadem facite erga
 illos, remittentes minas: scientes, quod & uester ipso-
 rum dominus est in cælis, nec personæ respectus est
 Col. 4 apud illum. Et alibi: Vos, inquit, domini æquitatem &
 æquabilitatem seruis exhibete, scientes quod & uos
 habeatis dominum in cælis.

Hanc qui sequitur regulam, ut facile per uirtutem mansuetudinis omnium in sese accendantur amore, ita per uitæ honestatem omnem quoque à se tyrannidis remouebunt suspicionem. Et hoc equidem facient, nisi uicissim & ipsi, in se quoque dei nostri iram prouocare uelint. Quod factum

Etum

Etum contemptus dei sequi solet. Deinde nisi fortunis suis, nisi dignitati & saluti suæ male consultum uelint, facient: quorum primū illud calamitatem, alterū ignominiam, tertium mortem & exitium sæpenumero adferre solet: id quod in Pharaone uidere licet. Verum Exod.
 hic rursus uos quoque o serui sermo noster appellat, quos ut uolo dominorum suorum sententijs non temere reluctari, ita nolo passim aut dictis contumeliose obstrepere, aut factis odiose insultare, ne duplex simul malum uobis cōsciscatis: alterum, ut odium dominorū in uos conuertatis: alterū, ut inuisi uulgi quoq; hominibus, neq; deum nosse uideamini, qui recte factis premia decernat: neq; inferos credere, qui uos à malis absterreant. Et quanquā uehementer durū esse uideatur, hac in seruitute tanquā in ergastulo quodā diutius cōtineri: tamen his qui nō queunt cōmode seruitutis iugū excutere, haud paulò melius est sub hoc perdurare, quàm excitata, ob nescio quas quamlibet res friuolas, seditione, ad libertatem assurgere. Non est enim in hac libertate summa illa beatorum collocata felicitas. Nec officit, quo minus quæ honesta sunt sequaris. Imò quia momentanea est, ut sic dicam, tantum in dies singulos decrescit, quantum in te crescit amor Christi, per quē una simul omnibus fidelibus libertas contigit à peccato: qui est deus benedictus in secula. AMEN. Ioan. 8

Diximus nimirū satis pro tempore, quæ sit ser-
 uorum conditio, quod esse illis debeat erga do-
 minos suos officium: quod item studium dominorū ad
 seruos: & quomodo primæ natiuitatis impuritas ex
 æquo uniuersos peccati seruos constituat: & quomodo
 cōmunis illa datæ per Christum manumissionis ratio
 uniuersos à iure peccati & mortis liberet, ut iam & in
 seruitute carnis, libertas stare possit spiritus: & in li-
 bertate carnis, seruitus dei nihilo minus etiam consi-
 stere queat: nempe cum & domini & serui per unum
 Ephe. 4 dominum, per unam fidem, per unum baptisma, per
 unum deum & dominum omnium, in unitate spiri-
 tus, per uinculum pacis coniunguntur. Neq; enim ty-
 rannidem exercebunt domini, si cum humilitatē seruo-
 rum, & diligens in obeundis officijs studium uidentes,
 meminerint, quanto sit deus potentior, cui uelint no-
 lint ipsi etiam tyranni subesse cogantur, qui in Christo
 filio omnes ex æquo diligit fideles, nullam neq; perso-
 narum, neq; conditionum respectum habens. Proinde
 neq; serui aduersus herile caput cristas impatientius
 erigent, si cum meminerint, quàm nō sit tutum resiste-
 re eis, quos in tantum honorem euectos cernimus, ut
 non tam uocentur quàm uere etiam sint ministri dei: ut
 Rom. 13 iam dei ordinationi magis quàm hominibus resistent,
 quicumq; restiterint illis. Meminerint potius se curæ
 esse deo,

esse deo, nec unquã non ipsos misericordie sue oculis respicere, etiam in ipsa Aegypto, fornace scilicet ferrea, ut scriptura loquitur: etiam sub ipsis in Babylone Assyrijs. Demum et illud meminerint, nullam esse in mundo, præter peccatum, seruitutem, quæ spiritum à laudibus dei reuocari aut possit aut debeat. Nam per baptismum fit, ut et serui in populum dei transire queant, ubi iam nulla sit et ipsis condemnatio, cum his qui infiti sunt Christo Iesu: quod iam non amplius iuxta carnem uersantur, sed iuxta spiritum. Rom. 8

Quandoquidẽ et ipsi in electorũ albo recensentur, de quibus tam magnifica per Esaiam loquitur dominus: Populũ, inquit, istum formauit mihi, laudẽ meam narrant. Esaiæ. 44

Nunc porrò de his qui secus, quàm dictum, docuerint, quid sentiat apostolicus spiritus, uideamus.

Si quis diuersam sequitur doctrinã, & non accedit sanis sermonibus domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundum pietatem est doctrinæ, is inflatus est, nihil sciens, sed insanians circa quæstiones ac disputationum pugnas, ex quibus nascitur inuidia, contentio, maledicentia, suspiciones malæ, superuacaneæ conflictationes hominum mente corruptorũ, & quibus adempta est ueritas, qui existi

ANNOT. IN EPIST. PAULI
 mant quaestum esse pietatem. Se iungere
 ab his qui eiusmodi sunt.

Hic Apostolus eos mihi doctores producere uide-
 tur, qui plus quam par est inflati scientia, immemores
 charitatis, pro libertate spiritus, nescio quid carnalis
 ac commentitiæ libertatis introducunt. Qui etsi Chri-
 sto initiati sint, tamen nondum satis per fidem radicati
 in charitate, sed uel falso opinatæ scientiæ titulo turgis-
 di, uel malæ institutionis suæ magistris plus æquo as-
 sentientes, non capiunt Christianæ charitatis latitudi-
 nem. Qui non adeo deplorandi nobis essent, si se ipsos
 duntaxat in exitium conijcerent, nisi seruilem etiam
 simplicitatem unam secum et traherent et perderent:
 dum scilicet fiunt simplicioribus seditionum autores.
 Quo factio tandem neque deo grati, neque hominibus ama-
 biles reddentur. Vera scientia, ut est pacifica ac mode-
 sta, ita superciliū arrogantiæ nescit. Contra, inscitia ut
 est turgidi spiritus, ita non tantum non prodest latius pro-
 pagandis euāgelicæ philosophiæ rudimentis, sed et la-
 dit nonnunquam: id quod hodie passim est cernere, dum qui-
 dam quo sunt indoctiores, hoc sunt in exponendis, si-
 ue ut apte dicam, torquendis, peruertendisque sacris scri-
 pturis, audaciores. Nec scire dignantur, ait Hierony-
 mus, quid prophetæ, quid apostoli senserint: sed ad sen-
 sum suum incongrua aptant testimonia, quasi grande
 sit, et non uitiosissimum dicendi genus deprauare senten-
 tias, et

tias, & ad uoluntatē suam sacram scripturā trahere repugnantem. Proinde nihil stultius habet maximus hic orbis, quā eos, qui cum sint aut pessimi, aut indoctissimi, tamen, ut sunt impudentes, magno spiritu indoctę multitudini persuadere nitūtur, nihil esse prorsus ubiq; cum pietatis tum scientię, quod non prestare queant ipsi, cuius non absolutam assequuti iam sint cognitionem. Quos Christianos non esse, uel hoc deprehendes argumento, quod leuib; quibusque de rebus, tanquam de lana, ut aiunt, caprina, fronte rugosa, æstuanti stomacho, inflatis buccis, candentibus interim oculorū luminibus, digladiantes, omnia sursum, deorsumq; confundentes, nunc insolentius gestire, si quando apud promiscuam inconstantis uulgi multitudinem somnia sua, atq; adeo mendacia sua inani cum plausu perorarint, nunc impotentius ringi animo, si cum à doctioribus & cordacioribus inscientię, imò stultitię suę admonentur, coarguantur ue. Neque ulli ferè hoc faciunt crebrius, quā ij quibus nullum unquam cum honestis disciplinis fuit consortium. Nihil tam odit Christiana philosophia quā serox & paulò pertinacius in differendo ingeniu: contra, nihil tam amat q̄ pacem, unitatē, & tranquillitatem animorū. Vnde & finis eius esse potest tranquilla, et ab uniuersis simul perturbationibus libera conscientia. Ad quid enim aliud obtestatur Philippenses

Cap. VI ANNOT. IN EPIST. PAULI

Apostolus noster, nisi ad mutuam charitatem, ad ident sentientem spiritum? ex quibus oritur tandem illa, longe maior quam hic dicere queam, mentis tranquillitas.

Philip. 2

Si qua igitur, inquit, consolatio in Christo, si quod solatium dilectionis, si qua communio spiritus, si qua uiscera ac miserationes, complete meum gaudium, ut similiter affecti sitis, eandem charitatem habentes, unanimes, idem sentientes: ne quid fiat per contentionem aut per inanem gloriam: sed per humilitatem animi, alium quisque se prestantiorem existimet: ne sua quisque spectetis, sed unusquisque quae sunt aliorum. Et merito quidem illos ut charitati incumbant admonet Apostolus. Nam esto sane sint quidam non tam propensi quam docti etiam ad disputationem, tamen nonnunquam consultius fuerit non scientiam, sed charitatem sequi: quod, ut alibi dicitur,

1. Cor. 8

scientia inflat, charitas uero aedificat. Scientia enim ut tumorem animi non raro secum adfert, ita tumorem contemptus proximi sequatur oportet, ac deinde inuidia comitatur contemptum: deinceps autem contentiones, rixae, conuicia, impie in deum suspensiones, dissidia, atque ex his uariae illae ac contra ueritatem pugnantibus oriuntur sectae, quae hodie uirtute spiritus dei aut tandudum flaccescere coeperunt, aut certe breui post cum omni gloria sua interiturae. Tunc demum uere sapere incipient, cum spiritui sancto, sero illud inanis gloriae supercilium submiserint. Alioqui, nisi per humilitatem

tatem spiritus, ad sanctæ scripturæ cognitionē assur-
gere, aut quicquā sublimius & in arduo positū contin-
gere, non possunt. Nam quia scriptura sancta à spiri-
tu dei est, eius capaces esse nō possunt elati et sibi plus
æquo placentes homunciones: propterea quod, ut Pe-
trus ait: Deus superbis resistit, humilibus autem dat
gratiam. Et diuinus Psalter ait: Dominus humilia re-
spicit in cœlo & in terra. Id quod ex prophanis scri-
ptoribus animaduertens quidam scripsit:

1. Pet. 5

Psalm. 112

Claudi.

Seneca in

Hercu. su-
rente.

1. Cor. 1

Inquinat egregios adiūcta superbia mores. Et alius:
Sequitur superbos uictor à tergo deus.
Nam sic iam olim ab æterno uisum est deo, qui semper
quæ sunt stulta in oculis mundi eligit, ut pudefaceret sa-
pientes. Sic semper uerbum crucis sapientibus mundi
stultitia fuit, ut perirent: At nobis, qui nō gloriamur
in sapiētia carnis nostræ, sed in domino, qui salutē con-
sequimur, idem uerbum crucis, potentia dei est. Scri-
ptum est enim: Perdam sapientiā sapientium, & intel-
ligentiam intelligentiū reijciam. Vbi sapiens? ubi scri-
ba? ubi disputator seculi huius? Nōne infatuauit deus
sapientiā mundi huius? Nam postquā in sapientia dei,
non cognouit mundus per sapientiam deum, uisum est
deo, per stultitiam prædicationis saluos facere creden-
tes. Apostolus noster disputationū contētionēs uitans,
ac simplici ueritatis oratione fretus, superciliosis ali-
oqui disputatoribus resurrectionis mysteria persuasit.

Cap. VI ANNOT. IN EPIST. PAULI

Qui si uerbis cōtendere uoluisset, quiduis potius persuasisset, hominibus alioqui ad pugnas uerborum formatis, quàm hominem & deum esse Christū, qui morte propria, humanum genus à peccati tyrannide liberasset, ac deinde resurrectione etiam sua, uniuersis simul credentibus resurrectionis spem fecisset. Ecclesia

Hebr. 13 Christi, ut peregrinas doctrinas nō agnoscit, ita pertinacius contendendi consuetudinē non habet. Cæterū,

1. Cor. 11 inquit Apostolus, si quis uidetur contentiosus esse, nos huiusmodi consuetudinem non habemus, neque ecclesie

Gal. 2 sic dei. Sic ipse alio loco amicè & humiliter contulit Euangelion, quod prædicabat inter gentes, cum his qui erant Hierosolymis apostolis: neque illi qui cum in precio essent, imò quia et columnæ uidebātur, quicquid tamen per insolentiam aut supercilium in disputationem uocabant, ex ijs quæ Paulus & Barnabas attulissent: quin potius dantes illis dexteras societatis, ut in gentes, quemadmodum ipsi in circuncisionem,

Acto. 6 apostolatu fungerentur. Stephanus uir plenus fide, & spiritu sancto, quanta quæso modestia, quanta constantia & grauitate scripturas sanctas citat, ut gratiam & gloriam mortis Christi annunciarerit iudeis? ut uelamen legis, quod cordibus illorum adhuc usque diem, quum legitur Moses, impositum est, auferret?

Neque hæc quæso existimetis à me dicta, quasi nō liceat

ceat cordatis uiris impiorum opiniones refellere acrius: imò cogitate potius illos omni telorum, ut uocant, genere non tam oppugnandos, quàm expugnandos, si quando non aliter negotio pietatis consultum fore uidebitur. Sic Moses & Pharaoni, & cunctis sapientibus Aegypti, magno, intrepidoq; resistebat animo. Christus Phariseos in faciem proscidit, quoties ueritati pertinacius reluctarentur. Et cum sequutus Baptista ait ad eos: Progenies uiperarum, quis uobis monstrauit, ut fugeretur à uentura ira? Propheta Nathan, non est ueritus in faciem corripere Dauid regem, quod minus candidè in uia dei ambulasset, quòd que callide adulterium homicidio cumulasset. Magno quoque Helias spiritu, regi Achab ad se uenienti, ac dicenti: Tu uè es ille, qui conturbas Israël? respondit: Non ego turbauit Israël, sed tu & domus patris tui, qui dereliquistis mandata domini, & sequuti estis Baalim. Apostoli, ut autor est in Actis Lucas, cùm princeps sacerdotum paulò durius illos uerbis inuaderet, ne loquerentur in noie Iesu, replerentq; Hierosolymā doctrina salutari: constanter responderunt: Obedire oportet deo magis quàm hominibus. Elymas magus, proconsulem Sergium remorari conabatur, ne sermonem dei, quem equidem auide sitiebat, è Barnaba & Paulo audirèt. Quod Paulus ut animaduertit, repletus spiritu sancto, intentis in eum oculis, dixit:

Matt. 3

2. Reg. 12

3. Reg. 18

Acto. 5

Acto. 13

Cap. VI . ANNOT. IN EPIST. PAULI

O plene omni dolo, & omni uersutia fili diaboli, inimice omnis iustitiæ, non desinis inuertere uias domini rectas? Et nunc ecce manus domini super te, & eris cæcus non uidens solem usq; ad tempus. Hic si Apostolus cum homine, ut apparet, uerbofo & obstrepero, uerbis nonnihil contendisset pertinacius, potuisset pro cõsul in medio ultro citroq; susceptæ disputationis æstu, aut mendacij fluctibus obrui, aut constantiã requirere in apostolo Christiano. Cõtemnendus erat potius magus, ut qui palam oppugnaret ueritatem dei. Contrã si animum cœlesti philosophia dignũ attulisset, in spiritu lenitatis ab Apostolo erat instituendus. Sic Philip

Acto. 8
Esai. 53
pus & ipse apostolus Christi, cum Eunuchum uideret auuiditate cognoscendæ ueritatis teneri, magna humilitate, ex Esaiã, illi exposuit Christum esse filiũ dei. Qui si spinoso aliquo usus fuisset syllogismo, (ut rixas & pugnas, illæ subinde frigidæ disputationes generant) pugilem magis quàm Christianũ à se dimisisset. Et animo per se prompto ad pietatem, nullis, ut ueritati acquiescat, sophisticis opus est argutijs, sed simplici sermone ueritatis, in spiritu lenitatis prolato. Præstat nõnunquã arena cedere magis, quàm cum inflatis illis disputatoribus, & qui omnia sacra prophanaq; in quæstionem uocant, paulò pertinacius configere. Cur ea quærimus curiosius, quorũ nullam humanũ peccus inuenire potest rationem? An quia admirationi esse cun

esse cupimus mundo? at qui hominibus placent, ait re-
 gius Psaltes, confusi sunt, quoniã deus spreuit eos. Et
 Apostolus noster loquitur: Nam si hactenus, inquit, Gal. 1
 hominibus placuissem, Christi seruus non essem. An
 quia humanæ salutis mysteria, humanæ rationis nubi-
 lo subijcere, aut planè luci tenebras conferre quæri-
 mus? at ea sunt eiusmodi, ut citra oculum fidei, cõtem-
 plari haudquaquã possint. Qui credit, nõ quærit. Si-
 quidem ut uera fides, omnes quæstiones tollit, ita quæ-
 stiones fidem ipsam suspectam reddunt. Quamquam
 non negarim conducere simplicioribus, si pie & mo-
 deste fructuosis quæstionibus, ut fidei robur magis ful-
 ciant, doctiores ac subinde in rebus spiritus exercita-
 tiores cõsuluerint. Qui porrò citra pietatẽ quærent,
 aut, ut Apostolus hic loquitur, qui insaniunt circa quæ-
 stiones, ac disputationum pugnas, tantum abest ut spi-
 ritum Christi habeant, ut longius etiam à profundis
 & uere sacris fidei mysterijs arceantur. Et sunt alio-
 qui sua sponte molestæ pijs auribus stultæ quæstiones.
 Nec quicquã officit magis, infirmis adhuc in fide Chri-
 sti mentibus, quàm nugatoria illa & inutilis innumera-
 rabilium quæstionũ temeritas. Quid attinet in quæ-
 stionem uertere quod nonnunquam tutius creditur,
 quàm exploratur? Non ideo, quia naturam dei nesci-
 mus damnabimur, sed quia bonitati illius nõ fidimus,
 quia iudicium illius nõ formidamus, quia peccata pecc

Cap. VI ANNOT. IN EPIST. PAULI

catis cumulamus, iuste nos poena comitatur. Non pua
deat Christianum nescire, quomodo pater deus ge
nuerit filium deum ab aeterno, quomodo ab utroque
procedat spiritus sanctus: satis sit illi humiliter cres
dere, constanter confiteri, patrem generare filium,
filium uero genitum à patre ante secula, spiritum san
ctum autem ab utroque procedere: neque tamen tres
esse deos, sed tres unum deum. Proinde hac in re Am

Ambrosius
super Lucã
2. Timo. 2
Prouer. 25

brofij sententia astipulatur nobis: Scrutari, inquit,
non licet superna mysteria: licet scire quod natus sit
filius, non licet discutere quomodo natus sit. Illud mihi
negare non licet, hoc quærere metus est. Quid enim
in rebus diuinis, quæ longe aciem humane sapientiæ
superant, hisce incertis, & nunquam finiendis disputa
tionibus promoueas, non uideo. Certe Apostolus no
ster prætermittendas præcipit discipulo suo hasce pro
phanas uocum inanitates: ad maiorem enim, inquit,
proficient impietatem. Habet enim hic sermo illorum,
qui omnia curiosius quàm oportet in questionem uo
cant, ut cancer morbus, passionem suam, & qui præ
terea ad nullam conducit utilitatem, sed ad subuersio
nem audientium callide excogitatur. Cogitent Chris
tiani, quæ non conueniat, ut curiosi exploratores ascen
dant in regis sui castra, cum scriptum sit: Qui scruta
tor est maiestatis, opprimetur à gloria. Et iure quidẽ.
Nam id quo de frigide disceptant quidam, aut est in
comprea

comprehensibile humano ingenio, & iam rectius credimus illud quàm inuestigauerimus: aut comprehendi potest ab hominibus, quod quæritur, & tamen neq; illud recte in notitiam tuam uenerit, nisi præuia orationis humilitate accesseris: quandoquidem, ut Christus dicit, mysteria salutis, non nisi paruulis, hoc est Matt. xi humilitate fidei præditis, reuelari uoluit pater ille celestis. Et aquæ Syloë, ut per Esaiam loquitur deus, Esaie. 8 suapte natura uadunt cum silentio. Et ueritas ipsa ut nihil unquam corruptionis in sese recipit, ita nihil inanum quæstionum agnoscit. Christiani, ut paulò ante dictum, quærunt quidem, non tamen ut instructiores in palæstram descendant, aut hominibus ut placeant: sed ut ueritatem inueniant, inuenta credant, & credita deseruiant. Quod si qui, omnia curiosius inquirentes, et omnia in quæstionem uertentes, reperiantur, illos ego tanto minus Christianos esse censuram, quanto magis curiositati illorum fidei humilitas cogitur cedere. Nam si quærunt, ignorant: si ignorant, non credunt: si non credunt, non sunt Christiani. Quia autem & mente corrupti sunt, facile adimitur illis & ueritas, omnis corruptionis expers. Denique quid putas pietatis possident, qui in rebus pijs tam impie consiliantur, ut nihil unquam inde ad ecclesiam redire queat utilitatis? Vidimus, & uidisse pudet, in theologico conflictu usque ad bilis

et stomachi euerfione incaluisse quosdam. Christiani pie magis quã contentiose de rebus sacris inquirunt. Nam quia spiritum sanctum acceperunt, qui est amor patris et filij, omnes prorsum turbas et contentiones odiunt. Neque item ulla (si quando cognoscendæ ueritatis gratia conuenitur) apud illos, sinistrae suspicionis nascitur occasio. Gaudet se uictus ab ignorantia in cognitione ueritatis transiisse: neque uictor insolentius animum extollit, quod fratri dux fuerit ad Christum: qui est cum patre et spiritu sancto deus benedictus in secula. Amen.

DISTRIBVTIO XVIII

HAtenus abunde episcoporum munus prosequutus est apostolicus sermo: nempe oportere cum qui esse uelit episcopus, non solum doctrinae sanctae praestantia, uerum etiam morum integritate, ac studio uirtutis reliquam multitudinem antecellere. Ad quod ut quispiam citra fucum, tantae prouinciae dignus reperiat, animus humilitate orationis instituendus uenit. Alio qui cuius elatus est animus, (etiam si scientia praestat) qui Christi animarum nostrarum pastoris uestigia imitabitur? Scientia inflat, ait Apostolus, charitas aedificat. Et Christus cum omnia sciret, nec quicquam illum lateret, magis tamen charitate nobis commendari uoluit quam scientia: quanquam et scientia in Christo, non illi inanis arrogantiae occasione praebuerit: qui praeterea

terea nihil quàm meram charitatem, profundã spiritus humilitatem spirabat semper. Hinc episcopus & pastor animarum nostrarum uocatus est, ut qui nos tanquã oues errantes, propriæ uitæ dispendio, in pristinam dignitatem restituerit. Cui non modo oppressos pondere peccatorũ erigere placuit, sed etiam uniuersas simul hostiles incursiones procul à nobis propulsare: nec propulsare tantũ, sed incomparabili quodam genere charitatis omnes in sese recipere insultus inimici. Et hæc atq; his similia multo maxima fuerunt in Christo. Verũ oportet episcopũ simul exemplari suo Christo respondere, nec unq̃ non mentis oculos in illũ defigere, nunq̃ nõ illũ & doctrinæ et uitæ sanctimonia referre. Deniq; cum Christo regnũ mundi detestari, opes contemnere, quæstũ fugere, euangelicam frugalitatem amare: neminem ledere, prodesse omnibus. Atqui hodie passim illi nostri palliati episcopi, quæstum fecerunt pietatem: quo facto non aliud magis olim apud primores ecclesiæ Christi proceres, inuisum fuit. Nostri si uere tales sunt, quales se esse tumen tibus buccis prædicare non dubitant, cur aduersus doctrinã magistri sui Christi, mammonæ plus quàm deo Matt. 6 inferuiunt? Cur damnũ pecuniæ tam serunt impatienter? Quando manũ aperiret inopi, qui pecuniam animæ anteponeat? Sed quæ de episcopis dicimus, (si sapitis) ad uos quoq; pertinere reputate. Omnes enim ex

Cap. VI — ANNOT. IN EPIST. PAULI

æquo ad contemptū auaritiæ inuitamur ab Apostolo.

Est autem, inquit, quæstus magnus, pietas cum animo sua forte contento. Nihil enim intulimus in mundum, uis delictet nec efferre quicquam possumus: sed habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti erimus.

Docuit uitandos esse qui quæstus gratia ueritatem deserunt, qui nihil de futuro sperarēt, sed quomodo in presenti se transigāt, quæadmodū Ambrosius annotauit, providētes, sicut et reliquæ mūdane seclæ omnes, quas cōstat propter præsentia lucra inuētas. At qui uere fideles sunt, student nō tam priuatis q̄ publicis inuigilare cōmodis: pietatē suā & alijs per misericordiā insinuātes. Sciunt enim pietatē promissiones habere et præsentis & futuræ uitæ. Sciunt q̄ nihil queant per solitudinē cōgregare: id quod pulchre nos docet Christus, quādo omnes illas inanes curas ac sollicitudines in

Matt. 6 patrē suū cœlestē reijcere iubet, dicēs: Dico uobis, ne sitis solliciti uitæ uestræ, quid esuri sitis, aut bibitori: neq; corpori uestro quibus indumētis usuri. & cætera quæ sequūtur Mat. cap. 6. Porro quæ demētia mortalium cepit animos? quis tam inexplebilis auaritiæ sitim, in tam placido & ad uerā felicitatē tendenti animanti, excitauit, ut umbratiles illas mūdi huius diuitias suspicere cœperit? Cur tantis laboribus & sudoribus, (ut
interim

interim nõ dicã dolos, fraudes, et illicitos contractus, quibus iam totus penè mūdus uarie exercetur) tam instabiles & mox post nos relinquēdas perquirimus diuitias? Quid Tantalii hortos suspicimus, quorum interim nullus ad nos uere rediturus est fructus? Quid Croeso Lydorū tyrāno, diuitiæ illæ suæ cumulatissimæ obfuerint, iam pridē ex alijs cognoscere potuistis. Imò finē spectastis illius in Euāg. diuitis, cuius uberos fructus ager afferēs, cogitabat intra se, dicēs: quid faciã, quod nõ habeã quo cōgregem fructus meos? Et dixit: Hoc faciã: destruã horrea mea, & maiora extruã, & illuc cōgregabo omnia quæ nata sunt mihi bona mea, & dicã animæ meæ: Anima, habes multa bona reposita in annos multos, requiesce, comede, bibe, gaude. Dixit aut̃ illi deus: Stulte, hac nocte animã tuam repetūt abs te: quæ uero parasti, cuius erūt? Et tandē cōcludit dominus, dicēs: Sic qui recõdit sibi, nec est erga deũ diues. Alibi sp̃inis cõparauit Christus diuitias: alibi iniu- Ibid. 9
stũ māmōna uocauit: quod raro quidē parētur ingen- Ibid. 16
tes diuitiæ sine iniustitia. Ferè enim nõquã optimis diuitiæ cõtinentur. pessimi sæpe pro arbitrio abundāt, nec unquã nõ cõmodis cõmoda succedūt: quibus in rebus paupertatē diuitiæ unccere uidētur. Nã diuitiæ incitāmētā præbēt diffiuēdi delicijs, dum eos quibus adsunt multa subinde noua semper afficiunt uoluptate. Sed habeant sibi hanc suam inconstantissimã uoluptatē diuites.

Cap. VI ANNOT. IN EPIST. PAULI

Habeant nihilominus etiam sibi curas illas omnes, quibus uarie exercentur uel dum paupertatē timent, uel dum anxie, ut aurum infodiant, circumeunt. Esto sane pauperes minus consolationum in hoc seculo capiant quam diuites: at non ideo diuina etiam consolatione

Prover. 28 ne carent. Sicut enim scriptum est: Melior est pauper ambulans in simplicitate sua, quam diues in prauis itineribus.

Psal. 36 Et regius Psaltes: Melius, inquit, est modicum iusto, super diuitias peccatorum multas. In euangelio Lu

Luc. 16 cæ legimus diuitem fuisse quendam, purpura uestientem se & bysso, & quotidie comedentem splendide. Atqui ille fastu diuitiarum excæcatus, non respiciebat iacentem ad ianuam suam pauperem: ob quod & à diuitijs uere permanentibus exclusus scribitur. Quid illo dum uiueret sublimius? quid splendidius in hoc seculo? Contra uero quid miserum magis Lazaro? quid scedius, quid abiectius in oculis mundi? Hunc ne, diues ille, micis, quæ cadebant de mensa, dignabatur. Tu autem si finem utriusq; contempleris, uide bis proculdubio, illum in summa rerum omnium egestate agere uitam, in flammis cruciari, nec esse quenquam, ex tam copioso famulatio suo, qui illi uel guttam aquæ in refrigerium æstuantis lingue ministret. Ex aduerso, affluere hunc bonis omnibus, consolationem capere, secure agere, & illa iam possidere bona, quæ oculus non uidit, & auris non audiuit, & in cor hoīs non ascenderunt, quæ præparauit deus

1. Cor. 2

rauit deus diligentibus se. Quanquam nec hoc sic scri-
 ptum est, ut prorsus ab uniuersis singuli Christiani ar-
 ceantur diuitijs: quandoquidē diuitiæ res quædam me-
 dia sunt, qua quis aut bene aut secus uti queat. Sic
 Abrahamū sanctū illum patriarcham diuitias posse Gene. 13
 disse scriptura sancta cōmemorat, nec tamen illi obste-
 tisse opes, quo minus apud deum paupertate spiritus
 cōmendabilis esset. Hinc factum, ut quo semper, bene-
 dictione domini, reddebatur ditior, hoc se magis in ob-
 sequium proximi effundebat. Neminem unquam per-
 dolum circumueniebat, nec quicquā per usuram possi-
 debat: sciens diuitem se factum, non ut aliena aut con-
 cupisceret, aut raperet, sed ut egenis subueniret, ut pe-
 regrinos exciperet. Quo facto tantū ille placuit deo,
 ut & angelos hospicio suscepisse legatur. Respiciebat Ibid. 18
 sanctissimus patriarcha nō in illos auri ac argenti the-
 sauros, quibus abundabat, sed in eum, qui credentibus
 tum promittebatur, Christum, in quo sunt omnes the-
 sauri sapientiæ & scientiæ dei reconditi. Quæ diuitiæ Col. 2
 non passim omnibus cōmunes sunt, sed illis duntaxat
 qui uere à spiritu sancto edocti inuocant nomen domi-
 ni. Quid dicam de Isaac filio illo promissionis? An non
 & ipse thesauros sibi recōdidit in cœlo? Ita sanè. Nū-
 quam enim non curam gessit iustitiæ, nec quicquā per
 iniustitiam congregare studuit. Possem hic innumera-
 biles cōmemorare uiros et mulieres ueteris testamēti,

Cap. VI ANNOT. IN EPIST. PAULI

qui in summa rerum affluentia, summam etiam paupertatem spiritus amplexi, quo magis diuitiae affluebant, hoc minus cor illis apponebant. Et haec quidam ante datam legem, quidam etiam sub ipso datae iam legis tempore, & ante promulgatam Euangelij gratiam, faciebant. Porro nos quam putabimus inueniemus excusationem, quibus haec omnia cognita, quibus uere illuxit indubitata illa & iam olim promissa ueritas? Consideremus potius omnem illam à cunabulis comitantem nos miseriam; imò cupiditatem nostram res primat indigentia illa prima, cum omni prorsus & pedum, & manuum, & reliquorum membrorum auxilio destitueremur, ipsa, tanquam nutrix, humus nuditatem nostram miserata, exceperit. Quae superbia, quam non illa primae natiuitatis miseria deprimeret? Nihil intulimus in mundum, ait Apostolus. Inspiciamus naturae nostrae paupertatem. Cogitemus quidnam simus, quid mox futuri. Fallacias diuitiarum recenseamus: ministrabunt haec omnia, ut opinor, humilitatis materiam. Quid suspicimus ingentes regum thesauros? quid repositos in annos plures prouentus quaerimus? quid auri talenta innumera recondimus? quid lucris per singulos inhiamus dies? An quia efferre haec omnia nobiscum credimus? Sed obstat, ne id credamus, spiritus sanctus per Apostolum dicens: Nihil intulimus in mundum, uidelicet nec efferre quicquam possumus.

possunt. Hæc si ex animo auditis, & uera esse creditis: quæ dementia uestra, illos iam toties redargutos à nobis, rursus frequentare dolos? Adhuc fraudes inter uos conspiciuntur, adhuc iniusti contractus exercentur: quibus rebus in hac ipsa ciuitate uestra, omne studium impendunt quidam, non tam ut iuste, quàm iniuste etiam circumueniant fratrem in negotio. Dicite, quæso, mihi, ubi phas? ubi ius? si quomodocunque, & quandocunque, ac qualiacunque, auidius quàm Christianam frugalitatem decet, sectamini lucra? Mementote quæso quod dominus dixit: Non potestis deo seruire et Matt. 6
mammonæ. In memoriam reuocate, quod alibi deterrendo nos à nimia diuitiarum cupiditate, dixerit: Marc. 10 Facilius, inquit, est camelum per foramen acus ingredi, quàm diuitem in regnum dei ingredi. Et sapiens quidam dixit: Ecclesi. 7 Qui aurum diligit, nõ iustificabitur. At nos qui Christo nomẽ dedimus, ut per fidẽ iustificatos nos esse senserimus, ita omnẽ illam rerũ præsentium curã in deũ proijcimus, scientes, ut Petrus apost. dixit, quoniã ipsa cura est de nobis. Hæc qui fidei oculis intuentur, facile contemnent illa omnia, quæ una hora, & breui temporis puncto, eripi possunt. Magna insania fugientes & instabiles sequi diuitias. Magna cæcitas, illius copiam desiderare hodie, cuius cras contra te clam armantur manus. Hostis domesticus diuitiæ: hostis absconditus, & cuius manum non effugiet auarus. Siquidẽ uæ illis

Cap. VI ANNOT. IN EPIST. PAULI

perpetui doloris cōminatur dominus per Prophetā:

Pfalm. 48 Qui, inquiens, confidunt in uirtute sua, & in multitudine diuitiarum suarum gloriantur. Et in Prouerbijs

Prouer. 11 dicitur: Qui confidit in diuitijs suis, corruct: iusti autē quasi uirens foliū germinabunt. Nam qui iusti sunt, ad omnem se fortunæ flatum accōmodare norunt: prosperis non effertur, aduersis nō succumbunt: sciunt patientiam ferre cum patientia: sciunt nihilo secius etiā & diuitias possidere cum liberalitate. Quorū de nouo

Philip. 4 mero quidā dicebat: Ego, inquit, didici in quibus sum, ijs contentus esse: noui & humilis esse, noui & excellere, ubiq; & in omnibus institutus sum, & saturari, & abundare, & penuriam pati: omnia possum per Christum, qui me corroborat. Nouerat utiq; ille qui hæc dixit, quā nihil in se ueræ felicitatis continerēt, imaginariæ illæ diuitiæ, quibus alioqui prophanū uulgus miro studio afficitur. Stulti qui rebus inanimatis confidunt, relicto uero deo, à quo, ceu immenso bonorum pelago, omnes fluunt diuitiæ. Quid recondere uultis o auari, qui nihil in hunc mundum intulistis? An quia creditis, cum hinc migraueritis, aurum & argentum comitaturū uos, quo magis conspicui reddamini oculis Christi? Non puto quenquā tam esse sine cerebro, qui hoc credat. Nam ut spiritus sanctus per Sophoniam prophetā loquitur: Argentū eorum & aurum eorum nō ualebit liberare eos, in die iræ, furoris domini.

domini. Itaq; habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus. Vertamus potius oculos ad uoluntas
 lia cœli, quia nō serunt, neq; metunt, neq; conuolunt **Matt. 6**
 in horrea, & pater noster cœlestis alit illa. Consideremus lilia agri quomodo crescant: non laborant, neque
 nent. Attamen ut Christus dixit, ne Salomon quidem, in uniuersa gloria sua, sic amictus fuit, ut unū ex his.
 Quin potius quæramus primū regnum dei & iustitiā eius, & hæc omnia, ueluti parua & minuta, adijciantur nobis. Non quenquā destituet deus, nisi quem fidei
 bono destitutum uiderit. Non enim uidi, inquit **Propheta** **Psal. 36**
 iustum derelictū, nec semen eius quærens panē. Imò inquirentes dominum nō minuentur omni bono. Pauper non est, qui habet deum patrem. At quisquis deum non habuerit, etiam si Cræsos spiret, & Mydas, nihil est illi miserum magis, id quod consequenter ex Apostoli uerbis animaduertere licet, ubi sic ait:

Cæterum qui uolunt ditescere, incidunt in tentationem & laqueum, & cupiditates multas, stultas, ac noxias, quæ demergunt homines in exitium & interitum. Siquidem radix omnium malorū est studium pecuniæ: quam quidā dum appetunt, aberrauerunt à fide, & seipso implicauerunt doloribus multis.

Cap. VI ANNOT. IN EPIST. PAULI

Non dixit simpliciter, qui diuites sunt, incidunt
in tentationem & laqueum: sed qui uolunt ditescere.
Utique non ipsas diuitias damnans, ut quæ res quæ
dam sunt media, sed affectum, amorem, cupiditas
tem, & solitudinem nimiam habendi: iuxta quod
Psal. 61 Propheta etiam dicit: Diuitiæ si affluant, nolite cor
Matt. 6 apponere. Nam ut dictum est à Christo: Nemo po-
test duobus dominis seruire. Non potestis deo serui-
re & mammonæ. Quid prodest opibus pollere, si
fides in Christum non accesserit? Aut quid prodest
Ibid. 16 homini, ait Christus, si lucretur uniuersum mun-
dum, animæ uero suæ detrimentum patiatur? Ter-
reat saltem nos, quod hic ait Apostolus, auaris tan-
quam in pœnam & ultionem à deo comites datos,
tentationis laqueum, & innumerabiles cupiditates
stultas ac noxias, quæ usque in exitium, & interia-
tum comitentur auari animum. Pœna nanque auar-
itiæ est, nunquam satiari, semper egere, semper rea-
natis subinde nouis cruciari curis. Cæterum auaritia
tantum ab omni honestate abest, ut eam malorum
omnium radicem uocari Apostolus uoluerit. Hinc
mihi persuadeam par est, non esse ullam alioqui inter
uarias illas peccatorum species, quæ cum isthoc auar-
itiæ malo conferri queat. Hæc enim una est quæ uni-
uersa simul in se complectitur uitia. Quantum quæ-
so in illa conspicitur perfidiæ? quantum fraudis? quan-
tus, ut

tus, ut numos corradere possit, dolus? quanta solici-
 tudo & cura? Hic rapina pupillorum, & uidua-
 rum: hic labores & sudores pauperum: hic in ipsa
 summa rerum abundantia, misera & calamitosa mi-
 seria: hic in miseria, anxie & infelices diuitie: hic
 absoluta, & presentis, & futurae uitae infelicitas: hic
 omnis iniquitatis & flagitiorum sentina. Haec est illa
 erinnyis teterrima, quae bella excitat, quae furta sua-
 det, & latrocinia committit, quae adulteria confe-
 rat, quae phas, quae ius uiolat: In summa, quae ni-
 hil recti designat unquam. Quae mala omnia, cum
 neminem uestrum latere possint, (ita enim esse auar-
 itiae malum, experientia nos docet) operam dabi-
 tis, ne unquam tam late patenti malo animum adija-
 ciatis. Quod ut compendio facere uelitis & possitis,
 tum poenam omnibus nobis hodie denuncio & ueni-
 am. Poenam, nisi maturè à propinquo imminentem
 capitibus nostris iram dei placauerimus. Veniam, se-
 clamantis & uocantis ad se nos dei nostri admonitio-
 nes, in intimos usque animi nostri recessus admiseri-
 mus. Tunc enim iure poenam deprecamur, cum admis-
 sorum orationibus & lachrymis purgationem feceri-
 mus. Decet enim ut qui cōtemnendo mandata dei prae-
 uaricati sumus, rursum nobis illius amicitiam poeniten-
 do cōciliemus. Proinde bene feceritis, uos qui auaritia
 studuistis hactenus, ut quos auaritia uestra spoliastis,

Cap. VI ANNOT. IN EPIST. PAULI

nunc uicissim liberalitate uestra reficiatis. Nunc quæ-
 so documenta fidei uestræ præbete: nunc pauperes ma-
 gno numero conspiciuntur: nunc fame, probo dolor, ex-
 tingui quosdam audimus: quosdã sine tecto misere de-
 gere; quosdam nudos ambulare, & uictum quærere,
 clamare lamentabiliter, nec esse inter opulentos illos
 quenquã qui ad clamores illorum cõmoueatur. Qua
 de re, ut semel libere dicam, quod sentio, ipse quoties
 audio miserabiles illos, & semper magis subinde in al-
 tum ascendentes clamores pauperũ, toties contremis-
 sco, toties horrescit animus, consurgunt comæ: uide-
 orq; mihi non tam hoïem, miseriam suam conqueren-
 tem, audire, quàm Christum ipsum, in homine mise-
 ro, dona sua repetere. Videor mihi audire inhortantẽ

Matt. 7 nos ad misericordiã Christum, & dicentẽ: Beati misera-
 ricordes, quoniã ipsi misericordiã consequentur. Rur-

Prouer. 21 sus etiam illud Sapientis: Qui obdurat aures suas ad
 preces pauperũ, & ipse clamabit, et non exaudietur.
 Et illud nihilo minus etiam deterret me, quod in epis-

Iacob. 2 stola Iacobi scriptum est: Iudicium absq; misericordia
 erit ei, qui non præstitit misericordiam. Nam sicut

Hiob. 6 Hiob dicebat: Qui tollit ab amico misericordiã, timo-
 rem domini derelinquit. Proinde recte iam intelligitis,
 quàm non sit tutum negligere pauperes: imò si sapi-

Esaiæ. 58 frangamus esurienti panem, & egenos uagosq; indu-
 camus

camus sub tectam: & uidentes nudos, operiamur eos:
 & ne carnem nostram despectui habeamus. Nunc ad
 nos diuertit Christus, excipiamus illum cum Zacheo
 gaudentes: excipiamus illum in pauperibus, esurien-
 tem, sitientem, hospitem, infirmū, & catenas ferentē,
 ut & nos audire tandem digni inueniamur, dicentem
 electis suis: Venite benedicti patris mei, possidete pa-
 ratū uobis regnum à cōstitutione mundi: Esuriui enim
 & dedistis mihi manducare: sitiui, & dedistis mihi bi-
 bere: hospes eram, & collegistis me: nudus, & operu-
 istis me: infirmus, & uisitastis me: in carcere eram, &
 uenistis ad me: Amen dico uobis, quod fecistis uni de
 his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Sic omnis, qui
 pronus est ad misericordiam, benedicetur à domino
 deo patre & filio & spiritu sancto, cui est honor &
 gloria in secula. AMEN.

Luc. 19

Matt. 25

DISTRIBVTIO XIX

AB auaritiæ uitio omnium teterrimo auocare
 nos uolens Apostolus, primo incōmoda illius
 enumerauit, & tanquā in tabula depinxit: deinde ta-
 cite quidem ad mutuæ charitatis officia inhortari cœ-
 pit, docens interim, nihil scelestius, quā amare pecu-
 niam. Contrā, nihil Christiano nomine dignius, quā
 contemptis illis auri & argenti thesauris, ueris uacare
 diuitijs. Vocat autem ueras diuitias, iustitiam, pietatē,

Cap. VI ANNOT. IN EPIST. PAULI

fidem, charitatem, patientiã, mansuetudinẽ : quas qui habuerit, ut uere diues dici potest: ita qui eis caruerit, summæ de sese miserie documẽta præbet. Certũ enim miserie signũ, ea recondere, unde neq; illi qui recondit, neq; alijs fructum expectare liceat. Imò quid prodest, ait Christus, homini, si lucretur uniuersum mundum, animæ uero suæ detrimentũ faciat? Igitur facite uobis amicos, de mammona iniquitatis. Mementote quod scriptũ est: Qui parcẽ seminat, parcẽ & metet. Nonne de iusto quoq; dicitur: Dispersit dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculũ seculi? Dixit quidam: Regnum cœlorũ tantum ualeat, quantũ habes. Habuerunt Petrus & Andreas nauem & rete, & relictis illis, sequuti sunt regna cœlorũ promittentiẽ. Zacheus dimidio bonorum suorum in pauperes erogato, filius, factæ ad Abraham promissionis, factus est. Vidua, minuta duo in gazophylacium mittens, magis omnibus, qui miserant in gazophylacium, commendatur. Non enim donorum precia, sed affectus sinceritas apud deum æstimantur. Proinde nemo est in eam fortunæ tenuitatem detrusus, qui non queat, si uelit, illud summæ felicitatis regnum comparare. Non refert quantũ sit, quod erogatur, modò nesciat sinistra, quid faciat dextera. Affectus commendat precium, non quantitas. Affectus facit ut donum, quod per se alioqui exiguum est, precio suo omnes illas mundi huius diuitias in oculis dei

dei

dei superet. Super qua re Christi quoque sententiam audire libet: Quicumq; inquit, ad bibendum dederit Matt. 10 uni ex pusillis his poculum aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli, amen dico uobis, non perditurus est mercedem suam. Nos porrò ut in officijs, quod aiunt, misericordiæ indices magis magisq; alacriores inueniamur, hisce uirtutibus, ad quas Timotheũ suum inhoratur Apostolus, præditi simus oportet. Itaq; dicit:

Tu uero homo dei, ista fuge: sectare autem iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem: certa bonum certamen fidei, apprehende uitam æternam, ad quam & uocatus es, & professus es bonam professionem coram multis testibus.

Nemo poterit auaritiæ malũ tutò uincere, nisi hisce studuerit uirtutibus quæ cum auaritia ex diametro, ut aiunt, pugnant. Cũ aut Christianæ doctrinæ et summa & caput sit amor dei et proximi, Apostolus maxime ad hoc inhortari, imò impellere quasi uoluit discipuli animũ. Vnde sex per ordinẽ recenset, quibus studere debent nõ uni duntaxat episcopi, sed & prorsus uniuersi, qui nomine censentur Christiano. Quorum tria, quæ primo loco ponuntur, deo nos commendant, quod uerus ille & germanus dei cultus sine his

Cap. VI ANNOT. IN EPIST. PAULI

constare non possit. Reliqua, quia omnia charitatis officia in sese concludunt, proximū respicere uidentur.

Iustitia Itaq; iustitiam hic uocat, qua quis aduersus omnem illam uitiatorum uim & concupiscentiam inuictus perditur.

Prouer. 12 rat: ut iuxta Sapientis prouerbiū: Non contristet iustum, quicquid ei acciderit. Sicut alibi idem Apostolus

Ephe. 6 noster, thoracem iustitiæ assumere nos monet, ut scilicet ab omnibus uitijs tuti, immunesq; seruemur. Nam

auarus ut immunis à peccato non est, ita tutus ab ira dei non est. Et quo magis per auaritiam à iustitia recesserit, hoc plus tristitiæ habet. Cuius rei euidēs docu-

Matt. 19 sus: Si uis perfectus esse, uade & uende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & ueni sequere me. Quod uerbū, cum audisset ado-

lescens, abiit tristis: erat enim habens possessiones multas. Et nos etiamnū hodie uidemus, equidē non unum

adolefcentem, sed innumerabiles penē decrepitos iam senes, silicernios, & annorum iam canos, qui omnes

non quod melius est, sed quod rationi ipsi utilius uidebitur, eligunt. Ideoq; et tam pauci sunt, qui lætum hoc

Euangelicæ gratiæ nuncium cum gaudio audiunt. Omnes illi tentationis tempore, relicto Christo, abeūt

tristes. Assueti enim diuitijs, quomodo paupertatem amarent? Qui mollibus uestibus amiciuntur, & in domibus regum sunt, quomodo nudum illum, & omnem

rerum

rerum mundi huius contemptorē Christum sequerentur? Proinde alieni sunt hi à iustitia, ad quam nos hic Apostolus inuitat. Vocat autem iustitiam, habitum illum, quo qui præditus est, semper quæ iusta sunt, etiã si nullam præ se ferre uideantur utilitatem, eligit.

Posuit deinde pietatem: quæ quid est aliud, quàm **Pietas** affectio quædam, qua in amorem pariter & uenerationem unius ueri & summi dei fidelium rapiuntur mentes? Unde & pios homines dicimus, qui recte callent diuini cultus scientiam: qui recte norunt quatenus diligendus à nobis deus: hoc est, qui neruos omnes in dilectione dei intendunt, qui ad nullum unquam temptationis impetum à rectitudine fidei deflectunt, scientes dominum pios è temptatione eripere & posse & uelle. Et **2. Pet. 2** hæc est illa pietas, quæ ad omnia utilis est: de qua nonnihil diximus supra capite quarto.

Tertio loco fidem posuit: qua qui præditi fuerint, **Fides** quia à misericordia diuinæ promissionis pendent, nulla unquam rerum mundi huius cura tanguntur: sed sicut scriptum est: Mores sunt illis alieni ab avaritia, **Hebr. 13** contenti his quæ adsunt. Namque inquirentes dominum **Psal. 33.** non minuuntur omni bono. Et iterum: Nouit dominus **36** dies immaculatorum, & hereditas eorum in æternum erit. Non confundentur in tempore malo, & in diebus famis saturabuntur. Itaque fides sensum mihi misericordiæ dei significare uidetur, qua indubitata quondam

Cap. VI ANNOT. IN EPIST. PAULI

expectationem concipimus, eorum quæ promisit deus: hoc est, qua certi reddimur, nunquã diuinum nobis præsidium absuturum. Sine qua fide, impossibile est placere deo.

Hebr. II

Charitas Nunc de his, quæ secundo loco posita sunt, & proximum respicere uidentur, dicemus. Et primo quidem erga proximum charitatis officia sequi iubet discipulum. Nam & Christus nõ alio simbolo cognosci suos

Ioan. 13

uoluit, quàm obsequijs mutuæ charitatis, dicēs: In hoc cognoscent omnes, quod discipuli mei sitis, si charitatẽ habueritis inter uos mutuam. Longior fuero, si omnia quæ de charitate dici queant, adducere pergam. Unde de qui paucis encomiũ illius audire gestit, is caput 13. prioris ad Corinthios epistolæ, petat. Item caput 13. epistolæ ad Romanos: uidebit proculdubio quàm non sit res fucata, aut otiosum quippiam Christiana charitas: uidebit quàm late pomceria bonitatis suæ extendat. Unde & charitas à quibusdam sic describitur, ut sit integra animi declaratio. Cuius uirtus non in uerbo aut lingua, sed in opere & ueritate consistit, ut in

1. Ioan. 3

epistola Ioannis apostoli prima, scriptum est. Nunc si quispiam inter nos dicat: Diligo deum, & fratrem suũ oderit, mendax est. Qui enim nõ diligit fratrem suum quem uidit, deum quẽ non uidit, quomodo potest diligere? Et hoc præceptum habemus ab eo, ut qui diligit deum, diligat & fratrem suum. Est enim charitas in

Ibid. 4

proxima

proximū, quasi speculum quoddam, amorem dei res
 presentans. Nemo primum hoc & maximum in lege
 mandatum seruauerit, ut ex totis uiribus diligat deū, Matt. 22
 nisi seruet & alterum quod illi est simile, nempe, Dili-
 ges proximū sicut teipsum. Non est cur hic effugium
 quæres, dicas: Hic malus est, nihil ad me illius inopia.
 Ingratus est, indignus cui beneficiam. Læsit famā, non
 cuit aliquando, profuit nunquam. Vnde quæso illa in
 Christiano nata est non Christiana querela? Si mem-
 brum es capitis Christi, cur miseriam membri tui non
 agnoscis? Cur carnem tuam fastidis? Etenim dominus
 apud Esaiam proximi nostri non secus ac carnis no-
 stræ curam habere uoluit, dicens: Frange esurienti pa- Esaiæ. 58
 nem tuum, & egenos, uagosq; induc in domū tuam.
 Cum uideris nudum, operi eum, & carnem tuam ne
 despexeris. Sed multo significantius dixit Apostolus:
 Multi, inquit, unum corpus sumus in Christo, singu- Rom. 12
 li autem, alter alterius membra. Cur membrum ino-
 pia laborans, subleuare negligis, pro quo uitam im-
 pendit caput, puta Christus? Cogita potius membrum
 corporis tui perire, si tua culpa pereat proximus. Te
 seruasti, ubi proximus auxilio tuo seruatur. Si mem-
 brum es capitis Christi, cur aduersus caput insurgis
 membrum? Capitis sententia est: Diligite inimicos ue- Matt. 5
 stros: bene precemini deuouentibus uos: bene facite
 his, qui uos odio prosequuntur: orate pro his, qui læ-

Cap. VI ANNOT. IN EPIST. PAULI

Rom. 12 dunt & infectantur uos, ut sitis filij patris uestri, qui est in caelis. Quod considerans Apostolus, dicebat: Si esurierit inimicus tuus, pascere illum: si sitit, da illi potum. Hoc enim si feceris, carbones ignis coaceruabis in caput illius.

Porro sicut in humano corpore membra eminentiora, imbecillioribus adsunt, & imbecilliora eminentioribus non inuident, sed utrinq; & hæc & illa mutuas operas in cōmune corporis bonum conferunt: ita in ecclesia quod membrū membro impendit, simul in uniuersum corpus redundat. Qua de re rursum Apostoli uerba recensēbimus. Quemadmodū, inquit, corpus unum est, & membra habet multa, omnia uero membra corporis unius, multa cum sint, unum sunt corpus: sic & Christus. Etenim per unum spiritum, nos omnes in unum corpus baptizati sumus, siue Iudei, siue Græci, siue serui, siue liberi, & omnes unum spiritum hauimus. Etenim corpus non est unū membrum, sed multa. Si dicat pes, non sum manus, nō sum de corpore, num idcirco non est de corpore? Et si dicat auris, non sum oculus, non sum de corpore, num ideo non est de corpore? Si totum corpus oculus, ubi auditus? Si totū auditus, ubi olfactus? Nūc autē deus posuit membra, unūquodq; singulatim in corpore, quē admodū uoluit. Quod si essent omnia unū membrū, ubi corpus? Nunc autem multa quidem membra, unū uero

uero corpus. At non potest oculus dicere manui, non est mihi opus te: aut rursus caput pedibus, non est mihi opus uobis: imò multo potius, quæ uidentur membra corporis imbecilliora esse, necessaria sunt: & quæ putamus minus honesta esse corporis, his honorẽ maiorem apponimus: & indecora nostri, copiosorem decorem habent. Cæterum quæ decora sunt nostri, non indigent: sed deus simul temperauit corpus: ei cui deerat, copiosorem addens honorẽ, ne sit dissidiũ in corpore, sed inuicem alia pro alijs eandem sollicitudinem gerant membra. Et siue patitur unum membrũ, simul patiuntur omnia membra: siue glorificatur unũ membrum, simul gaudent omnia membra. Vos autem estis corpus Christi, & membra ex parte. Hæc paulò copiosius de charitate diximus, si fortè animos eorũ qui auaritiæ malo iam pridem ad omnia charitatis officia obligauerunt, rursus igne fraternæ dilectionis inflammare queam. Nam quisquis ita charitate refriguit, ut animum eius iam nulla magis incõmoda proximi tangant, hic proculdubio neque patienter feret aduersa, neque pro Christo animam suam positurus est unquam.

Quia uero omnes, qui pie uolunt uiuere in Christo, persequutio primum excipiet: ut fortiter ferret aduersa discipulus, patientiæ illum cõmonefacit. Porro ubi nulla incumbit aduersitas, nulla patet patientiæ. Nam patientiæ est constans quædã animi in aduersis

Cap. VI ANNOT. IN EPIST. PAULI

Hebr. 12 *tolerantia.* Sic autor epistolæ ad Hebr. iubet nos curare per tolerantiam in proposito nobis certamine, respicientes ad fidei ducem & consummatorẽ Iesum, qui pro proposito sibi gaudio pertulit crucẽ, ignominia contempta, & ad dexterã throni dei consedit. Et alibi

Gal. 5 Apostolus noster, patientiam inter fructus spiritus recensuit. Et rursus cum multa & præcipua ministrorũ dei signa ex ordine recensere uellet, à tolerantia malorũ

2. Cor. 6 initia orationis suæ habuit, dicens: Ne quam usquã deamus offensionẽ, ne reprehendatur ministerium: sed in omnibus cõmendemus nos ipsos, ut dei ministri, in tolerantia multa, in afflictionibus, in necessitatibus, in anxietatibus, in plagis, &c. Et Christus apostolis suis dicebat, quod in persecutionibus, nõ nisi per patientiam, seruaturi essent animas suas. Neq; enim aliter semen uerbi sancti, q̃ per patientiam, fructũ ferre poterit.

Luc. 21
Ibid. 8

Porrò quisquis excitatus contra se persecutionẽ procellas cõstanti tolerantia superauerit, is dubio procul etiã proximi imbecillitatẽ, immobili qua præditus est mansuetudine, ferre nõ grauabitur. Est enim mansuetudo certa animi constitutio, aduersus iræ impetũ: qua fit, ut qui robusti sunt, animo moderato infirmorũ

Mansuetudo

Gal. 6 ferant errata: iuxta quod ad Gala. scripsit Apost. Fratres, inquit, etiam si occupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spirituales estis, instaurate huiusmodi spiritu mansuetudinis, cõsiderans temetipsum, ne & tu tenteris.

tenteris. Inuicē alij aliorū onera portate, & sic cōplete legē Christi. Quin ipsemet Apost. nō raro usus est hac animi lenitate, magis q̄ dominādi potestate: quod tamen nō minus pro autoritate delegati sibi officij facere potuisset, nisi illud cōducere magis ad propagationē Christianæ religionis iudicasset. Ne enim abuti uideretur potestate sua in Euang. dicebat: Etenim cū 1. Cor. 9 liber sim ab omnibus, omnib. me ipsum seruū feci, quo plures lucrificā. In summa, factus est infirmis quasi infirmus. Omnib. factus est omnia, ut ex omnib. aliquos seruaret. Non statim perdēdus est, qui errat, sed admonendus, sed docendus. Sic Christus non statim perdidit aut auersatus est peccatores, sed māsuetē ad pœnitentiam illos inuitans, de regno cœlorū primū docuit, deinde ut se sequerentur sublata in humeris cruce, iussit. Hoc certamen esto episcoporū, hoc studiū. Ad huius magistri præscripta nō tam doctrinā, q̄ uitā suā omnē cōponant. Hunc referāt uerbo, hūc exprimant uita. Quod nunq̄ rectius fecerint, q̄ si cōtempto diuitiarū amore, fidei certamen ingressi fuerint. Audeo dicere, nullā persecutionē, nullā hæresim tantū obscurasse episcoporū gloriā, quantū diuitiæ illæ, magnis regibus, obscurarūt: quia enim regnis mūdi gubernādis præficiūtur hodie episcopi, facile illis in cōtemptū abiit regnū Christi. Et quia gladium carnis gerunt, quo uel potentissimis regibus formidabiles sunt, facile uilescit.

illis gladius spiritus, qui est uerbum dei, quo freti olim
 & muniti episcopi sancti, patentissima simul & florē-
 tissima regna in unitatem fidei pertraxerunt. Porro
 quemadmodum qui auaritiæ certamen suscipiunt, illis
 longe uilissimum propositū est stipendiū, nempe mors
 æterna: ita qui fidei uirtutibus se dedunt, preciosissimū
 sibi propositum habent præmiū, nempe uitam ætera-
 nam. In ore omnium est, nimirū celebris illa Platonis
 sententia, qua florere dixit ciuitates, si aut philosophi
 imperarent, aut imperatores philosopharentur. At
 ego rectius ualere crediderim rempublicam ecclesiæ
 Christi, si illi duntaxat præficiantur, qui quod docent
 rectum, sentiunt, & quod sentiunt, uiuunt: qui nō que-
 runt quæ sua sunt, sed quæ Iesu Christi, sed quæ fra-
 trum. Hodie passim est uidere pauperes, (uera templa
 spiritus sancti) inedia & nuditate ringi, cum interim
 inanimata illa et hominum manibus extructa templa
 auro & gemmis resplendeant: quo factō impense equi-
 dem gaudent episcopi nostri. Qui utinam uel paucos
 ex tanta consiliariorum suorum turba inueniant, qui
 libere illorum auribus obstrepere ausint illud Persij:

Saty. 2 Dicite pontifices in templo quid facit aurum?

Sed missa sint hæc. Nunc ad certamen fidei, unde pa-
 rumper digressi, oratio nostra dirigatur. Non est bo-
 num certamen, ubi auaritiæ cedit animus: ubi in con-
 flictu honestorum, inhonestorūq; honesta cedunt in-
 honestis:

honestis: ubi uitia uirtutes superant. Atqui uere bonit̃ certamen est, ubi fidei præsidio pugna contra hostes suscipitur: nam per fidem hic filij dei sumus, ac etiam futuri sumus filij dei. Deus enim destinata uoluntate Iacob. x
 progenuit nos sermone ueritatis. At uero quicquid ex 1. Pet. x
 deo natum est, uincit mundum: & hæc est uictoria quæ 1. Ioan. v
 uincit mundum, fides nostra. Quis est qui uincit mundum, nisi qui credit quod Iesus est filius dei? Sensit hæc in se admirabilem diuinæ potentiæ uirtutem Paulus cum diceret: Omnia possum in eo qui me corroborat. Ephe. 4
 Et fuit hic, quod negari non potest, aduersus omnes hostium incursum semper uigilantissimus, ita ut nullæ unquam se latuerint hostiles quantumuis blandientes insidiæ. Nihil unquam indignum officio suo admisit, sed semper conflatum iam aduersus pignora Christi bellum aut scite & sapienter administrauit, & compescuit, aut certe sapienter effecit ne quid dispendij sentiret fides in Christum. Hæc omnia enim Paulus ille noster haud segniter præstitit. Proinde si monere, persuadere, animare, ducere, incitare aliquando hunc nostrum audies, nimirum intelliges, quam penitus nihil illi desit pulcherrimarum uirtutum. Prudenter disponit acies, sanctissime admonet, persuadet fortiter, animat feliciter, ducit diligenter, incitatque efficaciter. In his omnibus felicissime excellit. Quid ni etiam? dux magnus si erit oportet, qui tam confidenter de se se dicere non erua

Cap. VI ANNOT. IN EPIST. PAULI

2. Tim. 4 *buit: Certamē, inquit, bonū decertavi, cursum cōsummaui, fidē seruavi: quod superest reposita est mihi iustitiæ corona, quā reddet mihi dominus in illo die, qui est iustus iudex. Atq; ad hunc modum certare conuenit Christianos, qui animi primū cupiditates, auaritiā, iracundiā, elationē, libidinē, magis q̄ uisibiles hostes uincere gaudent. Sic alibi admonet Apost. Quod superest, inquit, fratres mei, sitis fortes per dominum, perq; potentiā roboris illius: induite totam armaturā dei, ut possitis stare aduersus assaultus diaboli. Ad hāc militiā uocatū dicit Timotheū, nimirū premiū hinc reportaturus, uitā æternā. Receperat aut̄ et Timotheus se pro uirili sua suscepti muneris magnitudini, honesto hoc fi dei sanctæ certamine, responsurū, idq; coram multis testibus. Cuius rei magnitudo huc tendere uidetur, ut cessuri sint omnes simul episcopi labores, in unius Christi, qui est pastor & episcopus animarū nostrarū, gloriā, & in ecclesie quæ illius monitis auscultat, salutē. Etenim qui uere episcopus est, nihil unq̄ antiquius ducit gloria Christi, cui etiam semper ecclesiā in fide, et pietate auctiorē, uegetioremq; reddere cupit: qui est uere deus benedictus in secula. AMEN.*

D I S T R I B U T I O X X

Maximo iam pridem religionis nostræ damno pontificum opes creuisse maiores nostri senserunt. Quo enim plus semper diuitiarū episcopis accessit, hoc facti sunt insolētiore, ad cō ut iam penē nulla

sit illis uera cura pietatis: deniq; uix aliquid bonae spei
 adhuc superest, quo respiscētiae locus esse queat, adeò
 deprauata apud illos sunt omnia, adeò desperata. Nā
 ut nō dicam interim, q̄ sunt quidā in his artū bonariā
 ignari, ingenio prorsus ab omnib. cultioribus discipuli
 nis abhorrēte, & ad nullū honestarū rerū usum ido-
 nei, & in obeūdis ecclesiae rebus stupidi: q̄ inopes uira-
 tutū, q̄ sese indies magis magisq; ipso impurissimo uia-
 tiorū iugo subiiciāt, ut iā inter ipsos episcopos, quera-
 mus episcopos. Ut haec, inquā, sileā, quis inexplebilē
 auaritiē illorū sitim pro dignitate descripserit? quis stua-
 pra omnia & adulteria enumeraret? quis expilationes
 pauperū? quis oppressiones uiduarū et pupillorū? quis
 exilia & caedes, quibus ad immanitatē usq; in suos des-
 bacchati sunt quidā? quis aut seuitiā in uicinos, aut per-
 fidiā in exteros satis exprimeret? Adde his odiū plusq̄
 Vatinianū in reges, in proceres, quos ipsi cōtēptim uo-
 cāt seculares. Neq; illud porrò satis est, sed et Ro. Cae-
 sarē contēptui habēt, cuius sacrosanctā maiestātē non
 antē ratā faciūt, q̄ calculus suffragiorū suorū accesserit.
 Sed iā satis cōmunē ecclesiae sortē lamētati sumus.
 Superest, ut quid praeterea à Timotheo suo requirat
 Apost. audiamus. Praecipio tibi, inquit, in
 conspectu dei, qui uiuificat omnia, et Ie-
 su Christi, qui testatā fecit sub Poncio Pi-
 lato bonā pfessionē, ut serues preceptū,
 immaculatus, irreprehēnsibilis, usq; ad ap-

partitionem domini nostri Iesu Christi: quam temporibus suis ostensurus est ille beatus & solus princeps, rex regnantium, & dominus dominantium: qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessam, quem uidit nemo hominum, neque uidere potest: cui honor & imperium sempiternum, Amen.

Haud satis est, si in oculis duntaxat mundi uideatur diuitias (temporarias illas) contemnere episcopus, nisi etiam iudicio dei talis inueniatur, qualem se spectandum præbet hominibus. Etenim non raro et hypocritæ contemptorem rerum omnium præ se ferunt animū. Et philosophos olim non infrequenter diuitias spreuisse legimus: quorum de numero Stilponem quendam fuisse memoriæ proditū est. Nam cum illum rogaret Demetrius, num quid rerum suarū dispendij, in direptione urbis Megarensiū, passus esset: negauit ille quicquid ablatum sibi. Nam, inquit, omnia mea mecum porto. Dignissima reuera uox laude, si ut est magnifice, ita non præter fidem Christi esset prolata. Sed quia instantiæ spiritu profecta, cum hypocritæ remunerationem accepit, nempe humanæ, & mox periturae laudis auram: quemadmodū de hisce siue honorū siue diuitiarum contemptoribus dixit Christus: Amen dico uobis, receperunt mercedem suam. Quanto hac in re felicior

licior Apostolus, qui unica fidei uirtute in deum respi-
 ciens, illumq; super omnia suspiciens, dicebat: Nihil 2. Cor. 6
 habentes, & omnia possidentes? Neq; enim pauper est
 qui deum habet, in cuius manu sunt omnia. An non il-
 lius est terra, & plenitudo eius? Quando nõ adest ille Psal. 23
 nobis? Incessanter munificentia suam nobis declarat,
 & dum concipimur, & dum nascimur, & dum renas-
 scimur. Vbiq; & undequaq; parentis curam impen-
 dit: pascit, fouet, regit, conseruat. Quod considerans
 regius ille Psaltes confidenter dicebat: Dominus pa- Psal. 22
 scit me, nihil mihi deerit, in uberimis pascuis colloca-
 uit me. Quin una & Christi & publice electorum uni-
 uersorum, & priuatim singulorũ uox est, consentiũ
 & prædicantium summã illam & uere paternam soli-
 citudinem, qua nunq̃ illos destituit deus. (Quia enim
 Christus caput est electorum, electi autem corpus sunt
 Christi, iure meritißimo unam esse & capitis & cor-
 poris uocem confitemur. Quoniã tu es, inquit, uniuersum Ibid. 21
 corpus electorũ, qui extraxisti me de uentre, spes
 mea ab uberibus matris meæ, in te proiectus sum ex
 utero. De uentre matris meæ, deus meus es tu, ne dis-
 cesseris à me. Ecce quanta securitas Christiani. Deum
 habet non tam conditorem, quã parentem, omnipo-
 tentem, ueracem, misericordem. Non est cur diffiden-
 tiæ malum admittamus. Equidem quia omnipotens
 est, quod promisit præstare potest: quia uerax est, imò

Cap. VI ANNOT. IN EPIST. PAULI

quia ueritas est, seipsum negare non potest. Nunc etiã
 quia bonus est, timendũ nõ est, ut opem clamãtibz ad
 se laturus nõ sit, aut alioqui misereri nolit. Quinimo
 fieri nequit unquã, ut nõ respiciat in orationẽ humili
 Psalm. 101 antiũ animas suas, iuxta quod scriptũ est: Respexit in
 orationẽ humiliũ, nec aspernatus est preces corũ. Ex
 tam late patẽti miserẽtis dei bonitate, pendere Timo-
 theum suũ uult Apostolus: præcipiẽs illi interim corã
 deo, cui uni adest, uirtute propria, uita perpetuo,
 & à quo uiuit quicquid tandẽ uiuit. Et corã Christo,
 qui ab eo ad quod à patre missus uenerat, deterreri nõ
 potuit: quin accusantibus eũ Iudæis ad tribunal Pilati,
 cõstanter delegatæ sibi prouinciæ partes, etiam uitæ
 propriæ dispendio, tutatus est. Non est hoc hois man-
 datum, sed dei, sed Christi: per hominem tamen ad ho-
 Luc. 10 mines allatum: sicut dixit Christus: Qui uos audit, me
 audit: et qui uos spernit, me spernit: qui autem me sper-
 nit, spernit eum qui misit me. Quod si non iuxta uerbũ
 Christi præceperit episcopus ecclesiæ, ille haud dubie
 iudiciũ Christi, etiamsi maxime conetur, effugere ne-
 quit. Nam Christus utiq; uenturus est olim iudex uiuo-
 rum & mortuorũ, id quod uarijs scripturæ sanctæ lo-
 cis probare queam, nisi res uobis notior esset q̃ ut pro-
 batione nostra egeatis. Quis nesciat enim in cõuenti-
 bus nostris quotidie solitam fieri huius rei confessionẽ?
 Quid est quo crebrius obstrepui auribus uestris, q̃ ut
 Christi

Christū nō regem dūtaxat esse crederetis, qui suos aduersus inimicos tutatur: non sacerdotē tantū, qui patri nos cōmendat: sed & iudicem ex æquo inuiciorū, ut qui omnium iuste iuxta ac iniuste factorū decernendi ac ceperit potestatem? In Euang. Ioannis dixisse Christū legimus, à patre sibi datā potestatem iudicandi, etiā quatenus filius hoīs est. Adiungitq;: Nolite mirari hoc, quia ueniet hora, in qua omnes qui in monumētis sunt, audient uocē eius: & prodibūt, qui bona fecerūt, in resurrectionē uitæ: qui uero mala egerūt, in resurrectionē cōdemnationis. Fuit primus Christi aduētus, propter formas paupertatis, & ignominiam crucis, quibus tegebatur interim gloria regni dei, iudicio rationis humane uilis: ideoq; ex illa omnium lōge foecūdisima Iudeorum gente, tam reperti sunt pauci, qui animo uere candido amicitiam illius ambirent. At nō pauci illum cū omni doctrina sua, nō secus ac nihili hoīem, imò ut arreptitiū cōtemnebant. Porro ille alter et qui adhuc expectatur aduētus Christi, ut erit gloriosus, ita cōtemni ab inimicis nō potest. Nō enim hic iudicabitur ipse: id quod primo in carnē aduentu illi fecerūt inimici: sed iudicaturus aderit, in æquitate utiq; omnes iustos defendēs ac uita æterna donās: reprobos uicissim cruciādos tradēs perpetui incēdij flāmis. Gaudebūt se iusti à corpore peccati ereptos, et corpore glorificato circūdatos, ad imortalitatis gloriā cōmigraturos. Stridebūt

dentibus suis peccatores, ut iustum & inexorabilem
 affexerint iudicem: cuius uenerandi uultus maiestatem
 ut ferre patienter non possunt, ita censuram illius effu-
 gere non possunt. Aderit autem hic dies tempore pre-
 definito à deo: qui est beatus, & solus princeps, rex re-
 gnantium, & dominus dominantium: qui solus habet im-
 mortalitatem, lucem habitans inaccessam, quem uidit
 nemo hominum, neque uidere potest. Cum tantam audis
 dei patris esse gloriam, ut solus propriam & non aliam
 de acceptam habeat beatitudinem, atque principatum,
 ne putes propterea à tam immensa beatitudine exclu-
 sum iri filium. Nam licet omnia à patre acceperit fili-
 us, tamen ita accepit, ut etiam propria filij dici queat.
 Etenim quatenus unus cum patre deus est filius, &
 ipse immortalis est, habitatque & ipse lucem humanis
 sensibus inaccessibilem. Quæ omnia quatenus intelli-
 gi debeant, uno, ex tam multis, saltem Christi de se te-
 stimonio manifestum faciemus. Ego, inquit, & pater
 unum sumus. Quod dictum non tantum substantiæ uni-
 tatem exprimit patris & filij, sed & potentiæ, regi-
 minis, & dominationis, immortalitatis quoque, & inac-
 cesse lucis æqualitatem in sese concludit. Inuisibilem
 autem dicit deum, quod incomprehensibilis sit creatu-
 ræ deus. Vnde cum in scriptura sancta, sanctos homi-
 nes uidisse deum legimus, eo modo intelligitur, quate-
 nus in specie & comprehensibili aliqua forma homi-
 nes ma-

Ioan. 10

nes maiestatem eius ferre poterant. Legitur in libro
Geneseos quod dixerit Iacob, utiq; patriarcha san- *Gene. 32*
 ctus: Vidi dominũ facie ad faciem: cum tamen angelũ
 domini fuisse sequentia declarent. Et *Esaías* dixit: Vidi *Esaie. 6*
 dominũ sedentem super solium excelsum. quod nõ ali-
 ter intelligimus, quàm quod uiderit maiestatem dei, eo
 modo, quo capere potest hanc lucem humana imbecilli-
 tas. Substantia siue natura dei, hoc minus est compre-
 hensibilis creaturæ, quo eam magis humanæ rationis
 caligo inuestigandam susceperit. Porrò ut aliqua sal-
 tem ex parte luci tam sanctæ cõmunicemus, proderit
 omnium maxime, inconstans tenebricosæ rationis iudi-
 cium relinquere, & ad reconditam in Christo beatitu-
 dimis lucem per fidei uirtutem concedere: in quo, sicut
 scriptum est, sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ *Col. 2*
 reconditi. Et iterum: Quoniam in illo inhabitat
 omnis plenitudo deitatis corporaliter. Imò qui est
 splendor gloriæ, & expressa imago substantiæ dei pa- *Hebr. 1*
 tris. Hunc quisquis fide cognouerit, huic utiq; & pa-
 ter deus incognitus esse nõ potest, sicut ipse Philippo
 roganti, atq; dicenti: Domine, ostende nobis patrem, *Ioan. 14*
 & sufficit nobis: respondit: Tanto tempore uobiscum
 sum, & non cognouisti me? Philippe, qui uidit me, ui-
 dit patrem. Ad hunc modum & Moses in foramine pe- *Exod. 33*
 træ posteriora dei uidisse scribitur: hoc est, uerbum in
 principio apud deum, & in tempore carnem factum,

Cap. VI ANNOT. IN EPIST. PAULI

fidei oculis utcumq; aliqua, & ut illi expediebat, forma contemplatus est. Sic de Abrahamo ad Iudæos do
Ioan. 8 minus respondit: Abraham pater uester exultauit ut uideret diem meum, & uidit, & gauisus est. Capiebat maximam in animo suo dulcedinem, ueteres illi cum patriarchæ tum prophætæ, si quâdo se illis quantulicunq; & qualicumq; gloriæ suæ parte communicasset deus. Sciebant enim eam cognitionem, cui nihil desit, nulli contingere posse mortalium, sed soli sibi ipsi & comprehensibilem & cognitum esse deum. Itaque cum deus in eo felicitatis culmine constitutus sit, ut nihil illum latere possit: episcopum ea animi puritate præditum esse conuenit, ut ne porrò uel minutissimum sinistrae actionis designet, quod oculos illos omnia inspicientis dei offendere queat. Nequit enim idoneus esse, ut alios quoque doceat, qui ipse scatet hypocrisis, auaritia, odio, inuidia. Quomodo militiæ dei addictum sciemus, qui uxori, liberis, parentibus, rei familiari, amicis, & alijs id genus secularibus negocijs impensius studet? Commendemus nos ipsos magis in tolerantia multa, in afflictionibus, in necessitatibus, in anxietatibus, in plagis, in carceribus, in seditionibus, & alijs id genus uirtutibus, quas recenset Apostolus capite sexto posterioris ad Corinthios epistolæ. Nisi enim hisce rerum incommodis, ceu ornamentis quibusdam episcopalibus, animo sibi recte factorum

Etorum conscio, coram deo placere studeant episcopi
 nō uideo qui illos existimare debeã, ut ministros Chri
 sti, & dispensatores mysteriorum dei. Pudet intempe 1. Cor. 4
 rantissimos quorundam mores referre. Ridere potius
 libet, tanquam pingues Epicuri de grege porcos: &
 Qui Curios simulant, & Bacchanalia uiuunt.
 Non est illis hodie libidinosus quicquam, nihil auar
 rius, nihil mollius, breuiter, nihil in omnia uitia pro
 cliuius. Diceres Croesos spirare quosdam: quosdam
 uero Philoxenum exprimere: plerosque autem &
 Sardanapalos desidia, luxu, & uoluptate referre.
 Sed de his, quia multa singulis distributionibus addu
 cta sunt, nihil est quod amplius addam. Superest quæ
 sub finem epistolæ scribit Apostolus præcepta, non
 tam audire quàm exequi.

His, inquit, qui diuites sunt in præsentî
 seculo præcipe, ne elato sint animo, neq;
 spem ponant in diuitijs incertis, sed in
 deo uiuente, qui præbet nobis omnia af
 fatim ad fruendum, ut benefaciant, ut di
 uites sint operibus bonis, ut faciles sint
 ad impariendum: libenter cōmunican
 tes, recondentes sibi ipsi fundamentū
 bonum in posterum, ut apprehendant
 æternam uitam.

Quia fieri nequit, ut in tanto Christianorū numero non etiam inueniantur quibus diuitiæ illæ temporariæ contigerunt, præcipere illis uult episcopum, ne præsidium felicitatis suæ ponant in rebus incertis, & quæ ne umbra ueræ felicitatis dici merentur, si æternis illis & semper permanentibus bonis conferantur.

Qua in re diuitem illum euangelicum considerate: qui sperans in multitudine diuitiarū suarum dicebat animæ suæ: Anima, habes multa bona reposita in annos multos, requiesce, comede, bibe, gaude. Dixit autē illi deus: Stulte, hac nocte animam tuam repetunt abs te: quæ uero parasti, cui cedent? Et subdidit Christus: Sic qui recondit sibi, nec est erga deum diues. Solet ferè semper diuitias comitari tumor animi, quem deinde sequi consuevit contemptus dei. At uero contemptus dei ut exitium secum adfert, ita hominem prorsum uni uersis simul & humanitatis & dilectionis legibus exiuit: id quod opportune exemplo euangelico perspicuum faciemus. Proponitur nobis homo quidam qui

Luc. 12
Luc. 16

erat diues, quiq; induebatur purpura et bysso, & epulabatur quotidie splendide. &c. Hic si diligenter attendas, multa iniquitas in hoc diuite fuit. Etenim cū posset maxime, non benefecit pauperi: quo solum factō miser in oculis dei censi potuit. Vnde & accusatur quasi diuitias suas in iniquitate possederit, non ob aliud, quàm quod fraternæ miseriæ nō est misertus. Non enim

enim legitur quod sanguinem fuderit innocētem, quod scortatus fuerit, nec se alijs id genus uitijs scēdarit: sed hoc unum tanquā damnationis iustæ suæ & caput & summa adducitur, quod diues fuerit, quod delicijs, luxuriāq; diffuens, nō habuerit miserationis affectū, ad eum qui ante ianuam suam confectus hulceribus iacebat. Huiusmodi sine humanitatis affectu homines, equidem amarè perstringit dominus apud Ezechielē sub persona Hierusalē, cuius abominationes cum longa iam oratione, imò dura magis, & pro rei indignitate acerba expostulatione prosequutus esset, tandem ait: *Viuo ego, dicit dominus deus, quia non fecit Sodomā soror tua ipsa & filiæ eius, sicut fecisti tu & filiæ tuæ. Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ: superbia, saturitas panis & abundātia, & ocium ipsius & filiarum eius, & manū egeno & pauperi nō porrigebāt. Quæ omnia strenue æmulatus est ille, quo de paulò ante dixerat dominus, diues. Quin etiam nū hodie reperire licet, qui unā cum Sodomā superbia et arrogantiā excæcati, omnia quæ hic recenset Apostolus plena humanitatis præcepta, ceu frigida quædam, & ex ipso abiectæ paupertatis armario deprompta commenta, leui aliquo cachinno excipientes, minus ea dicunt, quā alioqui uilissimos uestimenti sui floccos. Quibus nos uicissim seueram illam diuinæ sapientiæ cōmissionem obtrudentes, dicimus: Quia uocaui, & rea* Ezech. 16
Prouer. 1

missis, extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret. Despexistis omne consilium meum, & increpationes meas neglexistis. Ego quoque in interitu uestro ridebo, & subsannabo, cum uobis id quod timebatis aduenierit. Cum irruerit repentina calamitas, & interitus quasi tempestas ingruerit, quando uenerit super uos tribulatio & angustia. & cetera quæ diuina sapientia aduersus contemptores suos recenset. Proinde qui diuitijs excæcati animo plus iusto efferruntur, quomodo per officia charitatis, spiritus paupertatem exprimere queant, equidem scire non possum. Scriptum est

Luc. 16 autem: Omnis qui se exaltat, humiliabitur. Et quod hominibus excelsum est, abominandum est coram deo.

Prover. 16 Et iterum: Abominatio est domino, omnis arrogans. Est autem arrogantia comes elati animi, quam non potest non sequi contemptus & dei & proximi. Qui uero à nobis contēnitur, haud prompto animo misericordiā in illum exercemus. Sed quid dicit scriptura sancta?

Iacob. 2 Iudicium absque misericordia erit ei, quisquis non præstitit misericordiā. Si tantum fidei possidemus, quantum de nobis prædicant quædam longius à nobis distant nationes, cur tam immaturos, imò acres, hoc est indignos diuinæ plantationis, ædimus fructus? Non est cur occasionem sibi deesse queratur quisquā. Nam in summa annonæ difficultate, innumerabiles undique se offerunt nobis egeni, nudi, famelici, afflicti, ualetudinarij,

rij, in quibus omnibus ad ingentem & gloriã & præmium uocat nos deus. Sed illi quo indices maiori numero prodeunt, hoc magis conandũ nobis, ne quo modo elabi sinamus pulcherrimam hanc benefaciendi occasionem. In alijs fortasse rebus nonnunquã præstiterit cunctari: at in hoc negotio omnis mora turpis, omnis celeritas honesta. Occupate igitur hanc, quæ se uobis ultrò offert, ô diuites, occasionem. Agite, considerate quãta simul uobis & gloria & utilitas in hoc pulcherrimo facinore proposita sit. Dum enim aliorum inopiam, diuitijs uestris, subleuatis, uobis interim ueras diuitias in cælo recõditis. Dum alios ab iniuria necessitatis defenditis, uestros interim animos cibo consolationis sanctæ reficit deus. Hoc studium uestrũ, hoc certamen uestrũ esto. Neq; enim (si Christiani estis) priuata uel propria quisq; sua publicis, hoc est alienis incommodis anteferre debetis, quod, sicut scriptum est: Charitas non quærit quæ sua sunt. Atq; in hoc benefaciendi genere nunq̃ est ociosa, nunquam non officiosa charitas. Studet enim semper modis omnibus supplicias ferre laborantibus, præsentis necessitates propulsare, imminentibus adiũ præcludere. Breuiter, ne minem à bonitate sua excludit, nimirum patrem suum cœlestem in hoc sequens, qui solem suum oriri sinit super malos ac bonos, & pluuiam mittit super iustos et iniustos. Et hoc est perfectum illud Christianorũ læ-

1. Cor. 13

Matth. 5

- τὸ ἐβουλεύετο* quod semper sibi constat, quod nunquam officium suum abijcit, sed seipsum semper uincens, ad ardua studium suum conuertit, copiose, citra fraudem aut molestiā corporalia seminans, utiq; largam postea hac à domino recipere sperans messem. Huius bonitatis tanquam exemplum uobis adducam sanctissimum
- 2. Cor. 9** Hiob. 29 Hiob, qui citra omnem iactantiā de sese dicebat: Oculus eram cæco, & pes claudō: pater eram pauperū.
- Ibid. 31** Et iterū: Si negaui, inquit, quod cupiebant pauperes, & oculos uiduæ expectare passus sum. Si comedi buccellam meam solus, & non comedit ex ea pupillus. Quia ab adolescentia mea, mecum creuit compatiētia, & ab utero matris meæ complexus sum eam. Foris nō mansit peregrinus, & ostium meum uiatori patuit. Huius uos exemplo, ut pauperibus, ceu membrīs uestris consultum sit, contendite. Non enim alio consilio magis cōciliamur deo, quā si iuuandis fratribus studeamus omnes. Vnius corporis membra sumus omnes. Iam si pauperes fastidimus, nōne carnem nostram (sic enim dominus apud Esaiā uocat proximū nostram) exosam habemus? Nōne quod uni membro aufertur, toti corpori aufertur? Ne sinamus quæso ut intercāt membra nostra. Meminerimus hoc olim malum in cōmunem corporis iniuriam concessurum, quod modo singulis membrīs cōmune uidetur, nisi mature laborātibus fratribus opem feramus. Capitīs nostri

stri uox est: Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Esuriui, & dedistis mihi edere. Sitiui, & dedistis mihi bibere &c. Ne quæso committite, ut huiusmodi à uobis in Christū contumeliæ prodijisse putentur. Propter ipsum enim abundamus hisce rebus tēporarijs. Imò ipse cum patre et spiritu sancto unus deus est, qui præbet nobis omnia affatim ad fruendum. Is sibi acceptum referet, si quid beneficiorū in proximum collocauerimus. Quæ omnia huc tendunt, ut quàm potest fieri celerrime fluxis illis & incertis diuitijs *μαλιστα* *χολέσιν* dicamus: hoc est, ut ex hisce terrenis copijs, thesauros reponamus in coelo: seminātes transitoria, utique messuri permansura. Et hoc est quod dicit hic Apostolus, debere sibi diuites recōdere fundamentum bonum in posterum, ut apprehendant uitam eternā. Erat olim Apostolo nostro, cæterisq; ecclesijs Christi ingens studium & cura super collatione in pauperes, etiam si longius disiti habitarent: cuius rei uestigium est cernere in epistola ad Romanos cap. 15. & in posteriore ad Corinthios, capitibus octauo & nono. At uero quæ hodie nostra est socordia? quæ frigiditas animi nostrum moratur? qui ne illos beneficētia nostra dignamur, qui se uisendos semper præbent oculis nostris, qui auribus nostris crebrò quidē miseris illis clamoribus suis obstrepunt: qui se totos in conspectū nostrum abijciunt, suam singuli miseriam prodētes, quæ

rula quisq; uoce orat, obsecrat, obtestatur, urgetq; ut presentem necessitatem, & si non uincere totam, saltem aliqua sibi ex parte lenire liceat: utrunq; autem sine munificentia ditiorum fieri nequit. Huius itaque doctrinae, tanquam depositi cuiuspiam ingentis thesauri, Timotheum suum commonefacit Apostolus, ne scilicet aliam doctrinam quae uel prophana uocum inanitate, uel falso nominatae scientiae titulo inflatur, cum euangelica simplicitate committeret. Nam quia euangelica doctrina ab uno spiritu ueritatis & concordiae prodita est, diuersa utique aut pugnantia, neque admittere neque tradere potest. Dicit autem:

O Timothee, depositum serua, deuitans prophanas uocū inanitates, & oppositiones falso nominatae scientiae, quā nonnulli profitentes, circa fidem aberrarunt. Gratia sit tecum. Amen.

Et hic ab episcopo uigilantiam & fidem requirit Apostolus, ne scilicet unquam in utranque, quod pro uerbo dicitur, aurem dormiens, inertiae somno opprimatur: ne concreditam sibi dominicam pecuniam, in-

Matth. 27 star serui inutilis, in terram defodiat. Quod quomodo facere & possit & debeat, equidē epistolae huius cap. primo haud obscure diximus, & uos iam pridem didicistis, quā non possit ferre inanes disputationes Christiana

stiana philosophia, quod sublimior sit, quàm ut passim ex uulgo quiuis in reconditos illius atque arcanos recessus irrumperere queat. Quidam dum impensius sophisticis contentionibus studebant, à fide Christi, ceu salutis summa, exciderunt: tantum absfuit à uera scientia rerum spiritualium, inconstans illorum doctrina. Nostræ doctrinæ & summa & caput est credere, nō disputare. Christus ait: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluabitur. Nō dicit, qui humanis ratiocinationibus, aut opinionibus inter se nō cōueniētibus addictus fuerit: sed simplicissime ait: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluabitur. Sed de fide alio magis opportuno tempore differemus. Nunc deū opt. max. oro, ut quod in pauperes agitare uos summo studio, aspicio, in finem usque non ex molestia aut ex necessitate (Nam hilarem datorem diligit deus) agere possitis. Neq; enim melius ullum est opus, quàm quod nos bonitate sua & deo & hominibus cōmendat. Gratia Christi cum spiritu uestro.

Mar. 16

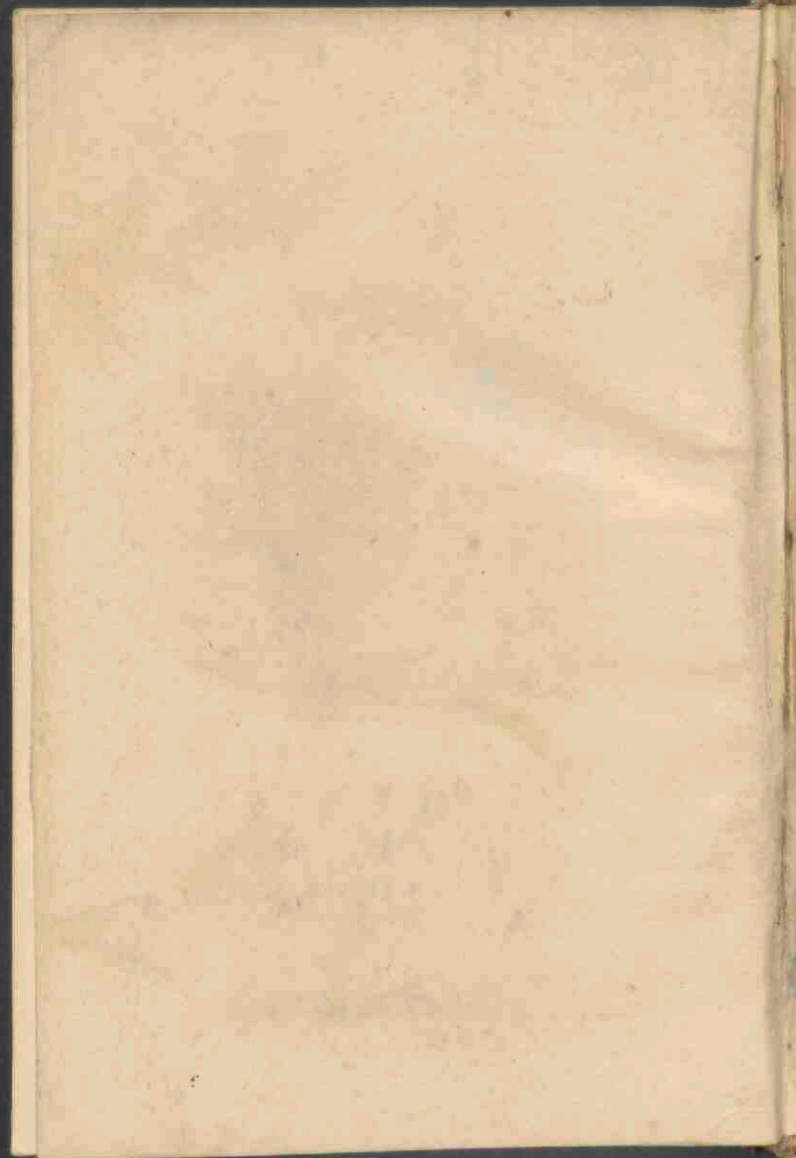
Amen.

TēlⓄ.

BASILEAE, PER AND. CRATAN
DRVM, MENSE SEPTEM
BRI, ANNO M. D.
XXXIII.

153
The 2nd part of the
153
indit 2m
the paper mended
the 2nd part of the
153
The 2nd part of the
153

981-982

